

Tweede evaluatie van de Wet op de vaste boekenprijs

Datum:

Utrecht, 4 februari 2014

Auteurs:

Frank Bongers (Dialogic)
Annelise Notenboom (APE)
Jaap Veldkamp (Dialogic)
Carlien Schrijvershof (APE)
Maartje Gielen (APE)

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	11
1.1 Wet op de vaste boekenprijs	11
1.2 Doel en onderzoeksvragen van de evaluatie	12
1.3 Aanpak van de evaluatie.....	14
1.4 Leeswijzer	15
2 Afbakening van het studieboek en het wetenschappelijke boek	17
2.1 Onderzoeksvragen	17
2.2 Definitie van het studieboek en afbakening van het wetenschappelijke boek	18
2.3 Omvang van het segment studieboeken en wetenschappelijke boeken	27
2.4 Productie en distributie van studieboeken en wetenschappelijke boeken	30
2.5 Afschaffing van prijsbinding van studieboeken en/of wetenschappelijke boeken..	32
2.6 Tot slot.....	35
3 Pluriformiteit	37
3.1 Definities en bewerkingen	37
3.2 Pluriformiteit van het titelaanbod	39
3.3 Tot slot.....	43
4 Brede beschikbaarheid van boeken	45
4.1 Aantal fysieke boekhandels	45
4.2 Assortimentsbreedte van verkooppunten	49
4.3 Tot slot.....	56
5 Verdieping assortimentsversmalling	59
5.1 Assortimentsversmalling fysieke boekwinkel.....	59
5.2 Assortimentsversmalling minder stedelijke gebieden	62
5.3 Vergelijking met assortiment internetboekhandel.....	63
5.4 Tot slot.....	65
6 Digitalisering	67
6.1 Beknopte geschiedenis en enkele scenario's	68
6.2 Piraterij	72
6.3 Verrijkte e-boek	74
6.4 Technische infrastructuur.....	76
6.5 Business modellen Streaming of lenen e-boeken	80
6.6 Prijsontwikkeling.....	82

6.7	Wetenschappelijk boek	84
6.8	Tot slot.....	86
7	Alternatieven voor de wet	89
7.1	(Nieuwe) inzichten en ontwikkelingen.....	89
7.2	Tot slot.....	98
8	Conclusie	101
8.1	Antwoorden op de onderzoeksvragen	101
8.2	Conclusies	106
8.3	Tot slot.....	108
	Bijlage A Representativiteit van de boekenlijsten	111
	Bijlage B NUR literair-cultureel	113
	Bijlage C Interviewrespondenten en expertbijeenkomsten	117
	Bijlage D Samenvatting en actualisering CPB/SCP-studie	119
	Effectiviteit en efficiëntie van beleidsinstrumenten conform de CPB/SCP-studie	119
	Uitwerking drie alternatieven conform de CPB/SCP-studie.....	120

Managementsamenvatting

Aanleiding voor de tweede evaluatie van de Wet op de vaste boekenprijs

Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: OCW), Directie Media, Letteren en Bibliotheken (hierna: MLB) hebben Dialogic en APE de Wet op de vaste boekenprijs (hierna Wet op de vbp) over de periode 2009 – 2012 geëvalueerd. In artikel 30 van de Wet op de vbp is bepaald dat de minister van OCW de Tweede Kamer binnen vijf jaar (thans vier jaar) na inwerkingtreding van de wet en vervolgens telkens na vier jaar verslag uitbrengt over de doeltreffendheid en de effecten van de wet in de praktijk. In dit rapport doen wij verslag van de tweede evaluatie.

Sinds 1 januari 2005 geldt voor alle boeken in de Nederlandse en Friese taal (en muziekuitgaven) een wettelijk verankerde vaste prijs. Het schoolboek is uitgezonderd van de prijsbinding. De Wet op de vbp is in de plaats gekomen van het Reglement Handelsverkeer van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB), dat om mededingingsrechtelijke redenen niet langer kon worden gehandhaafd. De wettelijke verankering is in grote lijnen gericht op een continuering van het tot 2005 bestaande privaatrechtelijke stelsel van prijsbinding. Ten opzichte van de privaatrechtelijke regeling vóór 2005 heeft de Wet op de vbp tot een aantal wijzingen geleid. Ten eerste is het exclusieve handelsverkeer afgeschaft: ook aan 'branchevreemde' afzetkanalen, bijvoorbeeld supermarkten, mogen boeken met handelskorting worden verkocht. Ten tweede is de minimale duur van de vaste prijs verkort van twee naar één jaar.

De Wet op de vbp dient de realisatie van de cultuurpolitieke doelstellingen van een pluriform boekenaanbod bij uitgevers, een brede beschikbaarheid van boeken via een fijnmazig net van boekhandels en richt zich daarnaast op de publieksparticipatie. Het Commissariaat voor de Media houdt toezicht op de naleving van de Wet.

Tijdens de behandeling van de wijzigingswet – waarin aanpassingen zijn verwerkt die voortkomen uit de eerste evaluatie van de Wet op de vbp – werd een amendement ingediend dat voorziet in de afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijke boek. In dat amendement worden - naar analogie van de definitie in de wet van het schoolboek – wetenschappelijke boeken gedefinieerd als boeken die bestemd zijn voor gebruik in het onderwijs in het HBO en WO. Het wetenschappelijk boek wordt hiermee gelijkgesteld aan het studieboek. Dit amendement werd, ondanks een negatief advies van de toenmalige staatssecretaris van cultuur, aangenomen. De huidige minister van OCW heeft in een brief aan de Eerste Kamer uitgelegd waarom zij de betreffende wijziging (Artikel 1, onderdeel A, onder 2 en 2a) niet uitvoerbaar acht en kiest voor uitstel en nader onderzoek. Een belangrijke reden hiervoor is dat harde criteria voor de afbakening van het studieboek ten opzichte van de overige wetenschappelijke boeken ontbreken en dat het daarom moeilijk is om het wetenschappelijk boek (zoals gedefinieerd in het amendement) uit te zonderen van de vaste boekenprijs. Om die reden heeft de minister besloten onderzoek naar de afschaffing van de vaste prijs voor het wetenschappelijke boek onderdeel te laten zijn van deze tweede evaluatie van de Wet op de vbp.

Doel en aanpak van de tweede evaluatie van de Wet op de vbp

Deze tweede evaluatie van de wet kent vier doelen, namelijk:

1. Een analyse van de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012.

2. Een meting en verklaring van de ontwikkelingen in de pluriformiteit van het titelaanbod en in de brede beschikbaarheid van het boek over de periode 2009 – 2012.
3. Een analyse van de gevolgen van de digitalisering voor de werkingssfeer van de wet.
4. Een beoordeling van de functionaliteit van de vaste prijs in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument.

Voor de formulering van de bijbehorende onderzoeksvragen verwijzen wij naar paragraaf 1.2 van het hoofdrapport. Voor het bereiken van deze doelen en het beantwoorden van de onderzoeksvragen hebben we uiteenlopende onderzoeksmethoden ingezet, onder meer:

- Deskstudie van rapporten, beleidsnota's, onderzoeken en andere publicaties over de Wet op de vbp en aanverwante instrumenten.
- Webenquête onder uitgevers (wetenschappelijk en hoger onderwijs) over verkoopcijfers en marktaandelen.
- Analyse van databestanden van CB met gegevens over verkoop van boeken (per categorie), aantal en spreiding van verkooppunten, etc.
- Analyse van boekenlijsten van een representatief aantal aanbieders van studieboeken.
- Interviewronde onder (vertegenwoordigers van) boekhandels, uitgeverijen, CB over digitalisering van het boek en de boekverkoop en alternatieve instrumenten.
- Twee expertmeetings over afbakening van het wetenschappelijk boek en de impact van het afschaffen van de prijsbinding voor het wetenschappelijk boek. Beide meetings werden voorafgegaan met een webenquête onder deelnemers over dezelfde onderwerpen.

Hieronder presenteren wij de belangrijkste conclusies per deelonderzoek.

Deelonderzoek 1: Afbakening van het studieboek en het wetenschappelijk boek

- Het is niet mogelijk om studieboeken adequaat te definiëren, want slechts een minderheid van de studieboeken kan op basis van aard, inhoud en didactische vorm vooraf onderscheiden worden als studieboek.
- Het is voor een deel mogelijk om het wetenschappelijk boek af te bakenen. Dit geldt voor de beperkte categorie van zuiver wetenschappelijke boeken die middels een aantal criteria (zie hierboven onder 'positie van het wetenschappelijk boek') in theorie te isoleren zijn van andere wetenschappelijke titels. In de praktijk is dit niet getoetst.
- Over het effect van het loslaten van de prijsbinding voor het studieboek dan wel het wetenschappelijk boek in brede zin is geen eenduidige uitspraak mogelijk aangezien studieboeken niet af te bakenen zijn van andere boeken en verder niet duidelijk is geworden hoe wetenschappelijke boeken in brede zin zijn af te bakenen van andere boeken. Wanneer de wetgever wetenschappelijke boeken in brede zin vrijstelt van prijsbinding zullen naar verwachting enkele grote (online) aanbieders de 'populaire wetenschappelijke uitgaven' tegen lagere prijzen gaan aanbieden. De

boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkoopt (enkele tientallen), leggen het vervolgens af omdat ze een prijsverlaging niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af.

Deelonderzoek 2: Pluriformiteit en brede beschikbaarheid

- Onder de Wet op vbp hebben de uitgevers de pluriformiteit van het aanbod in stand gehouden tot licht verbeterd. Dit geldt ook voor het literair-culturele aanbod.
- Het aandeel fysieke boekhandels met een breed assortiment blijkt in de periode 2006-2012 stabiel. Ten tweede zien we binnen de fysieke boekhandels een assortimentsversmalling optreden. Deze versmalling komt tot uitdrukking in een daling van het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel geleverd wordt, vooral in de beter gesorteerde fysieke boekhandels. Daarnaast daalt het aantal genres dat in de fysieke boekhandels vertegenwoordigd wordt. Dit geldt in nog sterkere mate voor de internetboekhandels, waar sterke schommelingen plaatsvinden, die toe te schrijven zijn aan de toetreding van nieuwe, kleine spelers. Dit is een andere conclusie dan de conclusie uit de vorige evaluatie. Toen zagen we weinig veranderingen na de invoering van de Wet op de vbp. De dalingen in aantallen titels en genres vertegenwoordigd in de fysieke boekhandel zetten vooral na 2008 in. De jaren na 2008 zijn niet opgenomen in de vorige evaluatie. De vraag is of de assortimentsversmalling het gevolg is van dalende verkopen. Het is duidelijk dat de economische crisis zijn weerslag heeft gehad op het consumentenvertrouwen van Nederlanders, de koopkracht en daarmee de aankopen van boeken. Daarnaast geldt dat de gehele detailhandel in zwaar weer verkeert door de toenemende concurrentie van online aanbieders.
- Fysieke boekhandels voeren een kleiner assortiment aan titels en zijn in de loop van de tijd relatief meer exemplaren gaan verkopen van courante titels. Dit kan samenhangen met de opmars van de internetboekhandels. De online markt faciliteert het gemakkelijk vinden van heel specifieke boeken.
- De assortimentsversmalling in de fysieke boekhandels is een algemene ontwikkeling. De resultaten wijzen er niet op dat de assortimentsversmalling vooral in minder stedelijke gebieden plaatsvindt.
- In de breedte is de fysieke boekhandel een opvallend stabiele factor zowel in de relatieve als in absolute zin.

Deelonderzoek 3: Digitalisering

- Digitalisering van het boek en boekenverkoop zijn twee onomkeerbare ontwikkelingen in de boekenmarkt. De digitalisering van zowel het kanaal als het medium heeft een zichtbare impact op de boekenmarkt, maar op welke aspecten (bijvoorbeeld productie, distributie, prijs, consumptie) zij de meeste invloed gaat hebben, valt moeilijk te zeggen. De technologische ontwikkelingen zijn nog niet uitgekristalliseerd (voor zover dat ooit zal gebeuren).
- Voor de werkingssfeer van de Wet op de vbp kunnen we concluderen dat de wet pas aan belang zal inboeten wanneer de digitalisering zeer sterk voortschrijdt. Een aanzienlijk deel van fysieke boeken wordt online verkocht via internetboekhandels en fysieke boekhandels. Dit plaatst de bijdrage van de Wet op de vbp aan een brede beschikbaarheid via een fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels in een ander daglicht. Tegelijkertijd concluderen wij dat de verkoop van e-boeken –

waarvoor de Wet op de vbp niet geldt - in de kinderschoenen staat (evenals self-publishing buiten de reguliere kanalen om). De toekomst moet uitwijzen hoe groot zijn thans groeiend marktaandeel zal worden.

- Specifiek voor wetenschappelijke boeken geldt dat digitalisering sneller verloopt dan bij algemene boeken. Hoewel deze digitalisering vooral tijdschriften betreft, zal zij ook impact krijgen op wetenschappelijke boeken die steeds vaker digitaal en verrijkt ontsloten worden. Op termijn zal hier de wet dus aan belang inboeten, en wellicht sneller dan bij algemene boeken.

Deelonderzoek 4: Functionaliteit van de vaste prijs en alternatieven

- Het bereik van de vaste prijs zal in het licht van de huidige (en in de toekomst) waarschijnlijk verslechterende marktsituatie van de fysieke boekhandel al tengevolge van digitalisering afnemen. Het tempo waarin dat gebeurt, hangt wel sterk af van de snelheid waarmee onder andere digitalisering zich voltrekt. Thans (tweede helft 2013) heeft het e-boek een (groeiend) marktaandeel van ongeveer 4% en de meeste boeken (65%) worden via de fysieke boekhandel verkocht. Hierin speelt zeker de vraag in hoeverre internetboekhandels en elektronische varianten van boeken een aanvulling en/of een substitutie vormen van fysieke boekhandels en boeken. De effectiviteit van het instrument kent ook een grens. Het kan hoogstens een rem vormen op de huidige tendens van dalende omzetten in de boekenbranche veroorzaakt door externe ontwikkelingen als veranderend leesgedrag, economische crisis en de algehele malaise in de detailhandel (die niet alleen boekhandels treft).
- Of andere instrumenten dan ook automatisch beter geschikt zijn om tegenwicht te bieden aan factoren die de positie van de fysieke boekhandel en zijn assortimentsbreedte aantasten, is niet eenduidig vast te stellen. De economische crisis en de problemen in de detailhandel (dus ook de boekhandel) zijn niet eenvoudig op te lossen. Een instrument als subsidies (en vooral de extra publieke uitgaven die daarmee gepaard gaan) geniet nauwelijks politieke steun. Verder verkeert de boekenmarkt en het lezen in een transitie die het momenteel redelijk onzeker maakt wat de uiteindelijke effecten op een pluriform titelaanbod en brede beschikbaarheid zullen zijn. De vraag of het totale titelaanbod lijdt onder afschaffing van de prijsbinding is lastig te beantwoorden, getuige bijvoorbeeld de elkaar tegensprekende uitkomsten van onder meer onderzoeken in Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. Het meten van het totale titelaanbod wordt ook lastiger omdat de grenzen tussen 'echte' boeken en andere type publicaties vervagen.

Tot slot

De centrale vraag is of er in het licht van de toenemende digitalisering van het boekenvak – digitalisering van productie, distributie, verkoop en consumptie van boeken, onder meer via meer internetverkoop en een groei van het aantal e-boeken - nog wel een vaste boekenprijs nodig is. Diverse betrokkenen noemen het directe effect van de Wet op de vbp, namelijk het voorkomen van een intensieve prijsconcurrentie en de daaruit volgende marktmacht van één of enkele partijen. Een dergelijke ontwikkeling zou een kaalslag onder fysieke boekhandels kunnen betekenen en doordat ook uitgevers marges zullen inleveren kan het ook effect hebben op de pluriformiteit van het aanbod, vooral in het literair-culturele segment.

De vraag is of er een aparte voorziening nodig is/blijft om de fysieke boekhandel blijvend onderdeel te laten zijn van het Nederlands straatbeeld met het oog op de brede beschikbaarheid van het boek. Momenteel ondergaat de boekenmarkt een transitie die

wellicht voor een deel vergelijkbaar is met de transitie die de muziek heeft ondergaan. Belangrijke kenmerken van deze transitie zijn: (1) digitalisering van het boek en de boekverkoop (inclusief nieuwe toetreders, verrijkte producten); (2) het veranderend leesgedrag en -cultuur; en (3) de huidige recessie die de detailhandel en dus ook de fysieke boekhandel raakt. De intensiteit en het tempo van deze transitie liggen echter nog fors lager dan in de muziekmarkt. Het zijn echter wel allemaal ontwikkelingen die de werking en effectiviteit van de Wet op de vbp op termijn kunnen raken (en die een echte effectevaluatie onmogelijk maken, omdat we het effect van de Wet op de vbp niet kunnen isoleren van andere factoren).

Of de wet een verslechterende positie van de fysieke boekhandel kan voorkomen, is hiermee ook lastig te bepalen. Enkele factoren die daar debet aan zijn, liggen immers buiten de werkingssfeer van de wet. De wet vertraagt mogelijk het negatief effect van deze ontwikkelingen voor de marktpositie van de fysieke boekhandel. Er is echter geen uitspraak over de termijn waarop en de mate waarin deze positie zal worden aangetast.

De marktpositie van de fysieke boekhandel is mede afhankelijk van de functies die zij vervult. Fysieke en internetboekhandels zijn soms een substituut van elkaar, maar zij kunnen elkaar ook aanvullen. Naarmate de fysieke boekhandel ten opzichte van de internetboekhandel meer aanvullende functies vervult, kan dat een positief effect hebben op zijn marktpositie. Deze complementaire functies liggen bijvoorbeeld op het vlak van de fysieke boekhandel als ontmoetingsplek voor het (lezers)publiek, verkopers en schrijvers, als omgeving die – middels samenwerking met onderwijsinstellingen en bibliotheken – lezen bevordert en die als laagdrempelige en nabije winkel in vrijwel elk winkelcentrum aanwezig is.

Voorlopig is de fysieke boekhandel nog dominant. Het aandeel fysieke boekhandels met een breed assortiment blijkt in de periode 2006-2012 stabiel. Wel daalt het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel geleverd wordt, vooral in de beter gesorteerde fysieke boekhandels. Daarnaast daalt het aantal genres dat in de fysieke boekhandels vertegenwoordigd wordt. Dit geldt in nog sterkere mate voor de internetboekhandels, waar sterke schommelingen plaatsvinden, die toe te schrijven zijn aan de toetreding van nieuwe, kleine spelers. Fysieke boekhandels voeren een kleiner assortiment aan titels en zijn in de loop van de tijd relatief meer exemplaren gaan verkopen van courante titels. Dit kan samenhangen met de opmars van de internetboekhandels. De online markt faciliteert het gemakkelijk vinden van heel specifieke boeken.

Over de wijze waarop en de mate waarin digitalisering verder van invloed zal zijn op het bereiken van de doelstellingen van de Wet op de vbp is op dit moment geen sluitende uitspraak te doen.

Voor zover de wetgever een aanpassing van de Wet op de vbp overweegt, zou volgens ons met de volgende aspecten rekening gehouden moeten worden:

- De houdbaarheid van de huidige interpretatie van 'brede beschikbaarheid' (fijnmazig netwerk van geografisch verspreide boekhandels) in de context van internetverkoop en de mate waarin internetboekhandels en fysieke boekhandels elkaars substituut zijn, dan wel elkaar aanvullen.
- De effectiviteit van de Wet op de vbp voor verschillende categorieën boeken, bijvoorbeeld meer relevantie voor literair-culturele titels en minder relevantie voor wetenschappelijke titels.

- Bij elke eventuele aanpassing van de wet moet de vraag worden gesteld welke impact zij heeft op (1) de positie van literair-culturele titels als cultuurgoederen, en (2) op het belang van de fysieke boekhandels als één van de schakels waarlangs (literaire) boeken worden verspreid.
- De impact van een eventuele aanpassing van de Wet op de vbp op marktmacht van verschillende aanbieders. Een eventuele afschaffing van de Wet op de vbp zal leiden tot prijsconcurrentie die de positie van de fysieke boekhandel verder zal aantasten ten gunste van grote online aanbieders en branchevreemde aanbieders.
- De impact van eventuele aanpassingen van de Wet op de vbp op de unieke collectieve distributie-infrastructuur in Nederland die zowel meerwaarde heeft voor de fysieke als de internetboekhandel. Eventuele aanpassingen of afschaffing zou deze infrastructuur kunnen aantasten en een negatief effect kunnen hebben op de beschikbaarheid van boeken voor de consument.
- Een eventuele aanpassing van de Wet op de vbp biedt een gelegenheid om een breder publiek te informeren over deze wet.

1 Inleiding

Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: OCW), Directie Media, Letteren en Bibliotheken (hierna: MLB) hebben Dialogic en APE de tweede evaluatie van de Wet op de vaste boekenprijs (hierna Wet op de vbp) over de periode 2009 – 2012 uitgevoerd. In dit rapport doen wij verslag van deze evaluatie.

1.1 Wet op de vaste boekenprijs

Sinds 1 januari 2005 geldt voor alle boeken in de Nederlandse en Friese taal (en muziekuitgaven) een wettelijk verankerde vaste prijs. Het schoolboek is uitgezonderd van de prijsbinding. De Wet op de vbp is in de plaats gekomen van het Reglement Handelsverkeer van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB), dat om mededingingsrechtelijke redenen niet langer kon worden gehandhaafd. De wettelijke verankering is in grote lijnen gericht op een continuering van het tot 2005 bestaande privaatrechtelijke stelsel van prijsbinding. Ten opzichte van de privaatrechtelijke regeling vóór 2005 heeft de Wet op de vbp tot een aantal wijzingen geleid. Ten eerste is het exclusieve handelsverkeer afgeschaft: ook via 'branchevreemde' afzetkanalen, bijvoorbeeld supermarkten en tankstations, mogen nu boeken met handelskorting worden verkocht. Ten tweede is de minimale duur van de vaste prijs verkort van twee naar één jaar. De Wet op de vbp dient de realisatie van de cultuurpolitieke doelstellingen van een pluriform boekenaanbod bij uitgevers, een brede beschikbaarheid van boeken via een fijnmazig net van boekhandels en richt zich daarnaast op de publieksparticipatie. Schoolboeken vallen niet onder de Wet op de vbp. Het Commissariaat voor de Media houdt toezicht op de naleving van de Wet.

Box 1: Doel van de Wet op de vbp¹

De Wet op de vbp beoogt een bijdrage te leveren aan het realiseren van de voorwaarden waaronder in Nederland ook voor de langere termijn een breed en divers aanbod van boeken in het Nederlands en het Fries beschikbaar kan zijn via een geografisch ruim gespreid net van boekhandels met een groot en gevarieerd assortiment.

Het gaat daarbij specifiek om de brede beschikbaarheid van het boek, diversiteit en pluriformiteit van de in het boek vervatte informatie en toegankelijkheid ervan in aanbod, in keuze en in afname zijn het beoogde resultaat van het bestaan en door wet- en regelgeving mogelijk maken van het systeem van de vaste boekenprijs.

De vaste boekenprijs biedt uitgevers de mogelijkheid om de boekverkoper nog een adequate handelsmarge te bieden voor titels die uit verkooppunt minder snel en minder zeker lopen. Uitgevers kunnen zich daardoor permitteren om ook risicotitels uit te geven. De vaste boekenprijs in combinatie met een redelijke handelsmarge voorkomt voor de boekverkoper pure prijsconcurrentie door discounts en supers die zich uitsluitend op goed- en snelverkopende titels richten.

In artikel 30 van de Wet op de vbp is bepaald dat de minister van OCW de Tweede Kamer binnen vijf jaar (thans vier jaar) na inwerkingtreding van de wet – dat is vóór eind 2009 – en vervolgens telkens na vier jaar verslag uitbrengt over de doeltreffendheid en de effecten van de wet in de praktijk. APE heeft in 2009 het wetenschappelijke deel van het

¹ Memorie van Toelichting bij de Wet op de Vaste Boekenprijs, Kamerstuk 28 652, vergaderjaar 2002-2003.

evaluatieonderzoek uitgevoerd.² Hieruit kwam naar voren dat afschaffing van het exclusieve handelsverkeer geen invloed gehad heeft op het marktaandeel van de fysieke boekhandel. Het marktaandeel van de internetwinkels stijgt weliswaar, maar dit lijkt vooral ten koste te gaan van de boekenclub. Deze ontwikkeling was al gaande vóór de invoering van de Wet op de vbp. Ook de verkorting van de minimale duur van de vaste prijs heeft geen grote invloed gehad. Deze verkorting heeft niet geleid tot een toename van het aantal prijsopheffingen. Uit de evaluatie blijkt dat de Wet op de vbp heeft bijgedragen aan de realisatie van de cultuurpolitieke doelstellingen van een pluriform boekenaanbod en een brede beschikbaarheid van boeken. De Wet op de vbp heeft niet geleid tot grote veranderingen in de boekensector, wat niet verrassend is vanwege het continuerende karakter van de wet.

In 2011 heeft SEO onderzoek gedaan naar de opkomst van het e-boek en de mogelijkheid en wenselijkheid voor de introductie van een wettelijke vaste prijs voor het e-boek.³ De onderzoekers concludeerden dat er veel onzekerheden zijn over de ontwikkelingen in de markt en over de juridische mogelijkheden voor de introductie van een vaste prijs voor het e-boek. De aanbeveling is daarom om een zorgvuldige benadering en het volgen van ontwikkelingen in de markt te verkiezen boven een te snelle interventie. Staatssecretaris Zijlstra besloot eind 2011 geen vbp voor het e-boek in te voeren'.

Tijdens de behandeling van de wijzigingswet – waarin aanpassingen zijn verwerkt die voortkomen uit de eerste evaluatie – werd een amendement ingediend dat voorziet in de afschaffing van de prijsbinding voor het *wetenschappelijke* boek. In dat amendement worden – naar analogie van de definitie in de wet van het schoolboek – wetenschappelijke boeken gedefinieerd als boeken die bestemd zijn voor gebruik in het onderwijs in het HBO en WO. Het wetenschappelijk boek wordt hiermee gelijkgesteld aan het studieboek. Dit amendement werd, ondanks een negatief advies van de toenmalige staatssecretaris van cultuur, aangenomen. De huidige minister van OCW heeft in een brief aan de Eerste Kamer uitgelegd waarom zij de betreffende wijziging (Artikel 1, onderdeel A, onder 2 en 2a) niet uitvoerbaar acht en kiest voor uitstel en nader onderzoek. Een belangrijke reden hiervoor is dat harde criteria voor de afbakening van het studieboek ten opzichte van de overige wetenschappelijke boeken ontbreken en dat het daarom moeilijk is om het wetenschappelijk boek (zoals gedefinieerd in het amendement) uit te zonderen van de vaste boekenprijs. Om die reden heeft de minister besloten onderzoek naar de afschaffing van de vaste prijs voor het wetenschappelijke boek onderdeel te laten zijn van de tweede evaluatie van de Wet op de vbp.

1.2 Doel en onderzoeksvragen van de evaluatie

De Wet op de vbp bepaalt dat de minister van OCW iedere vier jaar na de inwerkingtreding van de wet aan de Staten-Generaal verslag uitbrengt over de doeltreffendheid en de effecten van de wet in de praktijk (de feitelijke evaluatiedoelstelling). Deze tweede evaluatie van de wet richt zich op de volgende vier aspecten:

1. Een analyse van de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012.

² Zie voetnoot 2.

³ Poort, J., I. Akker, N. van Eijk, B. van der Sloot en P. Rutten, *Digitaal gebonden, Onderzoek naar de functionaliteit van een vaste prijs voor het e-boek*, Amsterdam, SEO Economisch Onderzoek, rapport nr. 2011-55, oktober 2011.

2. Een meting en verklaring van de ontwikkelingen in de pluriformiteit van het titelaanbod en in de brede beschikbaarheid van het boek over de periode 2009 – 2012.
3. Een analyse van de gevolgen van de digitalisering voor de werkingssfeer van de wet.
4. Een beoordeling van de functionaliteit van de vaste prijs in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument.

Het vierledige doel van het onderzoek valt uiteen in een aantal onderzoeksvragen. Per doel formuleren we een hoofdvraag met een aantal subvragen.

1. Wat is de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012?
 - a. Hoe kan binnen het W-segment de categorie studieboeken eenduidig worden gedefinieerd en hoe kunnen wetenschappelijke boeken worden afgebakend van algemene boeken?
 - b. Wat is de omvang van de categorie studieboeken en van het W- segment als geheel?
 - hoeveel titels verschijnen er jaarlijks?
 - wat is de binnenlandse afzet en omzet?
 - wat is de verhouding tussen de aandelen van de Nederlandstalige en de vreemdtalige (Engelstalige) titels?
 - c. Hoe verloopt de productie en distributie van studieboeken en van overige wetenschappelijke boeken?
 - Wat zijn de kenmerken van de markten van het studieboek en het (overige) wetenschappelijke boek in vergelijking met het schoolboek en het algemene boek?
 - Wat zijn de marktaandelen van de diverse distributiekkanalen?
 - Welke verschillen zijn er qua distributie tussen segmenten binnen het W-boek?
 - d. Welk effect zou de eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het studieboek dan wel voor het W- segment als geheel hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene en het wetenschappelijke boek?
 - Hoe groot zal bij het loslaten van de prijsbinding de terugloop van het marktaandeel zijn van de fysieke boekhandels die (offline en online) studieboeken/wetenschappelijke boeken leveren?
 - Welke invloed heeft de geraamde omzetsderving op de rentabiliteit van deze fysieke boekhandels?
 - Welke effecten zal afschaffing van de prijsbinding hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene boek?
 - Heeft afschaffing van de prijsbinding van het wetenschappelijke boek als geheel nadelige effecten op de brede beschikbaarheid van het wetenschappelijke boek?
2. Wat zijn de ontwikkelingen in de pluriformiteit van het titelaanbod en in de brede beschikbaarheid van het boek over de periode 2009 – 2012 en hoe is deze ontwikkeling te verklaren?
 - a. Wat is de ontwikkeling van het titelaanbod in de periode 2005-2012 met een correctie op het onderzoek van APE voor de hoofdcategorieën Literaire fictie en Non-fictie informatief/ professioneel van de NUR?
 - b. Wat is de ontwikkeling van het specifiek literaire titelaanbod over de periode 2005-2012?

- c. Wat is de ontwikkeling van het aantal fysieke boekhandels en de geografische spreiding hiervan, alsmede het totaal het aantal verkooppunten waaraan het CB levert?
 - d. Wat is de assortimentsbreedte van verkooppunten naar:
 - het aantal verkooppunten dat meer dan 2000 unieke titels afneemt (de beter gesorteerde boekhandel) en de geografische spreiding;
 - het gemiddeld aantal geleverde unieke titels aan de beter gesorteerde boekhandel;
 - het gemiddeld aantal geleverde unieke literair-culturele titels (zonder en met correcties) aan de beter gesorteerde boekhandel.
 - e. Wat zijn de kenmerken en oorzaken per genre van de gesignaleerde tendens tot assortimentsversmalling bij de fysieke boekhandel?
 - f. Wat is de procentuele verdeling van de titels naar het gemiddeld aantal geleverde exemplaren per titel, met voor zover relevant specificaties naar genre?
3. Wat zijn van de gevolgen van de digitalisering voor de werkingssfeer van de wet?
 - a. Hoe zijn de mogelijke ontwikkelingen in het marktaandeel van de fysieke boekhandel binnen 5 en binnen 10 jaar op basis van de uitgangssituatie dat de positie van het fysieke boek sterk blijft en de verkoop van e-boeken niet meer dan respectievelijk 10 (5 jaar) en 15 % (10 jaar) van de totale omzet vertegenwoordigt?
 - b. toets deze scenario's op validiteit en ontwerp zo nodig nieuwe scenario's; maak een schatting van het marktaandeel van (algemene) boeken met een vaste prijs qua titelaanbod en qua omzet op de korte termijn (over 5 jaar) en op de lange termijn (over 10 jaar). Maak eenzelfde schatting voor het tempo van digitalisering van het wetenschappelijke boek op basis van een of meer scenario's.
 4. Hoe is de functionaliteit van de vaste prijs te beoordelen in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument?
 - a. welk instrument is het meest geschikt om tegenwicht te bieden aan de factoren die van negatieve invloed zijn op het aantal fysieke boekhandels en op de breedte van hun assortiment?

1.3 Aanpak van de evaluatie

Voor het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen hebben we uiteenlopende onderzoeksmethoden ingezet, onder meer:

- Deskstudie van rapporten, beleidsnota's, onderzoeken en andere publicaties over de Wet op de vaste boekenprijs en aanverwante instrumenten;
- Webenquête onder uitgevers (wetenschappelijk en hoger onderwijs) over verkoopcijfers en marktaandelen;
- Analyse van databestanden van CB met gegevens over verkoop van boeken (per categorie), aantal en spreiding van verkooppunten, etc.
- Analyse van boekenlijsten van een representatief aantal aanbieders van studieboeken.
- Interviewronde onder (vertegenwoordigers van) boekhandels, uitgeverijen, CB over digitalisering van het boek en de boekverkoop en alternatieve instrumenten;

- Twee expertmeetings over afbakening van het wetenschappelijk boek en de impact van het afschaffen van de prijsbinding voor het wetenschappelijk boek. Beide meetings werden voorafgegaan met een webenquête onder deelnemers over dezelfde onderwerpen.

1.4 Leeswijzer

In de volgende hoofdstukken komen de vier deelonderzoeken achtereenvolgens aan de orde:

- Positie en afbakening van het wetenschappelijke (hoofdstuk 2).
- Pluriformiteit van het titelaanbod en brede beschikbaarheid van het boek (hoofdstuk 3 t/m 5).
- Digitalisering van boeken en boekenverkoop (hoofdstuk 6).
- Alternatieven voor de vaste boekenprijs (hoofdstuk 7).
- Conclusies (hoofdstuk 8).

In de bijlagen staan achtereenvolgens de gebruikte boekenlijsten voor de analyse (A), NUR-codes (B), de interviewrespondenten en de deelnemers aan de twee expertmeetings (C) en een samenvatting en beperkte actualisatie van hoofdstuk 8 uit de CPB/SCP-studie naar de vaste boekenprijs en alternatieve instrumenten uit 2002 (D).

2 Afbakening van het studieboek en het wetenschappelijke boek

In dit deelonderzoek staat de volgende vraag centraal: Wat is de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012? We gaan in op de (on)mogelijkheden om het studieboek en het wetenschappelijke boek te definiëren en af te bakenen van algemene boeken, we geven een overzicht van de omvang en wijze van distributie, en gaan in op de vraag wat de effecten zijn als de wetenschappelijke boeken worden uitgezonderd van de Wet op de vbp. In de onderstaande box geven we een voorlopige omschrijving van enkele centrale begrippen.

Box 2: Voorlopige omschrijving van enkele centrale begrippen

Boeken: gedrukte boeken; e-boeken vallen buiten de Wet op de vbp en buiten de scope van dit deelonderzoek.

Fysieke boekhandel: Winkel waar boeken verkocht worden. Verkopen via een bij de boekhandel behorende webshop, de zogenaamde 'bricks & clicks' rekenen we ook tot de fysieke boekhandel.

Internetboekhandel: Boekhandel die alleen en uitsluitend via het internet boeken verkoopt.

Schoolboeken: titels die gemaakt zijn voor en waarvan het gebruik binnen het les- en studierooster is voorgeschreven in het funderend onderwijs (basis-, voortgezet (speciaal) onderwijs, het beroepsonderwijs, exclusief het HBO, en volwasseneneducatie).

Wetenschappelijke boeken: non-fictie met een wetenschappelijk karakter.

Studieboeken: boeken die gebruikt worden voor opleidingen in het HBO en WO, grosso modo een deelverzameling van de wetenschappelijke boeken.

In het kader van dit deelonderzoek hebben we twee expertmeetings georganiseerd. Daaraan nemen experts uit het boekenvak deel (zie voor de lijst van deelnemers Bijlage C). Voor de expertmeetings leverden Dialogic en APE inhoudelijke input, in de vorm van vragen of stellingen die we aan de experts voorlegden, resultaten van een literatuurstudie, en/of resultaten van empirische analyses. Het commentaar van de expertgroep is integraal in deze rapportage verwerkt. Binnen de expertgroep streefden we naar een gezamenlijk inhoudelijk standpunt. Waar dit niet gelukt is, melden we dit expliciet in deze rapportage.

2.1 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag die in dit deelonderzoek centraal staat, is: Wat is de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012?

Deze onderzoeksvraag valt uiteen in de volgende subvragen:

1. Hoe kan binnen het W-segment de categorie studieboeken eenduidig worden gedefinieerd en hoe kunnen wetenschappelijke boeken worden afgebakend van algemene boeken?
2. Wat is de omvang van de categorie studieboeken en van het W-segment als geheel?
 1. hoeveel titels verschijnen er jaarlijks?
 2. wat is de binnenlandse afzet en omzet?

3. wat is de verhouding tussen de aandelen van de Nederlandstalige en de vreemdtalige (Engelstalige) titels?
3. Hoe verloopt de productie en distributie van studieboeken en van overige wetenschappelijke boeken?
 1. Wat zijn de kenmerken van de markten van het studieboek en het (overige) wetenschappelijke boek in vergelijking met het schoolboek en het algemene boek?
 2. Wat zijn de marktaandeelen van de diverse distributiekkanalen?
 3. Welke verschillen zijn er qua distributie tussen segmenten binnen het W-boek?
4. Welk effect zou de eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het studieboek dan wel voor het W- segment als geheel hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene en het wetenschappelijke boek?
 1. Hoe groot zal bij het loslaten van de prijsbinding de terugloop van het marktaandeel zijn van de fysieke boekhandels die (offline en online) studieboeken/wetenschappelijke boeken leveren?
 2. Welke invloed heeft de geraamde omzetzijnering op de rentabiliteit van deze fysieke boekhandels?
 3. Welke effecten zal afschaffing van de prijsbinding hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene boek?
 4. Heeft afschaffing van de prijsbinding van het wetenschappelijke boek als geheel nadelige effecten op de brede beschikbaarheid van het wetenschappelijke boek?

De vier subvragen beantwoorden we hieronder in afzonderlijke paragrafen.

2.2 Definitie van het studieboek en afbakening van het wetenschappelijke boek

In deze paragraaf gaan we nader in op de definitie van het studieboek en de afbakening van wetenschappelijke boeken ten opzichte van algemene boeken (subvraag a). We schetsen allereerst de achtergrond van de vraagstelling aan de hand van een aantal relevante Kamerstukken. Vervolgens gaan we in afzonderlijke paragrafen in op de mogelijkheden van definiëring en afbakening van het studieboek en het wetenschappelijke boek.

2.2.1 Achtergrond van de vraagstelling

De Kamerleden De Liefde en Voordewind hebben op 8 december 2011 een amendement ingediend op de Wet op de vbp. Het amendement beoogt dat wetenschappelijke boeken net als schoolboeken worden uitgezonderd van deze wet. Schoolboeken die gebruikt worden in het funderend onderwijs zijn uitgesloten van de Wet op de vbp omdat de aanschaf van dit type verplicht is. Volgens genoemde Kamerleden is de positie van het wetenschappelijke boek analoog aan die van het schoolboek omdat (vrijwel) alle wetenschappelijke boeken hun weg vinden naar het hoger onderwijs (HBO en WO) en de aanschaf verplicht wordt gesteld.

In een Memorie van Antwoord (26 april 2012) en een nadere Memorie van Antwoord (22 oktober 2012) stelt de staatssecretaris dat hij het amendement in principe uitvoerbaar acht. In het amendement worden de wetenschappelijke boeken gedefinieerd als 'boeken die naar vorm en inhoud gericht zijn op informatieoverdracht in onderwijsleersituaties in HBO en WO, en/of waarvan het gebruik binnen het les- en studierooster door de betrokken onderwijsinstelling is voorgeschreven'. Indien het boek qua vorm en inhoud gericht is op

informatieoverdracht in HBO en WO dan hoeft het tweede criterium volgens de staatssecretaris niet zelfstandig getoetst te worden. Indien hier twijfel over is dan kan het tweede criterium (door de onderwijsinstelling voorgeschreven) uitsluitel geven. Met andere woorden, als uitgevers verwachten dat een boek in ruime mate door studenten zal worden aangeschaft en het onderwijs feitelijk de dominante markt is (aandeel boven de 70%), dan valt dit boek buiten het bereik van de wet.

Per brief van 25 januari 2013 licht de minister aan de Eerste en Tweede Kamer een aantal uitvoeringsproblemen toe waarmee het amendement behept is. Het wetenschappelijke boek wordt in het amendement gedefinieerd als het studieboek voor HBO en WO. In de praktijk is dit niet het geval. Kernpunt is dat harde criteria voor de afbakening van het studieboek voor HBO en WO ten opzichte van de overige wetenschappelijk boeken ontbreken.

- De meeste wetenschappelijke boeken voldoen niet aan het criterium dat ze herkenbaar zijn als les- of leerboek. Het wetenschappelijke boek is naar inhoud en vorm divers en kent naast het hoger onderwijs ook verschillende andere grote gebruikersgroepen, zoals het particulier onderwijs, professionals en het algemene publiek. Veel boeken worden maar door enkele instellingen voorgeschreven en uitgevers weten bij verschijning meestal niet of een boek zal worden voorgeschreven door een instelling.
- De uitgevers geven hun publicaties een A-, W- of S-codering (A staat voor algemeen, W voor wetenschappelijk, en S voor school of studie). Deze indeling is bepalend voor de handelskorting en komt niet in alle gevallen overeen met de inhoud van het boek. De studieboeken zijn niet gemakkelijk af te bakenen van de boeken met een W-codering.
- Boekverkopers zullen voor elke titel met een W-codering moeten nagaan of het al dan niet om een wetenschappelijk boek in de zin van de wet gaat (een studieboek). Extra complicerend is dat de wet al een kortingsregeling voor individuele studenten kent. Studenten die kunnen aantonen dat ze zijn ingeschreven bij een instelling van hoger onderwijs, kunnen bij aanschaf van een voorgeschreven studieboek een korting krijgen van maximaal 5%. Er zijn dan studieboeken zonder vaste prijs en studieboeken met vaste prijs waarop korting mag worden gegeven.
- De toezichthouder op de naleving van de wet – het Commissariaat voor de Media – verwacht een toename van het aantal bezwaar- en beroepsprocedures. Een voorspelling van het aantal is echter moeilijk te maken, omdat veel afhangt van de handelwijze van uitgevers en boekverkopers bij de toepassing van de wet.

De minister concludeert dus dat de problemen met de uitvoering van het amendement aanzienlijk groter zijn dan gesuggereerd in de Memories van Antwoord en besluit de eventuele invoering van het amendement te laten afhangen van nader onderzoek naar de uitvoerbaarheid in het kader van de evaluatie.

2.2.2 Twee criteria voor het studieboek

Het amendement noemt twee criteria voor het studieboek

1. Werken die in vorm en inhoud gericht zijn op informatieoverdracht in onderwijsleersituaties in het HBO of WO.
2. Het gebruik van het boek is binnen het les- en studierooster door de betrokken HBO/WO-onderwijsinstelling voorgeschreven (in het Memorie van Toelichting wordt genoemd dat studieboeken geheel of in hoofdzaak (meer dan 70%) bestemd zijn voor het HBO of WO).

In deze paragraaf willen we toetsen of deze criteria uitvoerbaar zijn, en of andere criteria mogelijk zijn.

criterium 1: De vorm en inhoud van het boek

Kunnen we op basis van de vorm en inhoud van het boek studieboeken onderscheiden van wetenschappelijke en algemene titels? In geval van schoolboeken is, gegeven de aard en de inhoud van het boek, in nagenoeg alle gevallen duidelijk dat het om een schoolboek gaat (bijvoorbeeld wiskundemethode voor Havo 4). Het schoolboek wordt dus uitsluitend binnen het onderwijs gebruikt. Dit geldt niet voor de studieboeken. Volgens de experts is slechts een beperkt deel van de boeken die gebruikt worden op het HBO en WO sec op basis van aard, inhoud en didactische vorm als studieboek te bestempelen. Voor het grote deel van de studieboeken geldt dat ze ook van belang zijn voor diverse beroeps- en vakgebieden en voor het algemene publiek. Volgens de experts zijn er daarbij grote verschillen tussen opleidingen, tussen HBO en WO, en de fase van de opleiding (bachelor, master). Bijvoorbeeld voor HBO/WO rechten en HBO verpleegkunde worden specifieke titels op de markt gebracht die bestemd zijn voor deze opleidingen. De aard van de studie leent zich ervoor en de studentenvolumenten van deze opleidingen maken het commercieel interessant. Beide aspecten gelden niet of nauwelijks voor een studie als WO geschiedenis. In de masterfase wordt vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van titels die niet sec als studieboek te bestempelen zijn.

Bij een minderheid van de op het HBO/WO gebruikte titels zou de wetenschappelijke uitgever dus in staat zijn bij publicatie van een boek aan te geven dat het boek een studieboek is. In de meerderheid van de gevallen gaat dit niet op en publiceert de uitgever een non-fictie boek, dat zijn weg vindt naar het algemene publiek, vak- en beroepsgroepen, en soms ook naar het onderwijs. In deze gevallen vormt het professionele of algemene publiek een substantieel deel van de afnemers en hangt de kortingscodering af van de dominante doelgroep.

Een mogelijkheid is om de titels waarbij de uitgever bij publicatie kan aangeven dat het boek een studieboek is, uit te zonderen van de Wet op de vbp. Daaraan is het nadeel verbonden dat de titels waarvoor dit mogelijk is een minderheid van de studieboeken vormen. We denken daarom dat dit geen begaanbare route is. Wij concluderen dat het niet mogelijk is om de in het WO en HBO gebruikte studieboeken voorafgaand aan de publicatie te identificeren als studieboek op basis van de aard en inhoud van het betreffende boek. De experts delen deze conclusie.

criterium 2: Voorgeschreven in het HBO of WO

Als we niet op basis van aard, vorm en inhoud studieboeken kunnen onderscheiden van andere titels, kunnen we dat wel op basis van het gebruik?

In het funderend onderwijs worden titels voorgeschreven binnen het les- en studierooster (schoolboeken). De onderwijsinstelling beslist over de aanschaf van titels en stelt het gebruik ervan verplicht. Het schoolboek sluit didactisch en methodisch aan bij centrale eindexamens en door SLO⁴ opgestelde leerplannen. Buiten het funderend onderwijs vindt het schoolboek nauwelijks afzet. Daarmee is een belangrijk verschil met het HBO en WO geïdentificeerd. Daar worden boeken niet verplichtend voorgeschreven. De docent schrijft bepaalde literatuur voor en de student kan vervolgens zelf beslissen of hij het boek aanschaf of niet. Experts schatten dat gemiddeld driekwart van de studenten overgaat tot aanschaf van het boek, nieuw of tweedehands. Dit verschilt naar studierichting en

⁴ Het Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling.

studiefase. Het komt in toenemende mate voor dat de docent studenten zelf laat bepalen welke literatuur gelezen wordt (een student kan bijvoorbeeld kiezen uit passages uit een handboek, enkele artikelen, of een collegebundel). Het HBO en WO kennen, anders dan het funderend onderwijs, geen centrale curricula of centrale examinering. Een diploma van de ene onderwijsinstelling is anders dan die van de andere. Docenten en onderwijsinstellingen bepalen de inhoud van het geboden onderwijs en kiezen uit het boekenaanbod dat daarbij het beste past.

Een uitgever weet doorgaans dus niet bij publicatie van een titel of het als studieboek in het HBO of WO gebruikt zal worden, noch in welke mate en bij hoeveel en welke onderwijsinstellingen het boek als studieboek gebruikt zal worden. Als een boek voorkomt op boekenlijsten van veel onderwijsinstellingen, kan geconcludeerd worden dat het boek (voornamelijk) een studieboek is. Het punt is dat pas na publicatie van het boek getoetst kan worden waar en in welke mate het in het hoger onderwijs gebruikt wordt. Is het mogelijk om boeken met terugwerkende kracht – zodra ze verschijnen op boekenlijsten – uit te zonderen van de Wet op de vbp?

In Nederland worden 8.124 opleidingen aangeboden in het hoger onderwijs.⁵ Vanwege de diversiteit en dynamiek die opleidingen in het hoger onderwijs kenmerken, is geen volledige en uitputtende lijst van boeken die gebruikt worden op het HBO en WO beschikbaar. Onderwijsinstellingen beschikken doorgaans niet over boekenlijsten van hun opleidingen. Boekhandelaren en intermediairs doen veel moeite om zelf per vak op basis van de aanbevolen literatuur boekenlijsten samen te stellen. Deze lijsten zijn echter niet uitputtend en niet compleet, en omvatten vaak alleen de propedeuse en de bachelorfase, zelden de masterfase. Per vak bepaalt de docent welke titels er aanbevolen worden. Zodoende kan de aanbevolen literatuur bij eenzelfde opleiding per universiteit of hogeschool verschillen. Wanneer voor een bepaald vak gewisseld wordt van docent, past deze vaak ook de titels aan die worden aanbevolen. Zodoende worden sommige titels slechts voor een korte periode of in een enkele opleiding als aanbevolen aangemerkt.

Het gebrek aan een complete en uitputtende lijst van studieboeken kan worden ondervangen als docenten boeken die gebruikt worden in HBO/WO opleidingen centraal gaan aanmelden. Op het moment dat een boek ergens in een opleiding in het hoger onderwijs wordt gebruikt, kan het boek als studieboek worden aangemerkt en uitgezonderd van de Wet op de vbp. Een dergelijk centraal aanmeldsysteem bestaat momenteel niet. Experts vinden een dergelijk systeem omslachtig, kostbaar en onuitvoerbaar. Het hoger onderwijs kent 70.500 fte aan docenten⁶ die allen hun aanbevolen titels in het systeem zouden moeten registreren. De controle hierop achten de experts zeer arbeidsintensief. Als titels niet meer gebruikt worden in het HBO en WO, moeten ze dan ook weer afgemeld worden en moeten ze dan weer onder de Wet op de vbp vallen?

We concluderen dat op basis van het criterium of een boek wordt voorgeschreven in het HBO of WO het niet mogelijk is om voorafgaand aan de publicatie van het boek te bestempelen als studieboek en identificatie achteraf op basis van een centraal aanmeldsysteem evenmin uitvoerbaar is. De experts delen deze conclusie.

⁵ Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO), beheerd door het DUO. Dezelfde opleiding aan verschillende onderwijsinstellingen telt meermalen mee, maar niet de opleidingsvorm (voltijd, deeltijd, dual) of de gemeente van de vestiging van de onderwijsinstelling.

⁶ OCW, Kerncijfers 2008-2012.

Alternatief criterium 3: Titels met een handelskortingscodering/ NUR-code

Kunnen we een alternatief criterium bedenken gebaseerd op kortingscoderingen van boeken? Ten eerste krijgen boeken die onder de Wet op de vbp vallen en die via het Centraal Depot (CB) besteld of nageleverd worden, een A-, W-, of S-kortingscodering. Deze coderingen staan voor collectief overeengekomen kortingen, die op grond van de Wet op de vbp zijn toegestaan voor uitgaven die onder de Wet op de vbp vallen. De kortingen zijn vastgelegd in de zogenaamde Depotregeling, en zijn een vaste ondergrens waartegen de boekhandel één of enkele exemplaren van een titel kan bestellen bij CB. De uitgever stelt de handelskortingscodering van titels vast en de uitgever kan de kortingscodering ook wijzigen. In geval van een A-kortingscodering geeft de uitgever een hogere handelskorting aan de boekhandel (42%) dan in geval van een W- of S-kortingscodering (respectievelijk 27-30% en 22-24%).

De coderingen stammen uit de periode dat boeken nog onder het Reglement Handelsverkeer, de voorloper van de Wet op de vbp, vielen. Er was indertijd een verplichting een boek een A-, W- of S-codering toe te kennen. Deze verplichting verviel met de inwerkingtreding van de Wet op de vbp, maar het gebruik van de coderingen bleef bestaan voor boeken die onder de Wet op de vbp vallen. Omdat schoolboeken in de zin van de Wet buiten de Wet vallen, lopen ze niet mee in de Depotregeling met bijbehorende kortingscoderingen. Ook e-boeken vallen buiten de wet en hebben dus geen collectieve codering.

In de praktijk krijgen algemene boeken doorgaans een A-kortingscodering, boeken met een wetenschappelijk karakter meestal een W- of S-kortingscodering, evenals studieboeken. Echter, andere coderingen zijn niet uit te sluiten (zie tabel 2.1). De indeling in A-, W- en S-kortingscoderingen komt dus niet overeen met de inhoud van het boek, maar reflecteert het margebeleid van de uitgever. Het gebruik van de kortingscoderingen A, W en S is daarom verwarrend. Volgens sommige experts zou het beter zijn om een andere kortingscodering te gebruiken om misverstanden te voorkomen (lage, midden, en hoge korting bijvoorbeeld).

Tabel 2.1: Indeling van boeken naar inhoud en **dominante** handelskortingscodering

	A	W	S
Algemene boeken	X		
Wetenschappelijke boeken		X	X
Studieboeken (HBO/WO)		X	X
Schoolboeken (funderend onderwijs)	Valt buiten de Wet, geen kortingscodering		
E-boeken	Valt buiten de Wet, geen kortingscodering		

Bron: Dialogic/Ape

De handelskortingscodering is niet geschikt voor het identificeren van studieboeken, omdat a) de handelskortingscoderingen lang niet altijd samenvallen met de inhoud van boeken maar slechts een handelsmarge reflecteren b) studieboeken geen unieke code krijgen en c) de codering van een boek in de loop van de tijd kan veranderen.

NUR-code

Naast de handelskortingscoderingen hebben boeken een bepaalde NUR-code, die de inhoud van het boek typeert. De NUR-codes 100-199 betreffen educatieve uitgaven algemeen. De NUR-codes in deze categorie eindigend op 3 betreffen publicaties bestemd voor het hoger onderwijs (HBO en WO). De vraag is hoe goed we op basis van NUR-codes studieboeken kunnen onderscheiden. De experts geven aan dat de NUR-coderingen bruikbaar zijn voor algemene boeken, maar niet voor wetenschappelijke of studieboeken. De categorieën voor

de wetenschappelijke boeken zijn volgens de experts niet fijnmazig genoeg en niet in alle gevallen even relevant.

We hebben een empirische toets uitgevoerd op de bruikbaarheid van de handelskortingscoderingen en NUR-coderingen. Daartoe hebben we de volgende analyse verricht: We hebben van een aantal representatieve aanbieders van studieboeken boekenlijsten ontvangen van boeken die gebruikt worden in het HBO en WO (zie voor een nadere beschrijving Bijlage A).

- Deze lijsten zijn ontdubbeld en alleen Nederlandstalige titels zijn geselecteerd. We ontdubbelen op ISBN. Als boeken na herdruk een nieuwe ISBN krijgen, gelden deze boeken dus als verschillend.
- We hebben een check op compleetheid van opleidingen en representativiteit verricht (zie Bijlage A).
- We koppelen de lijsten op ISBN aan het bestand van CB. Dat bestand bevat informatie over de handelskortingscodering (A, S, W) en NUR-code.
- We kunnen zodoende inzicht krijgen welke handelskortingscoderingen en NUR-coderingen de studieboeken⁷ krijgen. We kunnen ook zien hoeveel boeken niet voorkomen op de boekenlijsten, maar wel een S- of bepaalde NUR-code krijgen. Een belangrijke aanname daarbij is dat de meeste boeken ook voorkomen in het bestand van CB.⁸

De boekenlijsten bevatten 5.801 unieke Nederlandstalige boeken (dit is dus inclusief herdrukken met een nieuw ISBN), zie tabel 2.2. Van deze titels werd 80% door CB geleverd. Van deze boeken zijn de kortingscodering en de NUR-code bekend. In tabel 2.2 staat de verdeling naar A-, S- of W- kortingscodering van boeken die op de boekenlijsten én door CB geleverd worden. Circa 65% van de studieboeken die op boekenlijsten staan en in het bestand van CB voorkomen heeft een S-kortingscodering, 23% heeft een W-kortingscodering en 12% van de studieboeken heeft een A-kortingscodering.

Tabel 2.2: Verdeling van unieke Nederlandstalige titels van studieboeken die op de boekenlijsten staan en die door CB zijn geleverd

Kortingscodering	Op boekenlijsten
A	12,2%
S	65,2%
W	22,6%
Totaal	100,0%
Aantal unieke titels op boekenlijsten en geleverd door CB	4.643
Totaal aantal unieke titels op boekenlijsten	5.801

Bron: Boekenlijsten en CB (bewerkingen APE)

Welk percentage van de boeken met een A-, S- of W-kortingscodering komt op de boekenlijsten voor? Deze vraag kunnen we beantwoorden aan de hand van tabel 2.3. Deze tabel moet als volgt gelezen worden: van de boeken met een A-kortingscodering die in het bestand van CB 2012 voorkomen, staat 1% op een boekenlijst. In totaal staat 5,4% van de titels geleverd door CB op een boekenlijst. Van de boeken met een S-kortingscodering uit het bestand van CB staat 21% op de boekenlijsten en van de boeken met een W-kortingscodering 10%.

⁷ Met studieboeken bedoelen we hier de boeken die op de boekenlijsten voorkomen en niet-studieboeken zijn de boeken die niet op deze boekenlijsten staan.

⁸ In paragraaf 3.1 geven we een nadere toelichting op het databestand van CB.

Tabel 2.3: Het percentage unieke Nederlandstalige titels die op de boekenlijsten voorkomen op het totaal van unieke titels geleverd door CB in 2012 per kortingscodering

Kortingscodering	Aandeel in het totaal per kortingscodering
A	0,9%
S	21,3%
W	9,8%
Totaal op boekenlijsten en geleverd door CB	5,4%

Bron: Boekenlijsten en CB (bewerkingen APE)

Wat betreft het gebruik van kortingscoderingen kunnen we het volgende concluderen. Studieboeken hebben in twee derde van de gevallen een S-kortingscodering, maar ook de W- en A-kortingscodering worden aan studieboeken gegeven. De A-, S- en W-kortingscodering zijn niet specifiek genoeg: er zijn veel boeken met een A-, S- of W-kortingscodering die *niet* voorkomen op de boekenlijsten. We concluderen hieruit dat de kortingscodering niet geschikt is om studieboeken te definiëren.

We hebben vervolgens geïnventariseerd of de boeken van de boekenlijsten een educatief label hebben volgens de NUR-codering. Alle boeken met een NUR-code tussen 100 en 199 zijn educatieve uitgaven algemeen, waarbij de codes in deze categorie die eindigen op 3 staan voor educatieve uitgaven in het hoger onderwijs. In tabel 2.4 staan de resultaten. Deze tabel moet als volgt gelezen worden: van de boekenlijstboeken met een A-kortingscodering heeft circa 0,5% een educatieve NUR-code. Volgens de NUR-codering betreft 14,7% van het totaal aantal titels van de studieboeken die ook in het bestand van CB voorkomen educatieve uitgaven. Dat betekent dat ruim 85% van de boeken die gebruikt worden in het HBO en WO geen educatieve uitgaven zijn volgens de NUR-codering. Dat geeft aan dat de educatieve NUR-code veel vaker fout dan goed zit. Verder zien we dat boeken met een A-kortingscodering en met een W-kortingscodering bijna nooit onder de educatieve uitgaven vallen (percentages van respectievelijk 0,5% en 1,1%). Van de boeken met een S-kortingscodering die op de boekenlijsten voorkomen heeft 22,1% een educatief stempel. Dat betekent dat ook bij de boeken met een S-kortingscodering de NUR-code in 78% van de gevallen fout zit.

Tabel 2.4: Procentuele verdeling van educatief en niet-educatief volgens NUR-codering van Nederlandstalige titels die op boekenlijsten voorkomen

	A	S	W	Totaal
Educatief	0,5%	22,1%	1,1%	14,7%
Niet educatief	99,5%	77,9%	98,9%	85,3%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Aantal unieke titels op boekenlijsten en in bestand CB	568	3026	1.049	4.643

Bron: Boekenlijsten en CB (bewerkingen APE)

Vervolgens kijken we naar de titels in het bestand van CB die *niet* op de boekenlijsten voorkomen (zie tabel 2.5). Deze tabel moet als volgt gelezen worden: van de boeken die niet op de boekenlijsten voorkomen en een A-kortingscodering hebben, heeft 0,7% een educatieve NUR-code. We zien dat 7,4% van de titels die niet op de boekenlijsten voorkomen educatieve uitgaven betreffen. Van de boeken met een S-kortingscodering die niet op de boekenlijsten voorkomen, heeft 49,3% een educatieve NUR-code. De educatieve codes van boeken met een A- of een W-korting zijn klein.

Tabel 2.5: Procentuele verdeling van educatief en niet-educatief volgens NUR-codering van Nederlandstalige titels van de boeken die niet op de boekenlijsten voorkomen

	A	S	W	Totaal
Educatief	0,7%	49,3%	0,8%	7,4%
Niet educatief	99,3%	50,7%	99,2%	92,6%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Aantal titels in bestand CB, maar niet op boekenlijsten	60.212	11.196	9.607	81.015

Bron: Boekenlijsten en CB (bewerkingen APE)

Op basis van de analyses blijkt dat het niet mogelijk is om het studieboek te typeren door middel van de NUR-coderingen en ook niet door middel van een combinatie van NUR-codering en handelskortingscodering.

Alternatief criterium?

We hebben tijdens de expertmeeting aan de experts de vraag voorgelegd of nog andere criteria denkbaar en mogelijk zijn om de studieboeken te definiëren en af te bakenen van andere titels. De experts hebben deze vraag ontkennend beantwoord.

We concluderen dat we geen criterium tot onze beschikking hebben om de studieboeken te definiëren.

2.2.3 Afbakening van het wetenschappelijke boek

De tweede deelvraag van onderzoeksvraag 1a luidt: Hoe kan het wetenschappelijke boek worden afgebakend van het algemene boek? We onderzoeken dit omdat een voorwaarde voor eventuele uitzondering van het wetenschappelijke boek van de Wet op de vbp is dat het wetenschappelijke boek goed afgebakend kan worden van het algemene boek.

Het adjectief 'wetenschappelijk' kan op twee manieren geïnterpreteerd worden: in engere zin en in ruimere zin. Volgens de experts zijn wetenschappelijke titels in enge zin vrij goed af te bakenen aan de hand van de volgende criteria⁹:

1. Non-fictief karakter
2. Bronvermeldingen (noten, literatuurlijst)
3. Verantwoording methoden
4. Resultaat van een wetenschappelijke onderzoek, studie of inventarisatie

Het gaat hier voornamelijk om 'zuivere wetenschap', bijvoorbeeld proefschriften. Uit de expertmeeting komt naar voren dat dit een zeer beperkt deel van de boeken met een wetenschappelijk karakter is; het betreft ongeveer 10% van het assortiment van de gespecialiseerde boekhandel. Van de algemene boekhandel is het aandeel verwaarloosbaar.

Als we wetenschappelijk in ruime zin opvatten, gaat het om titels voor vak en wetenschap, die bestemd zijn voor de uitoefening van beroep of studie, en professionals¹⁰ als doelgroep

⁹ Wij hebben gebruik gemaakt van een notitie van MVW (d.d. 20 augustus 2013), waarin de volgende criteria genoemd worden: (1) duidelijk afgebakend onderwerp en professioneel doel; (2) wat betreft bronnen en (onderzoeks)methodiek verantwoorde en daardoor controleerbare informatie; (3) meestal resultaat van studie en/of onderzoek; en (4) bedoeld voor verder onderzoek, literatuurstudie en/of naslagwerk.

¹⁰ Een professional is een hoogopgeleide uitoefenaar van een beroep.

hebben. Deze titels bevatten enkele deelverzamelingen, waarvan de 'zuivere wetenschap' er een van is. Andere deelverzamelingen zijn:

- Inleidingen, overzichtswerken (bijv. Inleiding tot de forensische psychiatrie), richtlijnen, protocollen
- Monografieën
- Studieboeken (gebruikt in het hoger onderwijs)
- Professionele vakinformatie
- Liber amicorum
- Bepaalde naslagwerken zoals wetbundels.

De deelverzamelingen overlappen elkaar. Een boek kan bijvoorbeeld een inleiding geven op een onderwerp en als studieboek gebruikt worden. De deelverzamelingen zijn niet het exclusieve terrein van de wetenschappelijke titels; onder de algemene boeken bevinden zich ook inleidingen op een bepaald onderwerp of naslagwerken.

Voor de andere deelverzamelingen dan de 'zuivere wetenschap' zijn bovenstaande criteria 3 en/of 4 te stringent. Veel algemene inleidingen op een wetenschappelijk vakgebied of een handboek voor een bepaalde beroepspraktijk bevatten geen verantwoording van onderzoeksmethoden. Ook wordt in naslagwerken of overzichtswerken geen 'nieuw' wetenschappelijk onderzoek gepresenteerd; de publicatie is dus niet het resultaat van een wetenschappelijke studie. Echter, het loslaten van criteria 3 en 4 omvat ook non-fictie die bestemd is voor een algemeen publiek. Volgens experts van uitgeverzijde is de specificatie van de *doelgroep* het onderscheidende criterium van wetenschappelijk werk ten opzichte van algemene non-fictie (professionals versus het algemene publiek). Uitgevers specificeren de doelgroep bij het op de markt brengen van een boek als onderdeel van hun marketingplan. De specificatie van de doelgroep kan worden toegevoegd aan bovenstaande criteria 1) en 2) om de wetenschappelijke boeken in ruime zin af te bakenen. De drie criteria zijn dus:

1. Non-fictief karakter
2. Bronvermeldingen (noten, literatuurlijst)
3. De primaire doelgroep is de professional, dus *niet* het algemene publiek.

Experts van de zijde van de wetenschappelijke boekhandels menen dat dit niet hanteerbaar is omdat er sprake is van doelgroepen die in elkaar overgaan. Het gaat hier om een categorie boeken die deels dezelfde eigenschappen en kenmerken heeft als de categorie algemene non-fictie, waartussen een grijs gebied ligt. De experts hebben daarmee geen overeenstemming bereikt over de definitie/afbakening van wetenschappelijke boeken in ruime zin. Om *onderzoekstechnische redenen* definiëren we in dit rapport de wetenschappelijke boeken in ruime zin af aan de hand van de bovenstaande drie criteria.

Hoe uitvoerbaar is de afbakening van de 'zuiver wetenschappelijke' titels op basis van de vier criteria? Het antwoord op deze vraag hangt af hoe objectief meetbaar de criteria in de praktijk zijn. Hoe objectief is bijvoorbeeld criteria 3 'methodische verantwoording' vast te stellen? Experts verwachten dat er wellicht beroep wordt aangetekend bij het Commissariaat voor de Media vanwege grensgevallen, over de omvang hiervan is geen eenduidig beeld. Een schatting van de uitvoeringskosten moet daarom afgewogen worden ten opzichte van de wenselijkheid van de afbakening.

2.3 Omvang van het segment studieboeken en wetenschappelijke boeken

Onderzoeksvraag 1b luidt: Wat is de omvang van de categorie studieboeken en van het W-segment als geheel?

- Hoeveel titels verschijnen er jaarlijks?
- Wat is de binnenlandse afzet en omzet?
- Wat is de verhouding tussen de aandelen van de Nederlandstalige en de vreemdtalige (Engelstalige) titels?

Wij beantwoorden deze vragen in onderstaande paragrafen. We interpreteren 'W-segment' als 'wetenschappelijke titels in ruime zin'. Zoals uit de vorige paragraaf bleek, krijgen deze titels veelal een W-kortingscodering of een S-kortingscodering.

2.3.1 Aantal titels

Hoeveel titels verschijnen er jaarlijks? We interpreteren deze vraag als: Hoeveel unieke titels worden per jaar verkocht, en niet: hoeveel nieuwe titels verschijnen er jaarlijks? Om deze vraag te beantwoorden, maken we gebruik van een aantal bronnen. Geen van deze bronnen geeft complete informatie; we trachten daarom op basis van incomplete informatie een schatting te maken voor totaal Nederland. In een enquête onder de MVW-uitgevers heeft de KVB gevraagd naar het aantal unieke Nederlandstalige titels die de uitgever in 2012 verkocht heeft; het gaat hier om titels die onder de Wet op de vbp vallen. Het gaat om 19.070 titels met een S- of een W-kortingscodering. Gegeven het feit dat de MVW-uitgevers ongeveer 90% van de Nederlandse markt bestrijken, schatten we dat er 21.189 unieke Nederlandstalige titels verkocht zijn, zie tabel 2.6.¹¹

Tabel 2.6: Unieke Nederlandstalige titels uitgesplitst naar S- en W-kortingscodering onder de Wet op de vbp, verkocht door MVW-uitgevers, 2012

	Schatting totaal Nederland 2012
Titels met W-kortingscodering	14.952
Titels met S-kortingscodering	6.237
Totaal	21.189

Bron: KVB 2013 (bewerkingen APE)

Een andere bron voor het totaal aantal Nederlandstalige titels dat onder de Wet op de vbp valt is CB. In 2012 komen in het depot 10.656 unieke titels voor met een W-kortingscodering, en 14.222 unieke titels met een S-kortingscodering. Niet iedere uitgever heeft al zijn boeken in het depot liggen; naar schatting komt ca. 75% van de unieke titels in het depot voor. Op basis van dit percentage maken we een schatting voor totaal Nederland: 14.208 titels met een W-kortingscodering, en 18.963 titels met een S-kortingscodering, zie tabel 2.7. De twee bronnen geven daarmee schattingen van ongeveer gelijke grootte voor de titels met W-kortingscodering (vergelijk tabel 2.6 met tabel 2.7, rond de 14.000-15.000 unieke titels met W-kortingscodering). Dit geldt niet voor de titels met S-kortingscodering, daar lopen de schattingen gebaseerd op de twee bronnen sterk uiteen. Een verklaring hiervoor is dat ook algemene uitgeverijen titels uitbrengen met een

¹¹ KVB, Kwantitatief onderzoek naar het wetenschappelijke boek en de positie van de boekhandel, juli 2013. De responderende uitgevers van deze enquête hebben samen 67% van de totale omzet van de MVW-uitgeverijen; wij hebben het aantal unieke titels van deze uitgeverijen opgeteld en geschaald naar 100%.

S-kortingscodering (woordenboeken, atlassen, naslagwerken), die wel in het bestand van CB voorkomen, maar niet worden opgegeven door de MVW-uitgeverijen.

Tabel 2.7: Unieke Nederlandstalige titels uitgesplitst naar S- en W-kortingscodering onder de Wet op de vbp, geleverd door CB, 2012

	Schatting totaal Nederland 2012
Titels met W-kortingscodering	14.208
Titels met S-kortingscodering	18.963
Totaal	33.171

Bron: CB (bewerking APE)

Zoals we eerder zagen, is het totaal aantal unieke Nederlandstalige titels dat voorkomt op boekenlijsten voor het HBO en WO 5.801 titels (zie tabel 2.2). We concluderen daaruit dat het studieboek dus niet gelijk kan worden geschakeld met het wetenschappelijke boek. Ongeveer 17% van het geschatte totaalaanbod van wetenschappelijke titels wordt ook gebruikt als studieboek (=5.801/33.171).

2.3.2 Binnenlandse afzet en omzet

Wat is de afzet en omzet van wetenschappelijke boeken als geheel? We geven eerst een indicatie van de omzet. Daarbij maken we gebruik van een interne notitie van de NUV, die gebaseerd is op gegevens uit diverse bronnen, waaronder vertrouwelijke gegevens van het NUV, gegevens over de totale marktomvang van Gfk en het onderzoek van de KVB onder de MVW-uitgeverijen.¹² De totale marktomvang van boeken 'in print' is € 1,26 mld. Van dat totaal van € 1,26 miljard heeft 17% betrekking op wetenschappelijke uitgaven en uitgaven voor het hoger onderwijs: € 219 mln. Daarvan loopt 67% (€ 147 mln.) via het boekhandelskanaal, de rest via andere kanalen (zie tabel 2.12).

Wat is de afzet van wetenschappelijke boeken? Om deze vraag te beantwoorden, baseren we ons op verschillende bronnen. In de enquête onder de MVW-uitgevers heeft de KVB gevraagd naar het totaal aantal verkochte exemplaren in 2012; het gaat hier om titels die onder de Wet op de vbp vallen¹³. De totale afzet bedraagt 4,8 mln. exemplaren. Gegeven het feit dat de MVW-uitgeverijen 90% van de markt bestrijken, gaat het om naar schatting 5,3 mln. exemplaren voor totaal Nederland.

Tabel 2.8: Afzet van Nederlandstalige titels uitgesplitst naar S- en W-kortingscodering onder de Wet op de vbp, verkocht door MVW-uitgevers, 2012

	Schatting totaal Nederland 2012 (in mln.)
Exemplaren met W-kortingscodering	2,3
Exemplaren met S-kortingscodering	3
Totaal exemplaren	5,3

Bron: KVB 2013 (bewerkingen APE)

Een tweede bron van informatie vormt CB. Via het depot zijn 0,9 mln. exemplaren met een W-kortingscodering verkocht en 3 mln. exemplaren met een S-kortingscodering. Volgens eigen zeggen bestrijkt CB 85% van de markt van boeken met een A-kortingscodering, 60% van de markt van boeken met een W-kortingscodering en 31% van de markt met een S-kortingscodering. Als we deze percentages gebruiken, komen we op een schatting van

¹² Zie vorige voetnoot.

¹³ Zie vorige voetnoot.

de afzet voor totaal Nederland van 11,3 exemplaren, waarvan 1,5 mln. exemplaren met W-kortingscodering en 9,8 mln. exemplaren met S-kortingscodering, zie tabel 2.9. De schattingen van de afzet, gebaseerd op de twee bronnen, lopen dus sterk uiteen (vergelijk tabel 2.8 met tabel 2.9). Dit geldt ook voor de titels met een W-kortingscodering. Dit is opmerkelijk omdat we eerder zagen dat de schattingen voor het totaal aantal unieke titels met een W-kortingscodering wel congruent zijn tussen de twee bronnen.

Tabel 2.9: Afzet van Nederlandstalige titels uitgesplitst naar S- en W-kortingscodering onder de Wet op de vbp, geleverd door CB, 2012

	Schatting totaal Nederland 2012 (in mln.)
Exemplaren met W-kortingscodering	1,5
Exemplaren met S-kortingscodering	9,8
Totale exemplaren via CB	11,3

Bron: CB (bewerking APE)

Wat is de afzet en omzet van studieboeken? Wij kunnen deze vraag alleen beantwoorden voor de studieboeken die op studielijsten voorkomen en die óók voorkomen in het bestand van CB (in totaal 4.643 titels, zie tabel 2.2). De afzet van deze titels betreft de afzet via CB; we hebben geen zicht op verkopen die niet door CB gedistribueerd zijn. Daarnaast weten we niet in hoeverre de titels vooral door studenten worden aangeschaft of ook door andere consumenten. Van de 4.643 titels zijn 2,2 mln. exemplaren via CB verkocht. Geëxtrapoleerd naar totaal Nederland gaat het om 5,7 mln. exemplaren, zie tabel 2.10. We weten helaas niets over de bruto omzet van deze boeken.

Tabel 2.10: Afzet van boeken via CB van boeken die voorkomen op boekenlijsten en die in het bestand van CB 2012 voorkomen

	Schatting totaal Nederland 2012 (in mln.)
Titels met A-kortingscodering	0,6
Titels met S-kortingscodering	4,5
Titels met W-kortingscodering	0,6
Totale afzet boekenlijstboeken via CB	5,7

Bron: CB (bewerking APE)

2.3.3 Verhouding tussen de Nederlandstalige en vreemdtalige titels

Met behulp van de boekenlijsten kunnen we de verhouding tussen Nederlandstalige en vreemdtalige titels vaststellen. In tabel 2.11 staat een overzicht van het aantal unieke titels dat wordt gebruikt in het HBO en WO afzonderlijk, en de verdeling hiervan naar taal. In het HBO worden voornamelijk Nederlandse boeken gebruikt (61,8%). In het WO zijn de gebruikte boeken meestal Engelstalig (wederom 61,8%). De procentuele verdeling over de verschillende talen van alle studieboeken staat in de laatste kolom; ongeveer 56% van de studieboeken in het HO is Nederlandstalig.

Tabel 2.11: Procentuele verdeling van studieboeken van de boekenlijsten^a

	HBO (in %)	WO (in %)	Totaal (in %)
Nederlands	61,8	34,4	56,1
Engels	31,4	61,8	37,5
Andere taal	6,8	3,8	6,4
Totaal	100,0	100,0	100,0

^a Van een deel van de titels op de boekenlijsten is de studierichting niet bekend. Deze boeken worden niet meegenomen in de analyse.

Bron: Boekenlijsten (bewerkingen APE)

2.4 Productie en distributie van studieboeken en wetenschappelijke boeken

Onderzoeksvraag 1c luidt: Hoe verloopt de productie en distributie van studieboeken en van overige wetenschappelijke boeken?

- Wat zijn de kenmerken van de markten van het studieboek en het (overige) wetenschappelijke boek in vergelijking met het schoolboek en het algemene boek?
- Wat zijn de marktaandeelen van de diverse distributiekkanalen?
- Welke verschillen zijn er qua distributie tussen segmenten binnen het W-boek?

We interpreterten 'overige wetenschappelijke boeken' en 'W-boek' in deze onderzoeksvragen als 'wetenschappelijke boeken in ruime zin'.

2.4.1 Kenmerken van de markten

Studieboeken

Het hoger onderwijs kent strikt genomen geen voorgeschreven boeken en de student kan zelf bepalen of hij of zij het boek aanschaft. De experts schatten dat driekwart van de studenten de aanbevolen literatuur aanschaft. Er is geen sprake van gebonden klanten. De onderwijsinstelling/de docent beslist over de aanbevolen literatuur, waarbij de kwaliteit van het boek en de toepasselijkheid voor het onderwijs in sterkere mate leidend zijn voor de keuze dan de prijs. Studenten kunnen op grond van de Wet op de vbp tegen korting studieboeken aanschaffen in de reguliere boekhandel, maar ook in winkels op de campus of via studieverenigingen. De markt van de studieboeken wijkt dus af van de markt van de schoolboeken, waarin de vraagzijde gekenmerkt wordt door gebonden klanten en de aanbodzijde gedomineerd wordt door enkele uitgeverij en distributeurs. In tegenstelling tot schoolboeken worden studieboeken ook door het algemene publiek gebruikt, wat de prijsgevoeligheid van de vraag naar deze boeken ten opzichte van schoolboeken hoger maakt.

Overige wetenschappelijke boeken

De afnemers van wetenschappelijke boeken zijn voor een deel professionals, die boeken gebruiken voor hun werk of studie. Zij kunnen de boeken aanschaffen via de boekhandel, of rechtstreeks via de uitgever. Bepaalde boeken met een wetenschappelijk karakter vinden ook hun weg naar het algemene publiek. De wetenschappelijke boeken die interessant zijn voor het algemene publiek lijken qua distributie op de algemene boeken: zij worden vooral via de (online) boekhandel verkocht.

Behalve aan (online) boekhandel verkoopt de uitgever rechtstreeks aan eindgebruikers en aan organisaties of instellingen en dienstverleners. Daarnaast verkoopt de uitgever aan intermediairs, die diensten, boeken en andere publicaties aan bedrijven, instellingen en overheden leveren. Deze diensten kunnen zowel het beheer van abonnementen als het leveren van boeken en andere publicaties bevatten.

2.4.2 Marktaandeelen van diverse distributiekkanalen

Wat zijn de marktaandeelen van de diverse distributiekkanalen van titels die uitgegeven worden door wetenschappelijke uitgeverij en die onder de Wet op de vbp vallen? We baseren ons op een onderzoek dat de KVB heeft verricht onder de uitgeverijen verenigd in de Media voor Vak en Wetenschap (MVW). In een enquête is gevraagd naar bruto omzet

en het aandeel dat via de (online) boekhandel verkocht wordt; acht uitgeverijen, die tezamen 67% marktaandeel hebben, hebben de vragen beantwoord. Tabel 2.12 geeft het gewogen gemiddelde¹⁴ van deze acht responderende uitgeverijen. Ongeveer 67% van de bruto omzet van de uitgeverijen wordt gerealiseerd via het boekhandelskanaal. Daarvan gaat 48% via de fysieke boekhandel (inclusief een bijbehorende webshop) en 19% via de internetboekhandel. Vanuit het perspectief van de uitgevers is het boekhandelskanaal dus het belangrijkste distributiekanaal voor titels die binnen de Wet op de vbp vallen.

De MVW-uitgevers realiseren 33% van de bruto omzet buiten het boekhandelskanaal. Om deze distributiekanaalen verder in kaart te brengen, hebben we opnieuw een enquête onder de MVW-uitgeverijen uitgezet. Deze enquête hebben vijf uitgeverijen beantwoord. In deze enquête vragen we naar schattingen en is daarmee minder hard dan het onderzoek van de KVB, waar gevraagd is naar harde getallen. De vijf responderende uitgeverijen betreffen een academische uitgeverij, twee grote uitgeverijen en twee kleine, waarmee we een redelijk representatief beeld hebben van de markt. Uit de resultaten van deze enquête blijkt dat 68% van de bruto omzet van boeken die onder de Wet vallen via het boekhandelskanaal verloopt, zie tabel 2.13.¹⁵ Dit percentage komt goed overeen met de resultaten van het KVB-onderzoek. Het marktaandeel van de internetboekhandel wordt groter geschat: 31% (KVB:19%), en het marktaandeel van de fysieke boekhandel kleiner: 37% (KVB:48%, vergelijk tabel 2.12 met tabel 2.13). Deze verschillen kunnen verklaard worden door verschillen in de steekproef van responderende uitgevers, en het feit dat wij naar schattingen hebben gevraagd en de KVB naar harde aantallen.

Drie kanalen zijn ongeveer even groot met marktaandelen van rond de 10%: leveringen in opdracht, rechtstreekse bestellingen aan individuele afnemers en institutionele rechtstreekse bestellingen. Bestellingen van intermediairs is een relatief beperkt distributiekanaal (2%).

Tabel 2.12: Marktaandelen van diverse distributiekanaalen van titels die uitgegeven worden door MVW-uitgevers en die onder de Wet op de vbp vallen, 2012

	Kortingscodering	Aandeel in bruto omzet (%)
Boekhandel totaal (fysiek* plus internet)	Totaal	67
	A	6
	S	41
	W	20
Fysieke boekhandel*	Totaal	48
	A	4
	S	32
	W	12
Internetboekhandel	Totaal	19
	A	2
	S	9
	W	8

*Inclusief verkopen via een bijbehorende webshop.

Bron: KVB, 2013

¹⁴ Gewogen naar bruto omzet van de uitgever. De KVB presenteert ongewogen gemiddelden van de uitgevers in het onderzoek 'Kwantitatief onderzoek naar het wetenschappelijke boek en de positie van de boekhandel, juli 2013'.

¹⁵ Omdat we geen omzetgegevens hebben van de vijf responderende uitgeverijen, hebben we een ongewogen gemiddelde berekend.

Als we vragen naar veranderingen qua marktaandelen van de distributiekanaal sinds 2009, antwoordt de meerderheid van de uitgeverij dat het marktaandeel van de fysieke boekhandel is afgenomen en het marktaandeel van de online boekhandel is toegenomen. Ook de rechtstreekse individuele bestellingen zijn toegenomen. Rechtstreekse institutionele, collectieve bestellingen of bulkbestellingen zijn hetzelfde gebleven of toegenomen, en de andere kanalen zijn hetzelfde gebleven. De uitgeverijen verwachten dat deze trends doorzetten na 2013. Naar verwachting neemt het marktaandeel van de fysieke boekhandel verder af, en het marktaandeel van de online boekhandel en de rechtstreekse bestellingen van individuele afnemers verder toe. In welke mate dit is veranderd, is niet nader gespecificeerd.

Tabel 2.13: Marktaandelen van diverse distributiekanaal van titels die uitgegeven worden door MVW-uitgeverij en die onder de Wet op de vbp vallen

		Aandeel in bruto omzet (%)	Aandeel in verkochte titels (%)
	Fysieke boekhandel*	37	36
	Internetboekhandel	31	34
Boekhandel totaal		68	70
Rechtstreekse bestellingen van individuele afnemers		9	10
Rechtstreekse institutionele, collectieve bestellingen of bulkbestellingen		8	7
Bestellingen van intermediairs niet zijnde boekhandels		2	2
Leveringen in opdracht (buiten Wet vbp)		10	10
Overig		2	1
Totaal		100	100

*Inclusief verkopen via een bijbehorende webshop.

Bron: APE

2.4.3 Verschillen in distributie tussen segmenten van het wetenschappelijke boek

Zijn er verschillen in het gebruik van distributiekanaal tussen het studieboek en het overige wetenschappelijke boek? Lastig bij het beantwoorden van deze onderzoeksvraag is dat we eerder hebben aangegeven dat het studieboek niet gedefinieerd kan worden (zie paragraaf 2.2). Om de onderzoeksvraag toch te beantwoorden, hebben wij in een enquête onder de MVW-uitgeverij gevraagd of er verschillen zijn in het gebruik van distributiekanaal tussen het studieboek, daarbij in het midden latend wat een studieboek precies is. Vier van de vijf uitgeverij die op onze enquête gerespondeerd hebben, geven aan dat er verschillen zijn. Het studieboek wordt door de uitgeverij vaker aan de online boekhandel geleverd of aan een grossier in bulkbestellingen. Dit is opmerkelijk want we zien deze observatie niet terug in tabel 2.12, waar de fysieke boekhandels zowel bij de W- als de S-titels een groter aandeel van de omzet hebben dan de online boekhandels. Daarnaast geven uitgeverij aan dat faculteitsverenigingen inkopen doen bij de uitgeverij. Of het studieboek of het overige wetenschappelijke boek vaker rechtstreeks wordt geleverd, wisselt tussen de uitgeverij.

2.5 Afschaffing van prijsbinding van studieboeken en/of wetenschappelijke boeken

Onderzoeksvraag 1d luidt: Welk effect zou de eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het studieboek dan wel voor het W-segment als geheel hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene en het wetenschappelijke boek?

- Hoe groot zal bij het loslaten van de prijsbinding de terugloop van het marktaandeel zijn van de fysieke boekhandels die (offline en online) studieboeken/wetenschappelijke boeken leveren?
- Welke invloed heeft de geraamde omzetzijging op de rentabiliteit van deze fysieke boekhandels?
- Welke effecten zal afschaffing van de prijsbinding hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene boek?
- Heeft afschaffing van de prijsbinding van het wetenschappelijke boek als geheel nadelige effecten op de brede beschikbaarheid van het wetenschappelijke boek?

In paragraaf 2.2.3 zagen we dat we het wetenschappelijke boek in enge zin en in ruime zin kunnen opvatten. De wijze waarop we het wetenschappelijke boek opvatten, is van invloed op de uitkomsten. We beantwoorden de onderzoeksvragen daarom zowel voor zuiver wetenschappelijke boeken en voor wetenschappelijke boeken in ruime zin. Wetenschappelijke boeken in ruime zin bakenen we ten behoeve van het beantwoorden van deze onderzoeksvragen af als de alle boeken met een S- of een W-kortingscodering.

Bij het beantwoorden van de vragen is het relevant om te weten hoe belangrijk de wetenschappelijke boeken in ruime zin zijn voor de boekhandel in termen van omzet. Welk deel van de omzet realiseert de gemiddelde boekhandel door wetenschappelijke titels in ruime zin? Een boekhandel haalt gemiddeld 15% van de omzet uit wetenschappelijke uitgaven, zie tabel 2.14. Het grootste deel (65%) van de omzet van boekhandels betreft algemene boeken. We hebben geen gegevens over het gemiddelde omzetaandeel van de zuiver wetenschappelijke titels. Uit de expertmeetings blijkt dat het gemiddelde omzetaandeel van de zuiver wetenschappelijke boeken rond de 10% is bij de gespecialiseerde boekhandels en vrijwel nihil bij de andere boekhandels.

Tabel 2.14: Gemiddeld aandeel in de bruto omzet van algemene, wetenschappelijke boeken in ruime zin en schoolboeken van boekhandels

	Omzet (in %)
Algemene markt (GAU)	65%
Wetenschappelijke uitgaven en uitgaven voor Hoger Onderwijs, inclusief algemene uitgaven (HBO/WO) (MVW)	15%
Funderende Onderwijsmarkt (GEU, buiten de Wet op de vbp)	20%

Bron: Interne opgave NUV

De variatie tussen boekhandels is naar verwachting groot. Sommige boekhandels realiseren nauwelijks omzet door wetenschappelijke titels in ruime zin en andere boekhandels een groot deel. Om een indruk daarvan te krijgen, hebben we de MVW-uitgevers gevraagd een schatting te geven van hoeveel boekhandels tezamen goed zijn voor 75% van hun omzet via het boekhandelskanaal. Vier uitgevers hebben deze vraag beantwoord. De aantallen variëren van twee tot enkele tientallen boekhandels. Deze antwoorden suggereren dat er maximaal enkele tientallen boekhandels zijn die een flink aandeel wetenschappelijke titels in ruime zin verkopen, en dat de overige boekhandels weinig of geen wetenschappelijke titels verkopen.

Het is mogelijk dat de gemiddelde online boekhandel een groter deel van de omzet door wetenschappelijke titels realiseert dan de fysieke boekhandel, maar daarover hebben wij geen gegevens.

2.5.1 Effecten van loslaten van de prijsbinding op het marktaandeel en de omzet van fysieke boekhandels

Het eventueel loslaten van de prijsbinding voor wetenschappelijke boeken heeft mogelijk gevolgen voor het marktaandeel en de omzet van fysieke boekhandels. Als we uitgaan van zuiver wetenschappelijke titels zal er volgens de experts nauwelijks iets veranderen, omdat deze titels een zeer beperkt deel van de boeken betreft die door een selecte groep wordt gekocht. De consument die dit type boek koopt, is niet prijsgevoelig omdat de koper op kosten van een instellingsbudget aanschaft, de literatuur van de belasting kan aftrekken of omdat de koper het specifieke boek graag wil lezen. Verder is de markt zeer klein. De prijs van de boeken is onder de Wet op de vbp hoog en die zal hoog blijven, ook bij loslaten van de prijsbinding. Afschaffing van de Wet voor deze categorie boeken zal dan ook niet of nauwelijks effect hebben op de omzet of het marktaandeel.

Als we uitgaan van het wetenschappelijke boek in ruime zin lopen de verwachtingen van de experts uiteen. Enkele experts gaan er van uit dat door het loslaten van de vaste prijs enkele grote (online) aanbieders de 'populaire uitgaven' in de boeken voor vak en wetenschap tegen lagere prijzen gaan aanbieden. De boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkoopt, leggen het vervolgens af omdat ze een prijsverlaging niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af. Vanzelfsprekend zijn de gevolgen voor de boekhandels die nu een bovengemiddeld groot aandeel wetenschappelijke titels verkopen in dat geval groter dan voor de boekhandels die weinig of geen wetenschappelijke titels verkopen. De eerste groep is relatief klein (maximaal enkele tientallen boekhandels).

Daarnaast denkt een deel van de experts dat de boekhandel de prijs niet aanpast, maar dat uitgevers de prijs waartegen de boekhandels moeten inkopen, wel verhogen. Hierdoor blijft er minder marge over voor de boekhandel zelf.

Andere experts denken dat de gespecialiseerde boekhandel zijn markt aandeel kan behouden vanwege de informatie- en adviesfunctie. Volgens hen is de markt te klein om te gaan stunten met prijzen.

2.5.2 Effecten van loslaten van de prijsbinding op de brede beschikbaarheid

De laatste twee onderdelen van onderzoeksvraag 1d gaan in op het effect van een eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijke boek op de brede beschikbaarheid van het algemene en het wetenschappelijke boek. We beantwoorden deze vraag opnieuw voor wetenschappelijke boeken in enge zin en wetenschappelijke boeken in ruime zin.

Het afschaffen van de prijsbinding voor het zuiver wetenschappelijke boek heeft nauwelijks nadelige effecten heeft op de brede beschikbaarheid van dit type boek omdat het boek voor een specifieke doelgroep wordt gemaakt en er sprake is van een zeer kleine markt.

Als we uitgaan van wetenschappelijke boeken in ruime zin kan de brede beschikbaarheid van boeken in de fysieke boekhandel onder druk komen te staan. Daar zijn twee redenen voor:

- Als afschaffen van de prijsbinding tot gevolg heeft dat de fysieke boekhandel omzet derft, wordt het voor de boekhandel lastiger om te overleven (ook gezien de context van de economische crisis). Het wegvallen van fysieke boekhandels heeft een negatief effect op de brede beschikbaarheid van boeken, niet alleen van

wetenschappelijke boeken, maar ook van algemene boeken. Overigens zijn niet alle experts het eens dat omzetsderving in de lijn van de verwachtingen ligt door loslaten van de prijsbinding (zie bovenstaande).

- Na loslaten van de prijsbinding kunnen boeken niet langer deel uitmaken van de depotvoorziening bij CB, zijnde de collectieve distributie-infrastructuur die op basis van de Wet in het leven is geroepen voor boeken in de zin van de Wet. Dat betekent dat de beschikbaarheid van die boeken niet langer binnen het bereik van het overgrote deel van de boekhandel ligt. De 'bestelfunctie' van de boekhandel valt weg: bestellingen van wetenschappelijke boeken van klanten kunnen de boekhandels niet meer binnen enkele dagen leveren.

We merken op dat we bij de beantwoording van deze vragen 'brede beschikbaarheid' interpreteren conform de Memorie van Toelichting op de Wet in de zin van een geografisch fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels met een breed assortiment.

2.6 Tot slot

In dit deelonderzoek staat de volgende vraag centraal: Wat is de positie van het wetenschappelijke boek over de periode 2009-2012? We gaan in op de (on)mogelijkheden om het studieboek en het wetenschappelijke boek te definiëren en af te bakenen van algemene boeken, we geven een overzicht van de omvang en wijze van distributie, en gaan in op de vraag wat de effecten zijn als de wetenschappelijke boeken worden uitgezonderd van de Wet op de vbp.

Allereerst gaan we in op de (on)mogelijkheden om het studieboek te definiëren. Slechts een minderheid van de studieboeken kan op basis van aard, inhoud en didactische vorm onderscheiden worden. Verder weet een uitgever in de meeste gevallen bij publicatie van een titel niet of het als studieboek in het HBO of WO gebruikt zal worden, noch in welke mate en bij hoeveel en welke onderwijsinstellingen. Als een boek voorkomt op boekenlijsten van veel onderwijsinstellingen, kan geconcludeerd worden dat het boek (voornamelijk) een studieboek is. Het punt is dat pas na publicatie van het boek getoetst kan worden waar en in welke mate het in het hoger onderwijs gebruikt wordt. Het is niet uitvoerbaar om boeken met terugwerkende kracht – zodra ze verschijnen op boekenlijsten van onderwijsinstellingen – uit te zonderen van de Wet op de vbp. Aanmelding van boeken via een centraal aanmeldsysteem zodra ze als studieboek gebruikt worden is omslachtig en onuitvoerbaar. Uit onze analyses blijkt dat de handelskortingscoderingen en/of de NUR-codering tekort schieten om het studieboek te definiëren. We concluderen dat het niet mogelijk is om de studieboeken adequaat te definiëren.

Afbakening van het wetenschappelijke boek als geheel is theoretisch mogelijk voor de 'zuiver' wetenschappelijke publicaties aan de hand van enkele criteria (maar dit is niet nader getoetst). Wetenschappelijke boeken in ruimere zin zijn lastig te onderscheiden van algemene non-fictie. De verschillende doelgroepen (professionals versus het algemene publiek) lopen in elkaar over.

Het wetenschappelijke boek (in ruimere zin) wordt voor 67% via het boekhandelskanaal verkocht (48% via de fysieke boekhandel verkocht 19% via de internetboekhandel). Rechtstreekse bestellingen zijn goed voor 17% van de distributie en leveringen in opdracht voor 10%.

Ten slotte staan we stil bij de vraag welk effect de eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijke boek in enge en ruime zin heeft op de omzet, marktaandeel en brede beschikbaarheid van dit boek in de fysieke boekhandel. Afschaffing van de prijsbinding voor de 'zuivere' wetenschappelijke boeken heeft nauwelijks effect.

Consumenten zijn niet prijsgevoelig en de markt is zeer klein. Afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijke boek in ruime zin kan volgens sommige experts het effect hebben dat het loslaten van de vaste prijs enkele grote (online) aanbieders de 'populaire uitgaven' in de boeken voor vak en wetenschap tegen lagere prijzen gaan aanbieden. De boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkopen (enkele tientallen), leggen het vervolgens af omdat ze een prijsverlaging niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af. Daarom en omdat de depotfunctie wegvalt voor boeken die van de Wet zijn uitgezonderd, komt de brede beschikbaarheid onder druk te staan. Andere experts menen dat de markt te klein is voor het stunten met de prijs, en kunnen boekhandels hun aandeel behouden vanwege de informatie- en adviesfunctie. We merken op dat we bij de beantwoording van deze vragen 'brede beschikbaarheid' interpreteren in de zin van een geografisch fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels.

3 Pluriformiteit

In dit hoofdstuk geven we een antwoord op de volgende onderzoeksvraag: Wat is de ontwikkeling van de pluriformiteit van het titelaanbod, in het bijzonder dat van het culturele segment? We definiëren pluriformiteit op vier manieren: op basis van het aantal titels, het aantal genres, het aantal literair-culturele titels en het aantal literair-culturele genres. We gebruiken daarvoor de gegevens van CB over de periode 2006-2012. In paragraaf 3.1 geven we allereerst een overzicht van de bewerkingen die we op de gegevens verricht hebben en de definities die we hanteren). In paragraaf 3.2 gaan we nader in op de pluriformiteit van het titelaanbod. We sluiten het hoofdstuk af met een conclusie.

3.1 Definities en bewerkingen

Voor de interpretatie van de gegevens van CB is een aantal gehanteerde definities en bewerkingen die we op de gegevens verricht hebben van belang. In deze paragraaf zetten we die uiteen.

Gegevens CB

De gegevens van CB betreffen alle leveringen uit het Centraal Depot aan een groot deel van de verkooppunten van boeken in een jaar. Omdat CB (in 2012) een belangrijk deel van de Nederlandse markt bestrijkt achten we deze gegevens voldoende representatief voor het titelaanbod van de betreffende jaren.¹⁶ In het onderzoek worden alleen titels meegenomen die Nederlands, Fries of meertalig zijn.

Een titel die ten minste één keer gedurende het betreffende jaar geleverd is door CB valt binnen het vizier van dit onderzoek. Het bestand bevat ook per titel het aantal retourzendingen en boeken die wel besteld maar uiteindelijk niet geleverd zijn. Deze boeken bevinden zich dan twee keer in het bestand: één keer als geleverd boek en één keer als retour gezonden of uiteindelijk niet geleverd boek. Deze aantallen trekken we per jaar van elkaar af en dan houden we alleen titels over die ten minste één keer in het betreffende jaar daadwerkelijk geleverd zijn. Hierbij kan het voorkomen dat boeken aan het eind van het jaar besteld worden en vervolgens in het daaropvolgende jaar teruggezonden worden. Dit is echter maar een klein deel van het totaal. Titels die CB niet levert, vallen buiten ons blikveld, terwijl deze mogelijk in het betreffende jaar wel verkocht zijn omdat ze in de schappen van de boekhandel aanwezig waren.

De boeken die het CB levert aan de groothandel Scholtens en aan de groothandel Veldboeket blijven buiten beschouwing, omdat we niet kunnen beschikken over data over geleverde boeken van deze groothandels aan de boekhandel.

¹⁶ CB bestrijkt (volgens een inschatting van het CB zelf) 76% van de markt voor boeken met een A-kortingscodering, 31% van de markt voor boeken met een S-kortingscodering en 60% van markt voor boeken met een W-kortingscodering.

Faillissement Libridis

In 2012 is het aantal boekhandels dat boeken afneemt bij CB sterk toegenomen. Deze stijging komt gedeeltelijk doordat de boekendistributeur Libridis in 2012 failliet is gegaan.¹⁷ Een deel van de boekhandels die was aangesloten bij Libridis heeft een aansluiting geregeld bij CB. Omdat deze toename de onderzoeksresultaten vertekent, hebben wij ervoor gekozen deze boekhandels buiten het onderzoek te laten. Echter, CB kan niet met zekerheid zeggen om welke klanten het precies gaat. CB heeft op basis van een aantal criteria de klanten die vanwege het faillissement van Libridis een aansluiting hebben geregeld bij CB trachten te identificeren. De criteria zijn:

1. Nieuwe klanten in Q2, Q3 of Q4 2012;
2. Klanten met meer dan 75% groei in afname bij CB in Q2, Q3 of Q4 2012 ten opzichte van het voorgaande kwartaal;
3. Esoterische of kinderboekhandel.

Als een verkooppunt aan een van deze drie criteria voldoet, heeft CB een accountmanager gevraagd of die de winkel herkent als voormalig Libridis klant en of er eventueel nog een klant in de lijst ontbreekt. Volgens CB is de betrouwbaarheid van deze lijst ongeveer 95%.

Internetboekhandel versus fysieke boekhandel

Daarnaast wordt in deze evaluatie onderscheid gemaakt tussen fysieke en internetboekhandels. Een fysieke boekhandel is gedefinieerd als een fysiek verkooppunt met eventueel daarnaast een online verkooppunt/website om boeken te bestellen, de zogenoemde 'bricks & clicks'. Een internetboekhandel is gedefinieerd als een boekhandel die alleen en uitsluitend via internet boeken verkoopt. We zijn er hierbij vanuit gegaan dat als een boekhandel zowel een fysiek als een online verkooppunt heeft deze verkooppunten bij CB dezelfde unieke identifier hebben. CB geeft echter aan dat de unieke identifier van het online verkooppunt en het fysieke verkooppunt van een boekhandel niet altijd met elkaar overeen komen. Daarnaast bestaan ketens van samenwerkingsgroepen die gezamenlijk een webshop aansluiting bij CB hebben. Deze wordt dus ten onrechte als aparte internetboekhandel gerekend. De data van CB is niet toereikend om deze opsplitsing nauwkeuriger te maken.

Verschillen met vorige evaluatie

Er zijn drie verschillen met de eerdere evaluatie die APE heeft uitgevoerd over de periode 2005-2008 (Notenboom et al, 2009). In het onderzoek van APE in 2009 zijn alle boeken met een S-kortingscodering buiten beschouwing gelaten. In de onderhavige evaluatie worden alle boeken met een A-, S- of W-kortingscodering in beschouwing genomen.¹⁸ Reden is dat de kortingscodering slechts beperkt iets zegt over de inhoud van het boek. Dit is een belangrijk punt waardoor de resultaten niet één-op-één vergelijkbaar zijn met de resultaten van de vorige evaluatie van APE. Een tweede punt is dat in de dataset die in het onderhavige onderzoek gebruikt is, ook incidentele afnemers van CB opgenomen zijn terwijl de dataset van APE (2009) alleen afnemers met een depotaansluiting bevatte. Het derde punt van onderscheid is een correctie die we toepassen op de Nederlandse Uniforme Rubrieksindeling (NUR)-codes die in de vorige evaluatie (bij nader inzien ten onrechte)

¹⁷ De Libridis Groep B.V. was de holdingmaatschappij van Scholtens, Libridis en Denis. Zij waren tot medio 2012 0actief in de boekenbranche en fungeerden als commerciële en logistieke partner voor de uitgever én boekverkoper.

¹⁸ De verdeling van het unieke titelaanbod van boeken met een A-, S- of W-codering in de data van CB is respectievelijk 71%, 17%, 12%.

buiten beschouwing zijn gelaten bij de afbakening van het segment literair-culturele titels. De analyses wordt uitgebreid met de NUR-codes die op het gebied van menswetenschappen aan het algemene publiek worden aangeboden. In Bijlage B staat een lijst met alle NUR-codes die in het onderzoek worden meegenomen. Ten vierde zijn in de vorige evaluatie alle internetverkopen onder de noemer 'online' gebracht, ook de internetverkopen van webshops gekoppeld aan fysieke boekhandels.

3.2 Pluriformiteit van het titelaanbod

In deze paragraaf operationaliseren we de pluriformiteit van het titelaanbod achtereenvolgens op vier manieren:

- het aantal titels;
- het aantal genres;
- het aantal literair-culturele titels;
- het aantal literair-culturele genres.

Pluriformiteit in termen van aantal titels

Allereerst geven we het volledige titelaanbod in de jaren 2006-2012. Tabel 3.1 toont de resultaten. Tussen 2006 en 2012 vindt jaarlijks een groei van gemiddeld 1,6% bij de fysieke boekhandels plaats. Vanaf 2009 is het titelaanbod redelijk stabiel.

Tabel 3.1: Omvang van het titelaanbod

	Titelaanbod fysieke boekhandels*	Leverbaar titelaanbod internetboekhandels	Totale titelaanbod
2006	73.733	60.485	75.065
2007	76.300	65.558	78.188
2008	78.364	69.288	80.782
2009	80.330	73.140	83.419
2010	79.840	75.988	84.219
2011	82.468	75.830	86.116
2012	81.123	76.834	85.658
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	1,6	4,1	2,2

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

Qua totaal titelaanbod liggen de internetwinkels achter op de fysieke boekhandels, hoewel zij hun achterstand snel inhalen, en het verschil in 2012 nagenoeg verdwenen is. In 2006 was het titelaanbod in internetboekhandels nog 81% van het totale titelaanbod, ten opzichte van 97% bij de fysieke boekhandel. In 2012 is het aandeel van de internetboekhandel gestegen tot 90% en dat van de fysieke boekhandel gedaald tot 95%. Daarbij moet echter nadrukkelijk de kanttekening gemaakt worden dat het aantal fysieke boekhandels waaraan CB levert veel hoger is dan het aantal internetboekhandels. Deze verhouding neemt tussen 2006 en 2012 wel af van 1.112 naar 147 fysieke boekhandels per internetboekhandel.¹⁹ Dat betekent dat een internetboekhandel gemiddeld (= per verkooppunt) aanzienlijk meer titels aanbiedt dan een fysieke boekhandel. Dit laatste zien

¹⁹ Deze verhouding is gebaseerd op de boekhandels die in een jaar meer dan 1.000 boeken bij CB afnemen.

we ook terug bij de analyses van de assortimentsbreedte van verkooppunten in paragraaf 4.2.

Pluriformiteit in termen van aantal genres

De tweede definitie van pluriformiteit die we hanteren, is het aantal genres binnen het totale titelaanbod. De vraag is of het totaal aantal geleverde genres toe- of afneemt in de tijd, of stabiel blijft. Daarnaast willen we weten of het aantal genres met veel titels en het aantal genres met weinig titels verandert in de loop van de jaren. We definiëren genres aan de hand van NUR-codes; elke NUR-code is een genre (in totaal zijn er 622 genres). Omdat we geen grote verschillen zien tussen de internetwinkels en de fysieke boekhandels, nemen we in de volgende analyses de twee verkoopkanalen samen.

Tabel 3.2 geeft de ontwikkeling van de genres in de periode 2006-2012. In 2012 is circa 94% van de genres vertegenwoordigd in het bestand van CB. Het aantal genres vertegenwoordigd in boekhandels en internetwinkels stijgt licht in de jaren 2006-2012. Slechts 16 genres tellen meer dan 1.000 unieke titels; het meest voorkomend zijn genres met een totaal van 10 tot 100 titels. Het aantal genres met 10 of meer titels stijgt terwijl het aantal genres met weinig titels (minder dan 10) daalt.

Tabel 3.2: Aantal beschikbare genres in het titelaanbod, 2006-2012

	Alle genres	Genre met 1-10 titels	Genre met 10-100 titels	Genre met 100-1.000 titels	Genre met meer dan 1.000 titels
2006	575	134	276	151	14
2007	588	134	280	161	13
2008	589	128	288	160	13
2009	589	118	296	162	13
2010	593	127	288	165	13
2011	592	128	285	164	15
2012	587	121	288	161	16

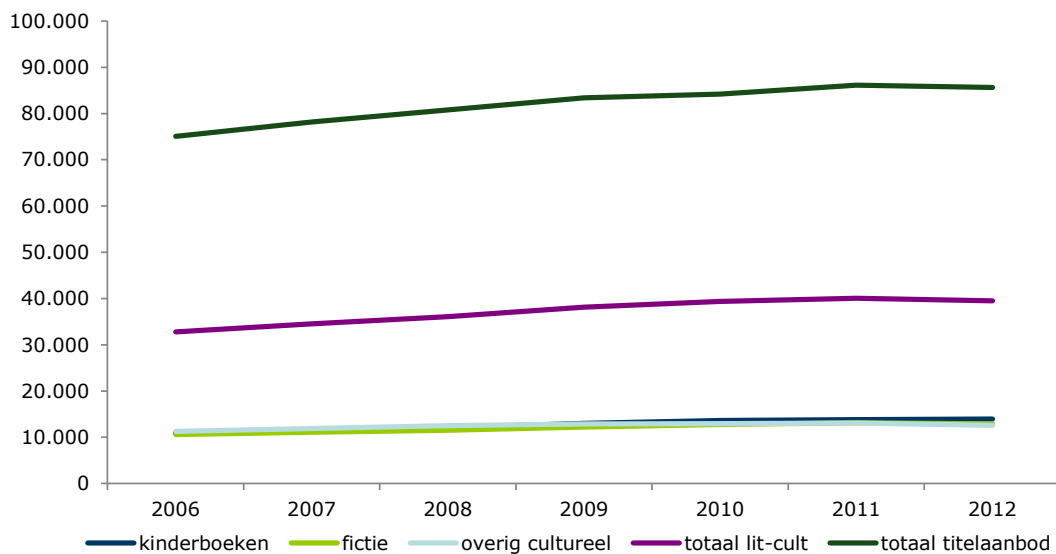
Bron: CB (bewerkingen APE)

Pluriformiteit in termen van literair-cultureel titelaanbod

De derde interpretatie van pluriformiteit is gerelateerd aan het aandeel literair-culturele titels binnen het totale titelaanbod. Blijft het aandeel literair-culturele titels constant in de tijd of verandert dit juist? Voor de operationalisering van literair-culturele titels hebben we NUR-codes geselecteerd (zie Bijlage B). Literair-culturele titels zijn kinderboeken, literatuur (inclusief poëzie), en overige cultureel waardevolle titels over kunst, kunstgeschiedenis, filosofie, menswetenschappen, ideeëngeschiedenis, geschiedenis en actuele maatschappelijke vraagstukken.

Figuur 3.1 laat zien dat het literair-culturele aanbod stijgt. Het titelaanbod van alle drie literair-culturele segmenten stijgt in de periode 2006-2012. Het aandeel van het aantal literair-culturele titels in het totaal aantal titels neemt in de periode 2006 en 2012 licht toe van 44% naar 46%. Het aantal literair-culturele titels stijgt dan ook iets sneller (gemiddeld 3,2% per jaar) dan het totaal aantal titels (gemiddeld 2,2% per jaar).

Figuur 3.1: Aantal literair-culturele titels in het totale titelaanbod, 2000-2012

Bron: CB (bewerkingen APE)

Pluriformiteit in termen van aantal titels per literair-cultureel genre

De vierde definitie van pluriformiteit heeft betrekking op de vraag hoeveel titels in de literair-culturele genres vertegenwoordigd zijn. Worden de literair-culturele genres gekenmerkt door veel titels of juist door weinig titels? Treden er veranderingen op in de periode 2006-2012?

In Tabel 3.3 is te zien dat het aantal titels per genre in het literair-cultureel aanbod ongeveer eenzelfde ontwikkeling doormaakt als die in het totale aanbod. Het aantal genres met 10 titels of meer neemt toe ten koste van het aantal genres met 1 tot 10 titels.

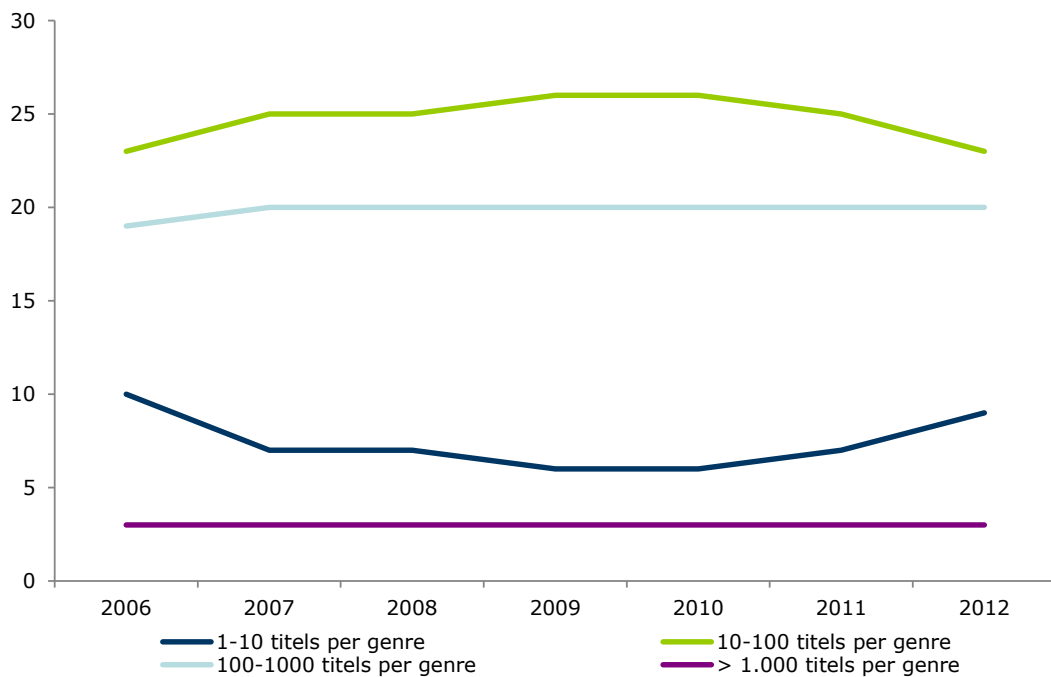
Tabel 3.3: Aantal beschikbare genres in het literair-cultureel titelaanbod, 2006-2012

	Alle genres	Genre met 1-10 titels	Genre met 10-100 titels	Genre met 100-1.000 titels	Genre met meer dan 1.000 titels
2006	190	39	92	50	9
2007	190	31	99	51	9
2008	190	29	101	51	9
2009	190	25	105	51	9
2010	190	26	104	51	9
2011	190	25	104	51	10
2012	190	27	102	50	11

Bron: CB (bewerkingen APE)

We maken nu een uitsplitsing in de analyse van het titelaanbod per genre voor de drie categorieën literair-culturele titels: de kindertitels, de literaire titels en de overige culturele titels. De resultaten komen achtereenvolgens aan de orde in figuur 3.2, figuur 3.3 en figuur 3.4.

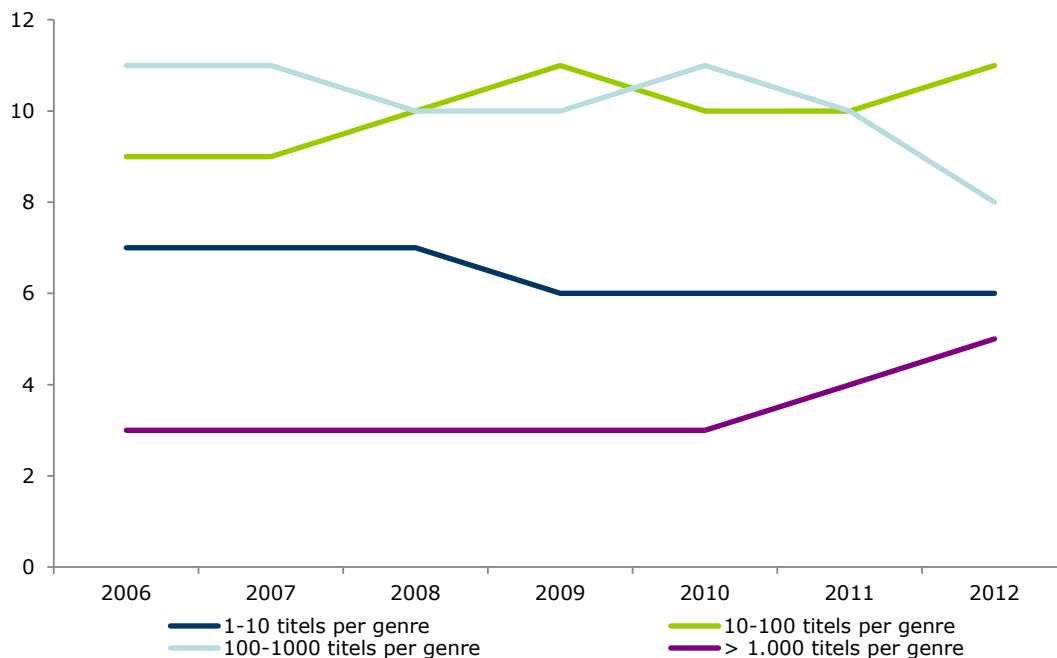
Figuur 3.2: Aantal genres in het literair-culturele aanbod van kindertitels, 2006-2012

Bron: CB (bewerking APE)

Bij de kinderboeken is het aantal genres met minstens 100 titels redelijk stabiel. Het aantal genres met 1 tot 10 titels daalt t/m 2009 en daarna stijgt het aantal weer, terwijl het aantal genres met 10 tot 100 titels een precies omgekeerd patroon laat zien.

Figuur 3.3: Aantal genres in het literair-culturele aanbod van literaire titels, 2006-2012

Bron: CB (bewerking APE)

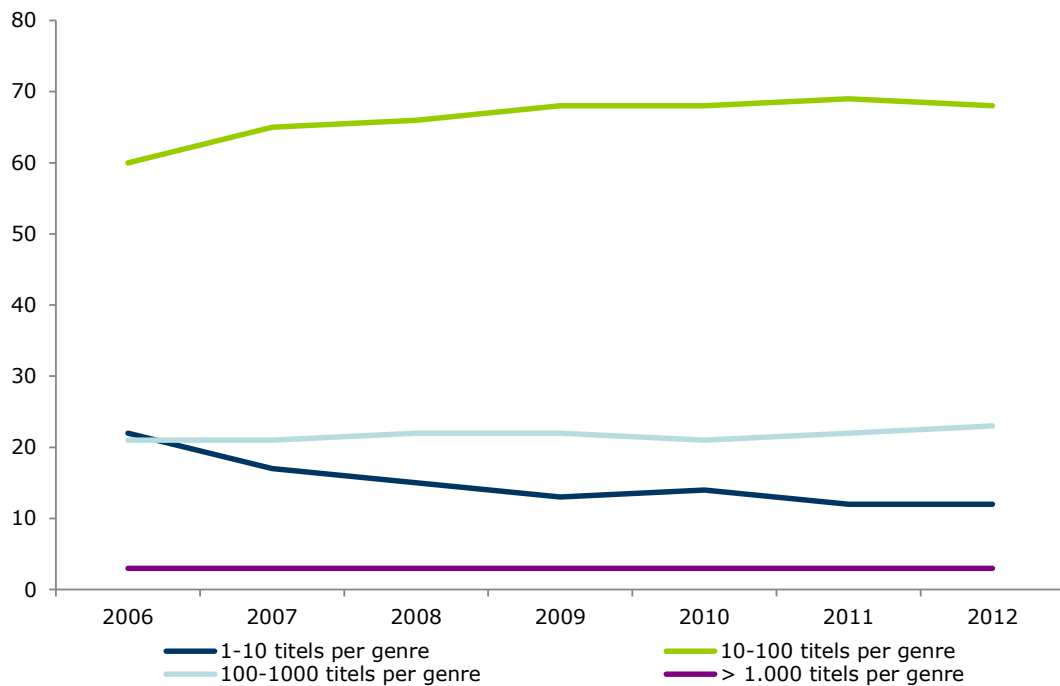
Bij de literaire titels zien we van 2009 op 2008 een daling optreden in het aantal genres met weinig titels (<10) en vanaf 2011 zien we juist een stijging optreden in het aantal

genres met meer dan 1.000 titels. Het aantal genres met 10-100 titels laat een schommelend patroon zien dat tegenovergesteld is aan het patroon van de genres met 100-1.000 titels.

Bij de overige culturele titels halveert het aantal genres met 1 tot 10 titels van in de periode 2006-2012 bijna. Dit gaat gepaard met een stijging van het aantal genres met 10 tot 100 titels.

Met uitzondering van de kinderboeken stijgt binnen het literair-cultureel aanbod het aantal genres met veel titels ten koste van het aantal genres met weinig titels.

Figuur 3.4: Aantal genres in het literair-culturele aanbod van overige culturele titels, 2006-2012

Bron: CB (bewerking APE)

3.3 Tot slot

In het hoofdstuk staat de volgende vraag centraal: wat is de ontwikkeling van de pluriformiteit van het aanbod? Als we pluriformiteit definiëren in termen van de omvang van het (literair-culturele) titelaanbod en de omvang van de (literair-culturele) genres nemen we in de periode 2006-2012 wat betreft pluriformiteit weinig veranderingen waar. Het totale titelaanbod dat CB aan verkooppunten levert stijgt licht in deze jaren; dezelfde trend zien we terugkeren bij het aantal geleverde genres, het aantal geleverde literair-culturele titels, en het aantal geleverde literair-culturele genres. We concluderen dat na de invoering van de Wet op de vbp de pluriformiteit van het aanbod in stand is gebleven tot licht is verbeterd.

4 Brede beschikbaarheid van boeken

Het voorliggende hoofdstuk gaat in op de brede beschikbaarheid van boeken. De onderzoeksvraag die in dit hoofdstuk centraal staat luidt: Hoe is de ontwikkeling van de brede beschikbaarheid van boeken in de periode 2006-2012? We toetsen de brede beschikbaarheid op de volgende punten:

- het aantal boekhandels;
- het aandeel ruim gesorteerde boekhandels;
- de gemiddelde assortimentsbreedte van boekhandels, gemeten naar het gemiddeld aantal unieke titels per boekhandel en het gemiddeld aantal genres dat in de boekhandel vertegenwoordigd is;
- de geografische spreiding van boekhandels.

De analyse in het hoofdstuk sluit nauw aan bij de analyse over de brede beschikbaarheid van boeken in de vorige evaluatie van APE. De onderhavige analyse heeft betrekking op het aantal boekhandels, de geografische spreiding daarvan, de gemiddelde assortimentsbreedte per boekhandel en het aantal boekhandels met een breed assortiment. Om de assortimentsbreedte van de boekhandel te bepalen gebruiken we de definities van pluriformiteit die in het vorige hoofdstuk zijn gehanteerd. Zie voor andere gehanteerde definities en bewerkingen op de gegevens van CB paragraaf 3.1. We gaan in dit hoofdstuk in op het totaal aantal fysieke boekhandels (paragraaf 4.1), en de assortimentsbreedte van verkooppunten (paragraaf 4.2). We sluiten het hoofdstuk af met een conclusie.

4.1 Aantal fysieke boekhandels

4.1.1 Verkooppunten van boeken

Een eerste indicatie van de beschikbaarheid van boeken is het aantal fysieke boekhandels in Nederland in de afgelopen twaalf jaar. We hebben daarom het ledenbestand opgevraagd bij de Koninklijke Boekverkoopersbond (KBb). Het bestand van deze vereniging geeft een nagenoeg volledige dekking van het aantal fysieke boekhandels in Nederland. Per 2005 mogen alleen boekhandels die aangesloten zijn bij de KBb boekenbonnen verkopen. Bijna alle boekhandels in Nederland (circa 95%) zijn daarom na 2004 aangesloten bij de KBb. Het aantal leden van de KBb is tot 2010 redelijk stabiel maar daalt sinds 2010 (tabel 4.1). De leden hebben wel een redelijk stabiel aantal verkooppunten. Dit schommelt rond de 1.500. Dit betekent dat het aantal verkooppunten per lid toeneemt in de tijd (1,3 verkooppunt per lid in 2007 naar 1,4 verkooppunt per lid in 2012). Dit suggereert dat het aantal zelfstandige boekhandels met slechts één verkooppunt afneemt.

Tabel 4.1: Aantal verkooppunten van boeken, 2007-2012

	Aangesloten KBb	Verkooppunten KBb
2007	1.159	1.481
2008	1.150	1.523
2009	1.151	1.514
2010	1.150	1.502
2011	1.123	1.524
2012	1.088	1.502

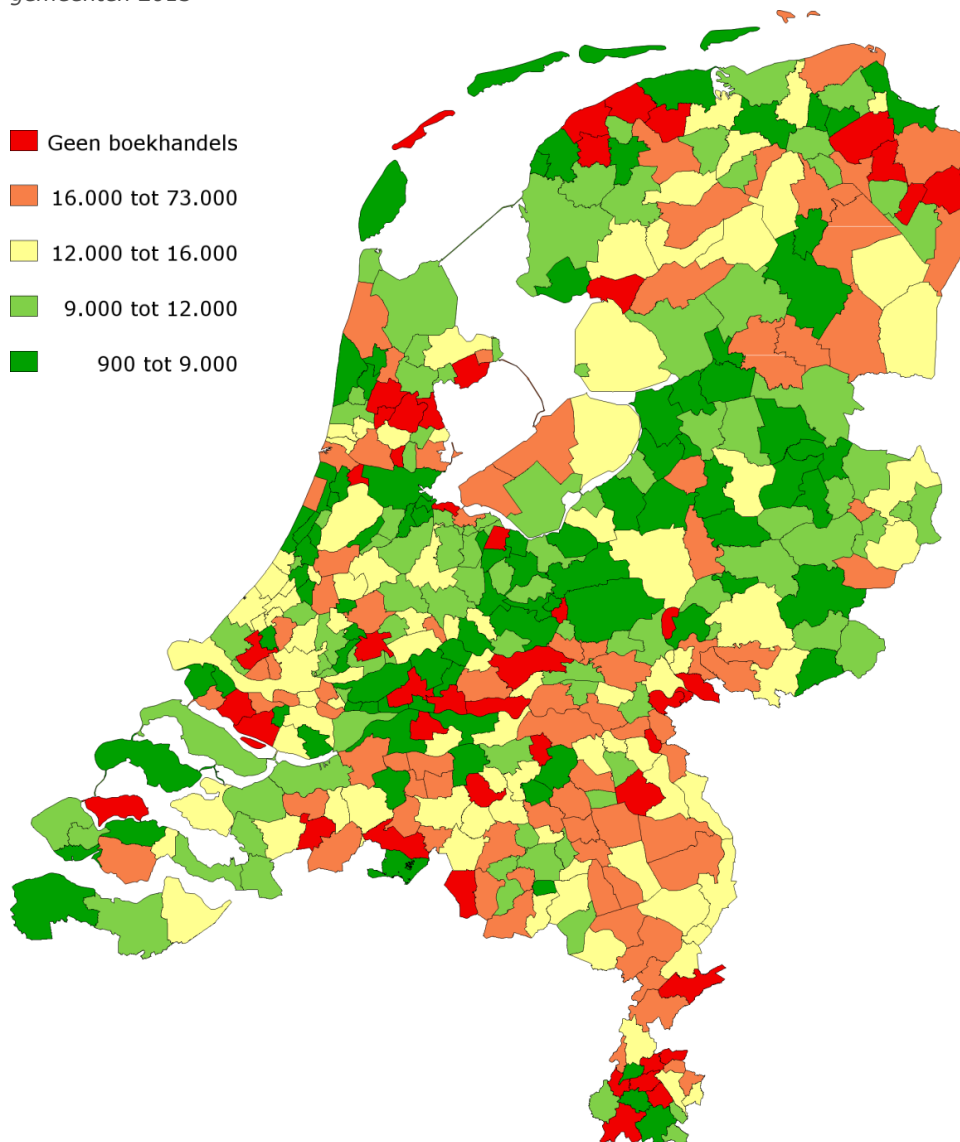
Bron: Jaarverslagen KBb

Naast de ontwikkeling in het aantal fysieke boekhandels is de geografische spreiding van belang. Concentreren boekhandels zich in bepaalde delen van het land of bestaat er een landelijke spreiding van de fysieke boekhandels? We baseren deze analyse op gegevens van de KBb over het jaar 2012. We berekenen het aantal boekhandels per gemeente en relateren vervolgens het aantal winkels aan het inwonertal van de gemeente. Figuur 4.1 geeft aan hoeveel inwoners per boekhandel voorkomen, onderscheiden naar gemeente. Gemeenten zonder boekhandel zijn in het rood weergegeven.

De figuur onthult dat in een aantal aangrenzende gemeenten in Noordoost Groningen geen boekhandels voorkomen, evenals in Noord-Holland, het zuiden van Zuid-Holland, het zuidoosten van Gelderland, een aantal gemeenten in Zuid-Limburg en het rivierengebied in het midden van Nederland. Verder valt op dat in toeristische gebieden, zoals de Waddeneilanden, de Veluwe en Zeeland relatief veel boekhandels per inwoner voorkomen. Dit beeld is nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009.²⁰

²⁰ Zie voetnoot 2.

Figuur 4.1: Aantal inwoners per boekhandel, onderscheiden naar gemeente, gegevens 2012, gemeenten 2013

Bron: KBb (bewerking APE)

4.1.2 Verkooppunten waaraan CB levert

Naast het ledenbestand van de KBb beschikken we over gegevens van het aantal verkooppunten waaraan CB leverde in de periode 2006-2012 (zie tabel 4.2). Een uniek verkooppunt is gedefinieerd op basis van een unieke identifier gebaseerd op de naam van de winkel, of het een fysieke of internetboekhandel is en in het geval van een fysiek verkooppunt de postcode (zes positie). Indien een vestiging op een hoofdadres alle inkopen doet en vervolgens zelf distribueert onder meer filialen, wordt deze vestiging als slechts één afnemer geteld. Zoals in paragraaf 3.1 al is uitgelegd, worden tot de fysieke boekhandels alle fysieke boekhandels gerekend met of zonder online verkoopkanaal. De internetboekhandels zijn gedefinieerd als de boekhandels met alleen een online verkooppunt. Tabel 4.2 laat het aantal verkooppunten zien waaraan CB meer dan 1.000 exemplaren leverde per jaar in de periode 2006-2012.

Tabel 4.2: Aantal verkooppunten van boeken waaraan CB jaarlijks meer dan 1.000 exemplaren levert (gebaseerd op depotafname), 2006-2012

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	1.112	1
2007	1.116	2
2008	1.113	4
2009	1.126	4
2010	1.102	6
2011	1.130	5
2012	1.175	8
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	0,9	41,4

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

Er treedt een relatief snelle stijging op van het aantal internetboekhandels in de periode 2006-2012. Het aantal fysieke boekhandels neemt in absolute aantallen meer toe maar procentueel blijft de groei achter bij de groei van het aantal internetboekhandels. De vergelijking geeft echter een vertekend beeld omdat het om klein aantal internetboekhandels gaat.

In het databestand van CB zit ook een flink aantal incidentele afnemers. Dit zijn voornamelijk boekhandels die alleen bij CB bestellen voor het breedteassortiment. Een dergelijke boekhandel ontvangt de hoofdstroom aan boeken bij een andere boekenleverancier dan CB en heeft in de afgelopen jaren incidenteel een of enkele titels die hun hoofdleverancier niet kon leveren bij CB besteld. In tabel 4.3 staat een overzicht van het aantal fysieke boekhandels en internetboekhandels die ten hoogste 1.000 exemplaren bij CB hebben afgenomen.

Tabel 4.3: Aantal verkooppunten van boeken waaraan CB jaarlijks maximaal 1.000 exemplaren levert (gebaseerd op depotafname), 2006-2012

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	248	1
2007	257	4
2008	307	8
2009	280	12
2010	323	18
2011	372	16
2012	389	20
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	7,8	64,8

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

De boekhandels die ten hoogste 1.000 exemplaren afnemen, groeien jaarlijks sneller dan de boekhandels die meer dan 1.000 boeken afnemen bij CB. Er komen relatief gezien veel internetboekhandels bij die een klein aantal exemplaren bij CB afnemen.

4.1.3 Depotafnames

Hoeveel exemplaren nemen de verkooppunten af bij CB en hoe is de ontwikkeling in de tijd? We presenteren ontwikkeling van de boekhandels die meer dan 1.000 exemplaren afnemen (tabel 4.4) en de boekhandels die ten hoogste 1.000 exemplaren afnemen (tabel 4.5). Het valt op dat bij de afnemers van meer dan 1.000 exemplaren de afname van fysieke boekhandels daalt (-2,0% per jaar), terwijl de afname van internetboekhandels

juist toeneemt (17,7% per jaar). Dit is een opvallende constatering en we komen hier in paragraaf 5.3 op terug. In termen van absolute aantallen is de fysieke boekhandel het meest dominante kanaal, in 2012 nemen fysieke boekhandels gezamenlijk 82% van de totale depotaftname voor hun rekening.

Tabel 4.4: Totale afname van exemplaren van verkooppunten waaraan CB jaarlijks meer dan 1.000 exemplaren levert (gebaseerd op depotaftname), 2006-2012

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	28.358.203	2.071.786
2007	30.763.855	2.905.855
2008	30.405.106	3.305.351
2009	29.997.911	3.970.993
2010	27.356.160	4.351.243
2011	26.078.961	4.826.877
2012	25.110.141	5.495.970
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	-2,0	17,7

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

De verkooppunten die minder dan 1.000 exemplaren afnemen, vormen een kleine groep (zie Tabel 4.3 tussen de 0,2% en 0,4% van de totale afname). Er komen vooral veel internetboekhandels bij die een klein aantal exemplaren afnemen.

Tabel 4.5: Totale afname van exemplaren van verkooppunten waaraan CB jaarlijks maximaal 1.000 exemplaren levert (gebaseerd op depotaftname), 2006-2012

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	70.793	7
2007	80.618	1.124
2008	77.891	1.774
2009	77.606	1.937
2010	88.846	2.825
2011	112.912	1.641
2012	112.011	4.406
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	7,9	192,7

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

Omdat we in het vervolg van de analyses gemiddelden per verkooppunt berekenen, kunnen de kleine verkooppunten waaraan CB in de loop van de jaren meer is gaan leveren, de resultaten vertekenen. De boekhandels die ten hoogste 1.000 boeken per jaar afnemen, laten we daarom in de rest van het onderzoek buiten beschouwing. Als we het in het vervolg over 'boekhandel' of 'verkooppunt' hebben, bedoelen we verkooppunten waaraan meer dan 1.000 exemplaren zijn geleverd.

4.2 Assortimentsbreedte van verkooppunten

Naast het aantal verkooppunten van boeken is de gemiddelde assortimentsbreedte van de verkooppunten van belang voor de beschikbaarheid van boeken. We definiëren assortimentsbreedte op basis van de criteria voor pluriformiteit uit het vorige hoofdstuk (dus het aantal titels, het aantal genres, het aantal literair-culturele titels en het aantal literair-culturele genres).

We gebruiken voor deze analyse opnieuw de gegevens van CB voor de periode 2006-2012. Evenals in de evaluatie van 2009²¹ nemen we in alle analyses in dit hoofdstuk alleen boekhandels mee die per jaar meer dan 2.000 unieke titels bij CB hebben ingekocht. We houden dan bijna tweederde van het aantal fysieke boekhandels over.

4.2.1 Aantal boekhandels dat meer dan 2.000 unieke titels afneemt

In de jaren 2006-2012 neemt het absolute aantal fysieke boekhandels dat meer dan 2.000 unieke titels afneemt toe. Het percentage boekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert ten opzichte van het totaal van alle fysieke boekhandels die meer dan 1.000 exemplaren afnemen blijft vrij stabiel (zie tabel 4.6). Het absolute aantal fysieke boekhandels waaraan meer dan 2.000 unieke titels geleverd wordt, groeit licht.

Het aantal internetboekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert, neemt in de periode 2006-2012 toe. Het percentage internetboekhandels met een breed assortiment schommelt in alle jaren sterk. Dit komt doordat het maar om een zeer beperkt aantal boekhandels gaat en verschuivingen dus snel zichtbaar zijn.

Tabel 4.6: Boekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert (gebaseerd op depotafnames), 2006-2012²²

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	699 (63%)	1 (100%)
2007	732 (66%)	1 (50%)
2008	735 (66%)	1 (25%)
2009	739 (66%)	2 (50%)
2010	737 (67%)	4 (67%)
2011	713 (63%)	3 (60%)
2012	749 (64%)	6 (75%)

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

4.2.2 Assortimentsbreedte in termen van titelvolumen

De eerste definitie van assortimentsbreedte betreft het titelvolumen van de boekhandels. We geven het gemiddeld aantal geleverde titels van de fysieke en de internetboekhandels in tabel 4.7. We zien dat het aantal unieke titels in de ruim gesorteerde fysieke boekhandel stijgt in de periode 2006-2009, maar sindsdien daalt. Het aantal unieke titels in 2012 ligt op 95% van het aantal in 2006. De daling is opmerkelijk gezien het totaal aantal unieke titels dat in de periode 2006-2012 op de markt verschijnt juist stijgt (zie tabel 3.1).

²¹ Zie voetnoot 2.

²² Het percentage tussen haken geeft het aandeel van het aantal fysieke boekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert t.o.v. het totale aantal fysieke boekhandels waaraan CB meer dan 1.000 exemplaren per jaar levert.

Tabel 4.7: Gemiddeld aantal unieke titels bij verkooppunten met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012.

	Fysieke boekhandels*	Internet boekhandels
2006	5.287	60.597
2007	5.259	65.023
2008	5.345	67.561
2009	5.248	70.917
2010	5.128	20.815
2011	4.721	26.947
2012	5.037	18.169
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	-0,8	-12,6

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

De internetboekhandels bieden gemiddeld meer titels aan dan de fysieke boekhandels. Verbazingwekkend is dit resultaat niet: internetwinkels hoeven geen boeken op voorraad te houden of boeken te etaleren op dure locaties in winkelstraten, maar kunnen direct vanuit CB leveren. Wel daalt het aantal geleverde titels per internetboekhandel in de tijd. De verklaring daarvoor is de toetreding van een aantal nieuwe internetwinkels dat gemiddeld minder boeken verkoopt.

Daarnaast presenteren we het aantal titels van de 25%, 10% en de 1% best gesorteerde verkooppunten. We voeren deze analyse alleen uit voor de *fysieke verkooppunten* in verband met het geringe aantal internetboekhandels (zie tabel 4.7). De resultaten zijn samengevat in tabel 4.8.

Tabel 4.8: Gemiddeld aantal unieke titels bij de best gesorteerde fysieke boekhandels* met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012.

	25% best gesorteerd	10% best gesorteerd	1% best gesorteerd
2006	6.152	10.144	22.143
2007	5.871	9.666	21.780
2008	6.060	9.784	22.139
2009	5.732	9.442	21.506
2010	5.654	9.363	22.626
2011	5.410	9.179	21.289
2012	5.061	8.482	19.285
Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	-3,2	-2,9	-2,3

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

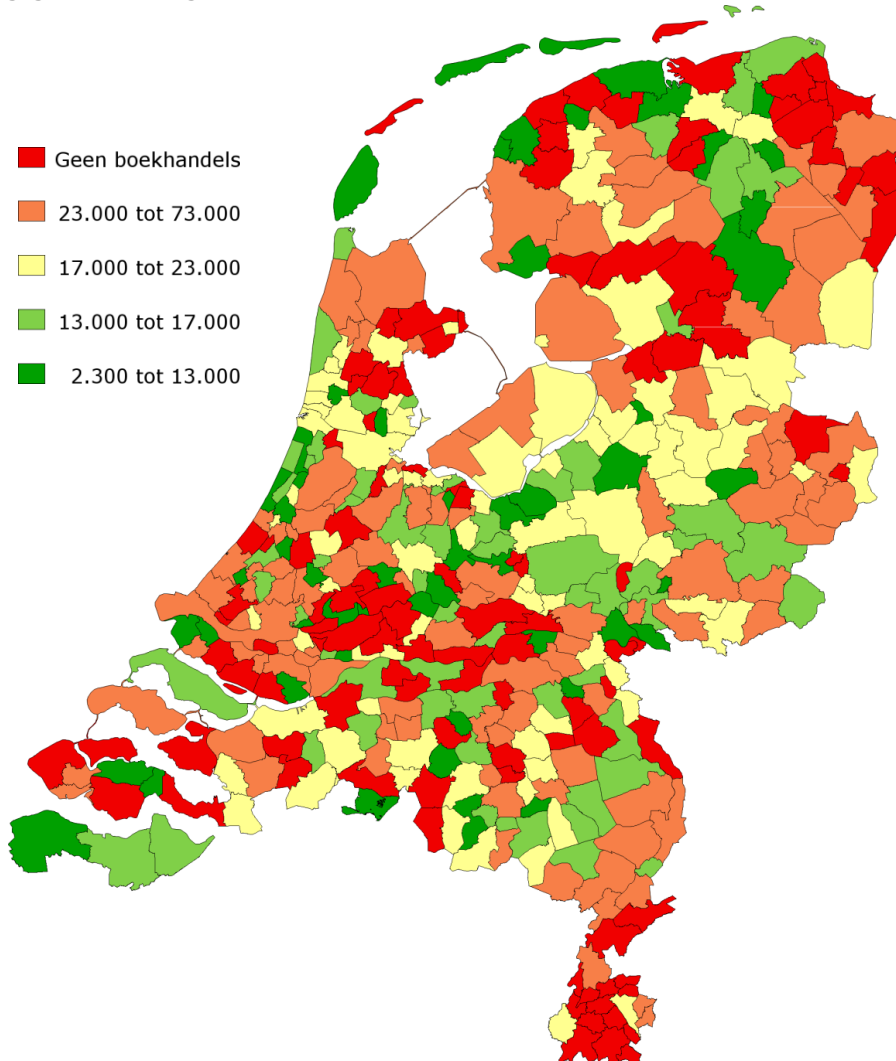
Een gemiddelde fysieke boekhandel heeft ongeveer 5% van het totale titelaanbod in huis. In 2012 hebben de 25% best gesorteerde boekhandels met gemiddeld 5.061 unieke titels 6% van het totaal aantal titels in huis. Voor de 10% en 1% best gesorteerde boekhandels geldt een vertegenwoordiging van 10% respectievelijk 23% van het totale titelaanbod.

Het gemiddelde aantal aan de 25% en 10% best gesorteerde fysieke verkooppunten geleverde titels neemt in de periode 2006 tot 2012 af, respectievelijk met gemiddeld 3,2% en 2,9% per jaar. De 1% best gesorteerde fysieke boekhandels houden tot 2011 het ruime aanbod van titels redelijk stabiel. In 2012 treedt ook een daling op.

Hoe is de geografische spreiding van de beter gesorteerde fysieke verkooppunten in Nederland? We beperken deze analyse tot de fysieke verkooppunten in 2012. We hebben opnieuw het totaal aantal ruim gesorteerde fysieke boekhandels per gemeente berekend en dit aantal gerelateerd aan het inwonertal van de gemeente. Deze gegevens zijn

afkomstig uit de bestanden van CB en zijn om die reden niet geheel vergelijkbaar met het bestand van de KBb (gebruikt voor Figuur 4.1). Figuur 4.2 brengt de resultaten in beeld. Het aantal rode vlekken neemt toe. Vooral in het noorden, het hart van Nederland, Midden-Zeeland en Zuid-Limburg komen weinig tot geen ruim gesorteerde fysieke boekhandels voor.

Figuur 4.2: Aantal inwoners per ruim gesorteerde boekhandel, onderscheiden naar gemeente, gegevens 2012, gemeenten 2013

Bron: CB (bewerking APE)

4.2.3 Assortimentsbreedte in termen van aantal genres

Het derde criterium waarmee we assortimentsbreedte vaststellen, is de vertegenwoordiging van het aantal genres binnen het assortiment. Evenals in het voorgaande hoofdstuk definiëren we een genre aan de hand van een unieke NUR-code. We berekenen eerst het gemiddeld aantal genres in een fysieke en internetboekhandel, met een ondergrens van 1, 10 en 100 unieke titels per NUR (zie Tabel 4.9).

In de tijd neemt het aantal vertegenwoordigde genres met ondergrenzen 1 en 10 titels per NUR in de fysieke boekhandels af. Dit geldt niet voor de NUR's met meer dan 100 titels. Die blijven in de fysieke boekhandel stabiel op een klein aantal.

In het algemeen worden aan de internetwinkels meer genres geleverd dan aan de fysieke boekhandels. Het gemiddeld aantal vertegenwoordigde NUR's neemt in de internetboekhandels eveneens af. Het is mogelijk dat dit veroorzaakt wordt door nieuwe toetreders met een naar aantallen vertegenwoordigde genres minder pluriform assortiment.

Tabel 4.9: Gemiddeld aantal vertegenwoordigde genres (NUR's) in verkooppunten met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012

		Ondergrens 1 titel per NUR	Ondergrens 10 titels per NUR	Ondergrens 100 titels per NUR
Fysieke boekhandel*	2006	330	98	10
	2007	324	96	10
	2008	320	95	11
	2009	309	92	11
	2010	300	86	11
	2011	293	83	11
	2012	278	76	11
Internet boekhandel	2006	567	422	140
	2007	583	433	152
	2008	585	447	158
	2009	333	242	88
	2010	340	159	46
	2011	297	175	61
	2012	427	209	48

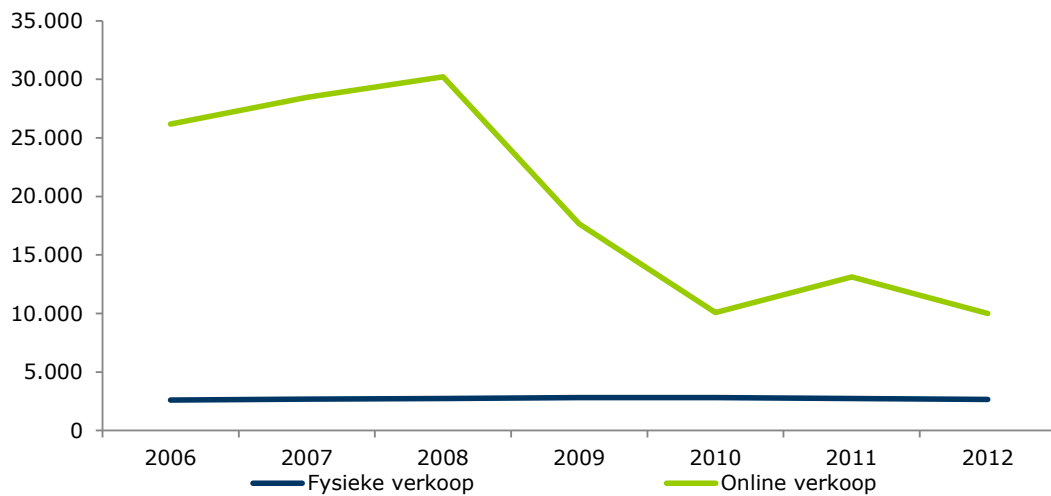
*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

4.2.4 Assortimentsbreedte in termen van literair-cultureel titelaanbod

De vierde wijze waarop we assortimentsbreedte definiëren, is aan de hand van het literair-cultureel titelaanbod. We selecteren daarom alleen de titels uit de literair-culturele NUR-codes (zie daarvoor de lijst in bijlage B). Figuur 4.3 vat de resultaten samen. Aan de internetboekhandels zijn meer literair-culturele titels geleverd dan aan de fysieke boekhandels. In 2012 geldt dat 46% van het totaal aantal titels in de fysieke boekhandels en de internetboekhandels van literair-culturele aard is. Bij de internetboekhandels daalt het literair-culturele titelaanbod in 2009 en 2010 heel sterk. Dit komt doordat er in 2009 en 2010 kleinere internetboekhandels bij zijn gekomen. Bij de fysieke boekhandels is het aandeel van het literair-culturele titelaanbod stabiel in de onderzochte periode.

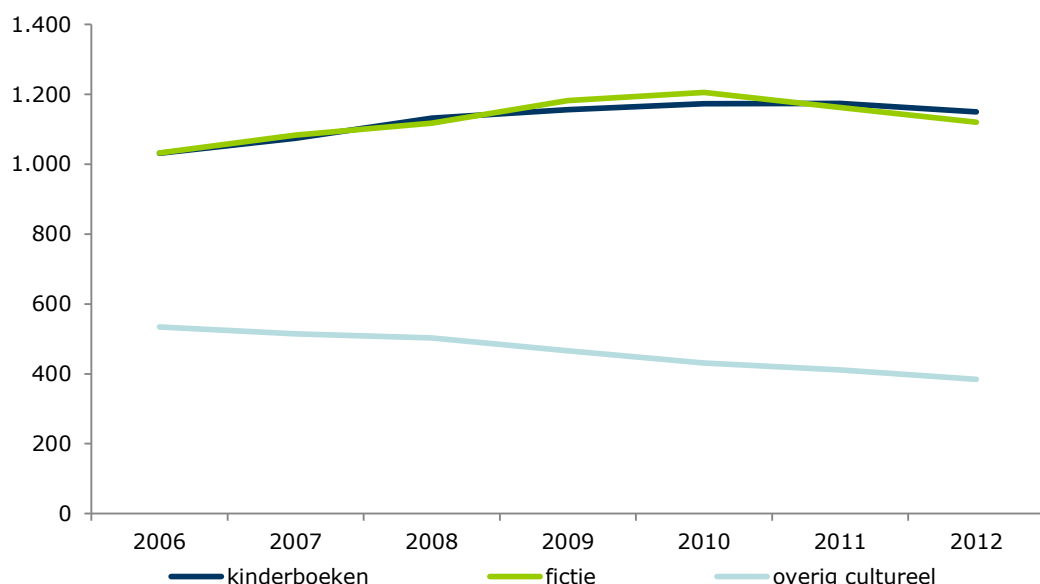
Figuur 4.3: Gemiddeld aantal unieke literair-culturele titels bij verkooppunten met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012

Bron: CB (bewerkingen APE)

Voor de fysieke boekhandels maken we nog een splitsing in de drie hoofdcategorieën literair-culturele titels: de kinderboeken, de literaire boeken en de overige culturele boeken. We laten deze uitsplitsing voor de online winkels achterwege wegens de veranderingen in het aantal internetwinkels gedurende de beschouwde periode. Figuur 4.4 onthult dat het gemiddeld aantal unieke literair-culturele titels van zowel kinderboeken als fictieboeken tot 2010 toeneemt terwijl het aantal overige culturele titels na 2006 afneemt. In 2012 vormen de kinderboeken en de fictie ongeveer 48% van het totale titelaanbod van de fysieke boekhandels terwijl de overige culturele boeken ongeveer 8% van het totale titelaanbod uitmaken.

Figuur 4.4: Gemiddeld aantal unieke literair-culturele titels bij fysieke boekhandels met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, uitgesplitst naar drie segmenten, 2006-2012

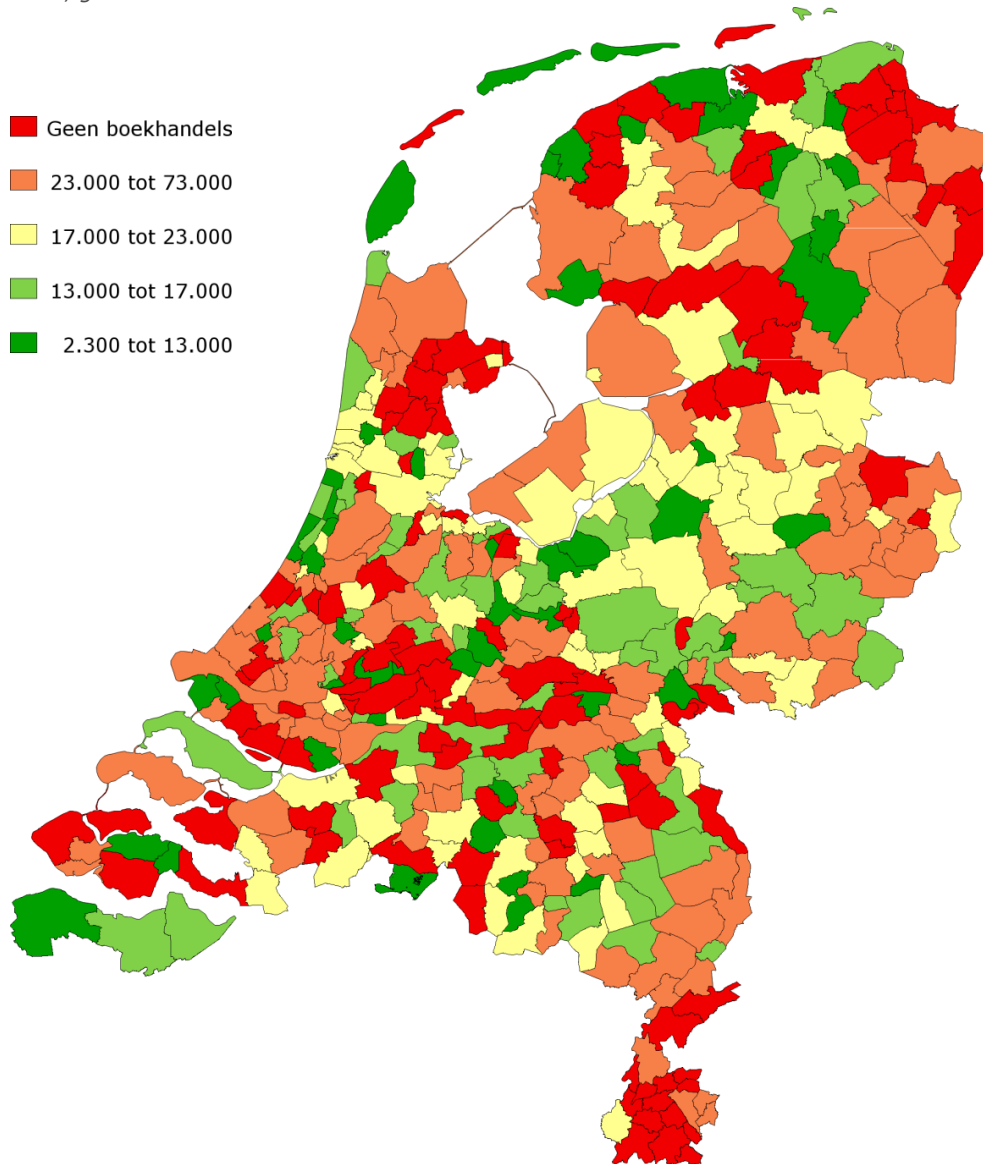

Bron: CB (bewerkingen APE)

Hoe is de spreiding van de winkels met een relatief breed literair-cultureel aanbod in Nederland? We beperken deze analyse tot de fysieke (niet online) verkooppunten in het

jaar 2012. Figuur 4.5 geeft een beeld van de spreiding van de boekhandels met een assortiment van ten minste 40% literair-culturele titels. We berekenen daarvoor opnieuw het totaal aantal fysieke boekhandels met een literair-cultureel aanbod van ten minste 40% per gemeente. Dit aantal relateren we aan het inwonertal van de gemeente. We zien dat hetzelfde beeld optreedt als bij de breed gesorteerde boekhandels: veel gemeenten in het noorden, Midden-Zeeland, Zuid-Limburg en delen van het hart van Nederland en Noord-Holland kennen geen boekhandel met een ruim literair-cultureel aanbod. Beter voorzien zijn een aantal van de Waddeneilanden, de Veluwe en Zeeuws-Vlaanderen.

Figuur 4.5: Inwonertal per literair-culturele boekhandel, onderscheiden naar gemeente, gegevens 2012, gemeenten 2013

Bron: CB (bewerkingen APE)

4.2.5 Assortimentsbreedte in termen van aantal literair-culturele genres

De laatste definitie van assortimentsbreedte heeft betrekking op het gemiddeld aantal literair-culturele genres dat in een verkooppunt beschikbaar is. We definiëren een literair-cultureel genre opnieuw aan de hand van een literair-culturele NUR-code.

Bij de fysieke boekhandels zien we een daling optreden in het gemiddeld aantal literair-culturele NUR's die met tenminste 1 of 10 titels in de boekhandel vertegenwoordigd zijn (zie tabel 4.10). Het gemiddeld aantal NUR's met 100 titels blijft vrij stabiel. We zien bij de internetboekhandels flinke schommelingen die gerelateerd kunnen worden aan nieuwe toetreders. Het gemiddeld aantal literair-culturele NUR's van de internetboekhandels ligt boven die van de fysieke boekhandels.

Tabel 4.10: Gemiddeld aantal vertegenwoordigde literair-culturele genres (NURs) in verkooppunten met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012.

		Ondergrens 1 titel per genre	Ondergrens 10 titels per genre	Ondergrens 100 titels per genre
Fysieke boekhandel*	2006	116	39	6
	2007	115	37	7
	2008	113	38	7
	2009	112	37	7
	2010	109	35	7
	2011	106	33	7
	2012	102	32	7
Internet boekhandel	2006	181	147	49
	2007	185	150	54
	2008	184	156	57
	2009	121	94	34
	2010	123	64	18
	2011	112	73	24
	2012	146	75	20

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

4.3 Tot slot

Samenvattend geven de resultaten in dit hoofdstuk aanleiding tot de volgende conclusies:

- Het aantal verkooppunten van fysieke boekhandels schommelt in de periode 2006-2012 rond de 1.500 (gebaseerd op verkooppunten van leden van de KBb). Het aantal internetwinkels dat boeken verkoopt, is in de periode 2006-2012 relatief gezien fors gestegen (van een internetboekhandel naar acht internetboekhandels).
- Het aandeel boekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert, ligt rond de 64% en blijft stabiel in de periode 2006-2012. Deze trend wijkt af van wat we zagen in de vorige evaluatie (Notenboom et al, 2009). Daar zagen we dat het aandeel afnam in de tijd. Er zijn twee redenen voor dit verschil: in dit onderzoek zijn de boeken met een S-kortingscodering meegenomen en ten tweede zijn de internetboekhandels anders gedefinieerd. Bij de internetboekhandels schommelt het aandeel waaraan meer dan 2.000 unieke titels geleverd wordt sterk vanwege het kleine aantal internetboekhandels dat meer dan 2.000 titels levert.
- Het aantal unieke titels geleverd aan de fysieke ruim gesorteerde boekhandels neemt in de periode 2006-2012 af. De daling is het kleinst bij de 1% best gesorteerde boekhandels. Het aantal literair-culturele titels is stabiel. Er is een stijging te zien voor kinderboeken en fictie en een daling van overige culturele titels.
- Het aantal genres dat in zowel de fysieke als de internetboekhandels vertegenwoordigd is, neemt af. Dit geldt ook voor de literair-culturele titels.
- In de breedte is de fysieke boekhandel een opvallend stabiele factor zowel in de relatieve als in absolute zin.

Deze bevindingen leiden tot de volgende conclusies. Ten eerste blijkt het aandeel fysieke boekhandels met een breed assortiment stabiel in de periode 2006-2012. Ten tweede zien we binnen de fysieke boekhandels een assortimentsversmalling optreden. Deze versmalling komt tot uitdrukking in een daling van het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel geleverd wordt, vooral in de beter gesorteerde fysieke boekhandels. Daarnaast daalt het aantal genres dat in de fysieke boekhandels vertegenwoordigd wordt. Dit geldt in nog sterkere mate voor de internetboekhandels, waar sterke schommelingen plaatsvinden, die toe te schrijven zijn aan de toetreding van nieuwe, kleine spelers. Dit is een andere conclusie dan de conclusie uit de vorige evaluatie²³. Toen zagen we weinig veranderingen na de invoering van de Wet op de vbp. De dalingen in aantallen titels en genres vertegenwoordigd in de fysieke boekhandel zetten vooral na 2008 in. De jaren na 2008 zijn niet opgenomen in de vorige evaluatie. De vraag is of de assortimentsversmalling het gevolg is van dalende verkopen. Het is duidelijk dat de economische crisis zijn weerslag heeft gehad op het consumentenvertrouwen van Nederlanders, de koopkracht en daarmee de aankopen van boeken. Daarnaast geldt dat de gehele detailhandel in zwaar weer verkeert door de toenemende concurrentie van online aanbieders. In het volgende hoofdstuk diepen we de assortimentsversmalling in de fysieke boekhandels nader uit.

²³ Zie voetnoot 2.

5 Verdieping assortimentsversmalling

De resultaten uit het vorige hoofdstuk suggereren dat de fysieke boekhandel gemiddeld een smaller wordend assortiment aan boeken afneemt. Hoe valt de versmalling te verklaren? Een suggestie die naar komt in een aantal interviews dat gedaan is ten behoeve van de eerste evaluatie naar de Wet op de vbp is dat boekhandels zich wegens de relatief lage rendementen steeds meer richten op de verkoop van goedlopende boeken, waarvan de verkopen en winsten het zekerst zijn. Een mogelijke aanvullende verklaring bestaat uit een al in Boek en Markt²⁴ geconstateerde trend van enerzijds versmalling en anderzijds verbreding van het assortiment. Er zou zich een tweedeling hebben ontwikkeld tussen een groot deel van de boekhandels in de minder verstedelijkte gebieden met een smal assortiment en een klein aantal boekhandels in de grote steden waaronder de megaboekhandels en de specialisten die een heel groot assortiment voeren.

In dit hoofdstuk staan de volgende drie onderzoeksvragen centraal:

- Er worden gemiddeld minder titels verkocht per boekhandel, maar wat gebeurt er met het aantal exemplaren per titel?
- Vindt de assortimentsversmalling vooral plaats in de minder stedelijke gebieden?
- Gaat de assortimentsversmalling van de fysieke boekhandel gepaard met een verbreding van het assortiment dat online beschikbaar is?

Om deze vragen te beantwoorden, tonen we in paragraaf 5.1 het aantal geleverde exemplaren per boekhandel en het aantal geleverde exemplaren per titel per boekhandel. Daarnaast zetten we het cumulatieve percentage van de meest geleverde titels af tegen het cumulatieve aantal exemplaren. Op deze manier komen we erachter of boekhandels veel verschillende titels in kleine getallen afnemen of dat ze zich meer gaan richten op goedverkopende boeken. Vervolgens leggen we in paragraaf 5.2 een verband met de stedelijkheid van gemeenten. Hiermee wordt de vraag beantwoord of het inderdaad de minder verstedelijkte gebieden zijn waar het assortiment versmalt. Ten slotte maken we in paragraaf 5.3 een vergelijking met de online markt. Het online aanbod is gemakkelijk doorzoekbaar. Dit faciliteert de zoektocht naar een heel specifiek boek. Dit kan als gevolg hebben dat aan de internetboekhandel meer specifieke boeken (de long tail) worden geleverd dan aan de fysieke boekhandel.

5.1 Assortimentsversmalling fysieke boekwinkel

In deze paragraaf analyseren we de assortimentsversmalling achtereenvolgens op drie manieren:

- het gemiddelde aantal geleverde exemplaren per boekhandel;
- het gemiddelde aantal geleverde exemplaren per titel per boekhandel;
- het cumulatieve percentage van de meest geleverde titels afgezet tegen het cumulatieve aantal exemplaren.

We nemen in deze analyse net als in het voorgaande hoofdstuk alleen de boekhandels mee waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert.

²⁴ Appelman, M. en A. van den Broek, 2002, Boek en markt: Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs, Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 134-135.

5.1.1 Exemplaren (per titel) per boekhandel

De hypothese die we hier onderzoeken is of boekhandels zich in de periode 2006-2012 meer zijn gaan richten op boeken waarvan veel exemplaren worden geleverd: de bestsellers. Hierbij maken we de aanname dat een boek dat vaak geleverd wordt door CB ook vaak verkocht wordt. Bij de internetboekhandel is een geleverd boek in beginsel altijd een verkocht boek. De meest geleverde boeken variëren over de jaren: zo was in 2006 'Bereik je ideale gewicht' geschreven door Sonja Bakker het meest geleverde boek gevolgd door 'Er komt een vrouw bij de dokter' geschreven door Kluun (internet en fysiek) en waren in 2012 de boeken van E.L. James (de schrijver van 'Vijftig tinten grijs') het populairst (internet en fysiek). Het meest geleverde boek is niet altijd gelijk bij fysieke en internetboekhandels: in 2007 bijvoorbeeld werd het nieuwe Harry Potter boek 'Harry Potter en de relieken van de dood' het meest geleverd aan internetboekhandels, terwijl aan de fysieke verkooppunten 'De Vliegeraar' het meest werd geleverd. In 2011 was bij de internetboekhandel het informatieve boek 'Wij zijn ons brein' van Dick Swaab populair, terwijl bij de fysieke boekhandel de roman 'Zomerhuis met zwembad' van Herman Koch bovenaan de lijst van meest geleverde boeken stond. De vraag die we hier beantwoorden is: Neemt het aandeel van dit soort veelvuldig geleverde boeken toe in de loop van de jaren?

In paragraaf 4.2.2 zagen we al dat het aantal geleverde unieke titels per verkooppunt, waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert, afneemt van 5.287 in 2006 naar 4.721 in 2012. De vraag is nu wat er gebeurt met het aantal geleverde exemplaren per titel. Het kan namelijk zo zijn dat de boekhandel het assortiment versmalt maar per titel vervolgens meer exemplaren verkoopt. Tabel 5.1 geeft het gemiddeld aantal exemplaren en het aantal exemplaren per titel per boekhandel.

Tabel 5.1: Gemiddeld aantal exemplaren en exemplaren per titel bij boekhandels met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006-2012.

		Gemiddeld aantal exemplaren	Gemiddeld aantal exemplaren per titel
Fysieke boekhandel*	2006	36.200	6,8
	2007	37.352	7,1
	2008	37.014	6,9
	2009	36.740	7,0
	2010	33.117	6,5
	2011	31.590	6,3
	2012	29.698	6,3
	Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	-3,2	-1,4
Internet boekhandel	2006	2.071.786	34,2
	2007	2.899.027	44,6
	2008	3.273.401	48,5
	2009	1.983.066	53,6
	2010	1.086.316	52,2
	2011	1.607.616	59,7
	2012	1.096.554	50,3
	Jaarlijkse groei 2006-2012 (%)	-10,1	6,6

*Inclusief eventuele verkopen via een bijbehorende webshop

Bron: CB (bewerkingen APE)

Het gemiddeld aantal geleverde exemplaren per fysieke winkel neemt af met -3,2% per jaar. Deze daling zet na 2007 in. We zagen eerder dat het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel in de periode 2006-2012 geleverd wordt ook afneemt (-

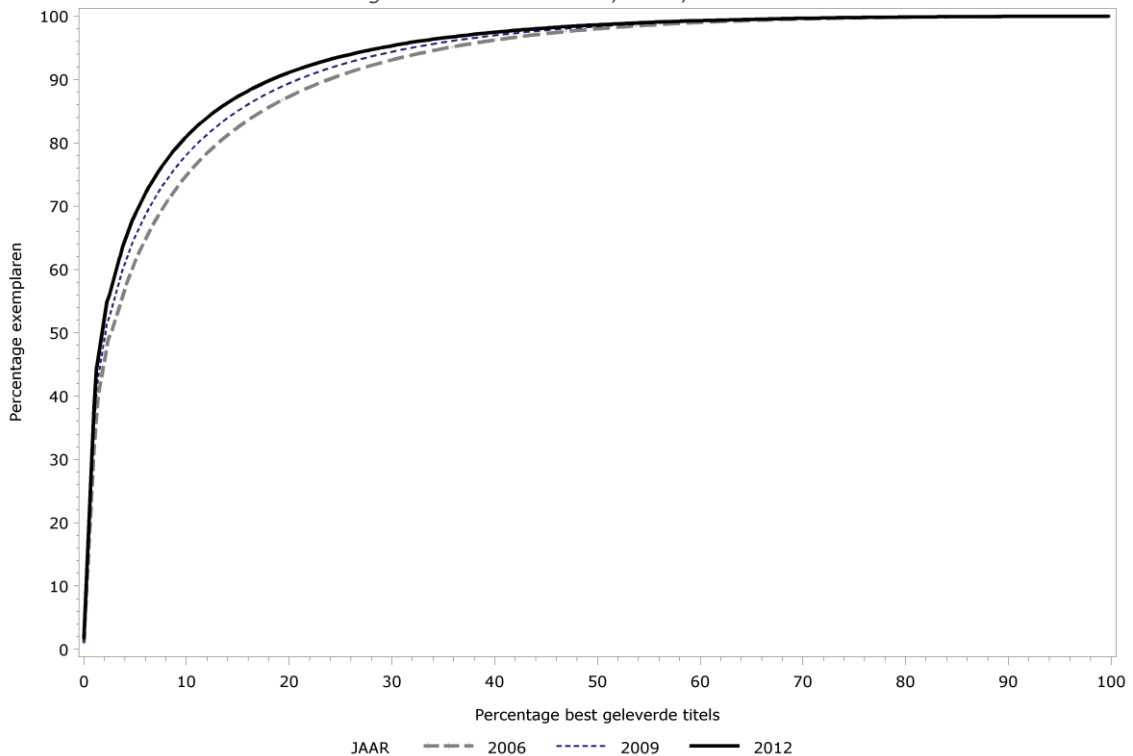
0,8% per jaar), zie tabel 4.7. Voorts zien we dat ook het gemiddeld aantal exemplaren per titel afneemt (-1,4% per jaar). Deze daling zet vooral na 2009 in.

Bij de internetboekhandels neemt het gemiddeld aantal exemplaren per boekhandel fors af terwijl het aantal exemplaren per titel toeneemt. Dit komt doordat er veel relatief kleine internetboekhandels bijkomen die relatief weinig verschillende titels afnemen. Hieruit blijkt dat er ook internetboekhandels zijn die een smal assortiment voeren.

5.1.2 Exemplaren van de meest geleverde titels

Realiseren fysieke boekhandels steeds meer van hun afzet met minder titels? We proberen antwoord te geven op deze vraag door Lorenz-curven te berekenen, waarin het cumulatieve percentage van de meest geleverde titels afgezet wordt tegen het cumulatieve aantal exemplaren (zie figuur 5.1). In de figuur staan de Lorenz-curves afgebeeld voor de jaren 2006, 2009 en 2012. De curves worden geleidelijk boller over de jaren heen. In 2006 waren de 10% best geleverde titels goed voor 75% van de geleverde exemplaren; in 2009 was dit 78% en in 2012 was dit 80%.

Figuur 5.1: Lorenz curve, percentage exemplaren van de meest geleverde titels, aan fysieke boekhandels met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, 2006, 2009 en 2012

Bron: CB (bewerkingen APE)

Dit betekent dat relatief gezien een steeds groter deel van de geleverde boeken wordt gerealiseerd door een beperkter aantal titels.

We beperken ons nu tot de boeken die het meest geleverd worden, de bestsellers, die we definiëren als de 1% boeken die het meest geleverd zijn. In tabel 5.2 staat welk percentage van het totaal aantal geleverde exemplaren aan de fysieke boekhandel exemplaren van bestsellers zijn. Dit percentage schommelt over de jaren enigszins maar laat een opwaartse trend zien. Dit bevestigt dat fysieke boekhandels steeds meer goed lopende titels afnemen.

Tabel 5.2: Percentage van het aantal geleverde exemplaren van de 1% meest geleverde titels aan de fysieke boekhandels die meer dan 2.000 unieke titels bij CB afnemen, 2006-2012.

	Percentage exemplaren (in %)
2006	36
2007	35
2008	38
2009	38
2010	38
2011	39
2012	41

Bron: CB (bewerkingen APE)

5.2 Assortimentsversmalling minder stedelijke gebieden

Uit de vorige paragraaf blijkt dat het aandeel van de meest geleverde boeken in het totaal van alle geleverde exemplaren toeneemt in de periode 2006-2012. Nu is het de vraag of deze ontwikkeling vooral in de niet stedelijke gebieden plaatsvindt of dat het een algemene ontwikkeling is. Daarom wordt nu gekeken naar de spreiding van het percentage bestsellers per fysieke boekhandel over verschillende gemeenten. Hiermee wordt de hypothese getoetst of er een tweedeling plaatsvindt waarbij een groot deel van de fysieke boekhandels in de minder verstedelijkte gebieden het assortiment versmalt, terwijl een klein aantal boekhandels in de grote steden (waaronder de megaboekhandels en de specialisten) een heel groot assortiment voert. Om dit te onderzoeken vergelijken we het gemiddelde percentage geleverde bestsellers ten opzichte van het totaal aantal geleverde exemplaren per boekhandel van gemeenten met een verschillende mate van stedelijkheid (hierna genoemd 'percentage bestsellers').

Het verband tussen de stedelijkheid en het percentage bestsellers onderzoeken we door het percentage bestsellers af te zetten tegen de omgevingsadressendichtheid (OAD) wat een maat is voor de stedelijkheid²⁵ (zie tabel 5.3).

Tabel 5.3: Correlaties gemiddeld percentage geleverde bestsellers van de fysieke boekhandels, die meer dan 2.000 unieke titels bij CB afnemen, binnen een gemeente en de OAD van de gemeente, 2006-2012.

	Correlatie	P-waarde
2006	-0,28	0,00
2007	-0,29	0,00
2008	-0,28	0,00
2009	-0,24	0,00
2010	-0,28	0,00
2011	-0,30	0,00
2012	-0,36	0,00

Bron: CB (bewerkingen APE)

Het verband tussen OAD en percentage bestseller is voor de jaren 2006-2012 negatief en significant met een betrouwbaarheid van 99%. Dat betekent dat in gemeenten met een hoge OAD het gemiddelde percentage bestsellers in de fysieke boekhandels lager is dan in gemeenten met een lage OAD. Vooral aan winkels in de minder stedelijke gemeenten worden dus relatief veel bestsellers geleverd.

²⁵ De omgevingsadressendichtheid van een adres is het aantal adressen binnen een cirkel van één kilometer rond dat adres.

Over de jaren heen is echter weinig verandering op te merken. In 2011 en 2012 wordt het verband tussen de OAD en het percentage bestsellers negatiever. In 2009 is dit verband echter juist minder duidelijk aanwezig tegenover de jaren daarvoor. Er is dus geen duidelijke trend in het patroon waar te nemen: de negatieve correlatie wordt over de jaren niet eenduidig negatiever. De hypothese dat door de jaren heen een proces van assortimentsversmalling plaatsvindt in de minder verstedelijkte gebieden kan hier niet volledig worden bevestigd.

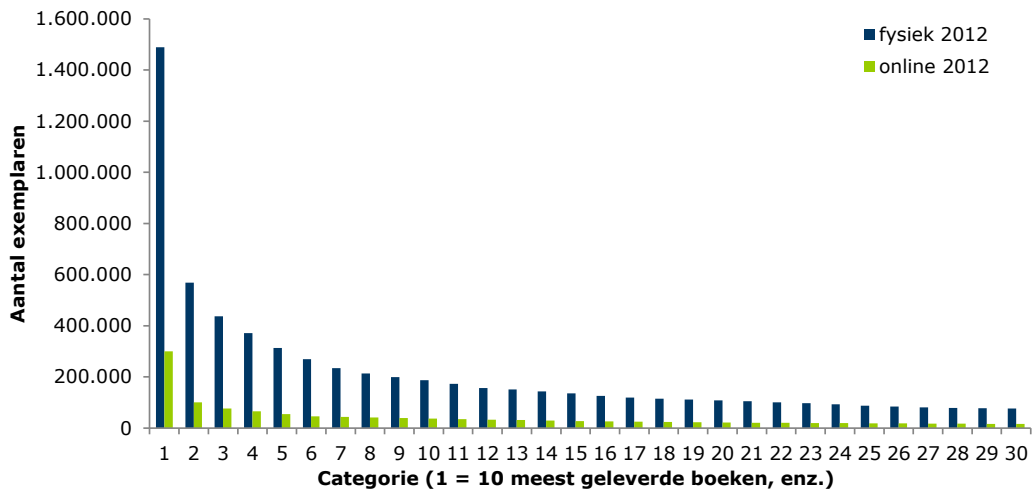
5.3 Vergelijking met assortiment internetboekhandel

In het voorgaande richtten we ons vooral op de fysieke boekhandel. Daar onderzoeken we of de fysieke boekhandel gemiddeld een smaller wordend assortiment aan boeken afneemt. De versmalling van het titelaanbod in de fysieke boekwinkel kan ook het gevolg zijn van de ontwikkeling van de internetboekenmarkt. In tabel 4.4 werd al geconstateerd dat de totale afname van fysieke boekhandels (waaraan CB meer dan 1.000 exemplaren levert) afneemt terwijl die van internetboekhandels juist toeneemt (in de periode 2006-2012). Via internet is het aanbod gemakkelijk doorzoekbaar. Wanneer een lezer op zoek is naar een specifiek boek is de kans om het boek gemakkelijk te vinden via internet daarom vaak groter. Het gevolg daarvan kan zijn dat in de fysieke boekwinkels relatief meer bestsellers (of meer in het algemeen boeken waarvan veel exemplaren worden afgenomen) worden verkocht terwijl via de online markt veel meer verschillende titels beschikbaar zijn met een kleine oplage. Om dit te onderzoeken maken we een long tail-grafiek. Voor de fysieke boekwinkels en de internetboekhandels bekijken we hoe vaak de tien best verkochte boeken worden verkocht, hoe vaak de volgende tien best verkochte boeken worden verkocht enzovoorts. Deze grafiek wordt getoond in Figuur 5.2 t/m Figuur 5.4.²⁶

Uit deze figuren lezen we af dat het aantal verkochte (geleverde) exemplaren bij de fysieke boekhandel veel hoger is dan het aantal verkochte exemplaren via de online markt. Het verschil is bij de tien bestverkochte exemplaren heel groot. Van de tien aan de fysieke boekhandels meest geleverde boeken worden 1.488.854 exemplaren geleverd. In de internetboekhandels zijn dit 299.754 exemplaren. Dit verschil neemt echter af. Dit betekent dat vooral de afzet van bestsellers veel groter is bij de fysieke boekhandels. Bij titels met een kleinere afname wordt het verschil in afzet tussen de fysieke en internetboekhandel steeds kleiner. Dit doet vermoeden dat de internetboekhandels inderdaad meer specifieke titels verkopen. Omdat de afzet bij fysieke boekhandels veel groter is (totaal 25.110.141 exemplaren geleverd aan fysiek boekhandels tegenover 5.495.970 exemplaren geleverd aan internetboekhandels in 2012), zien we dit nog niet helemaal terug.

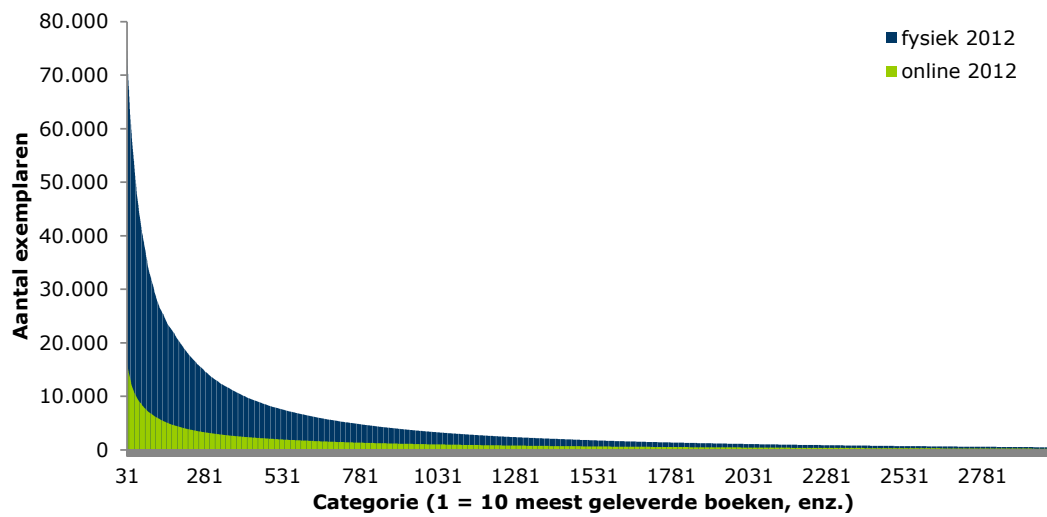
²⁶ De grafiek is opgesplitst in drie delen vanwege grote veranderingen in de schaal.

Figuur 5.2: Long tail-grafiek: categorie 1 t/m 30, 2012

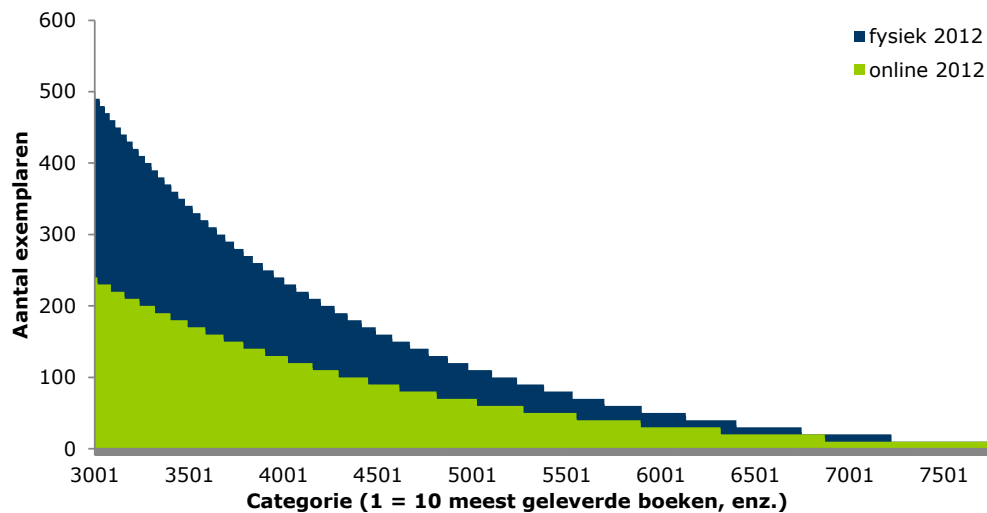
Bron: CB (bewerkingen APE)

Figuur 5.3: Long tail-grafiek: categorie 31 t/m 3000, 2012

Bron: CB (bewerkingen APE)

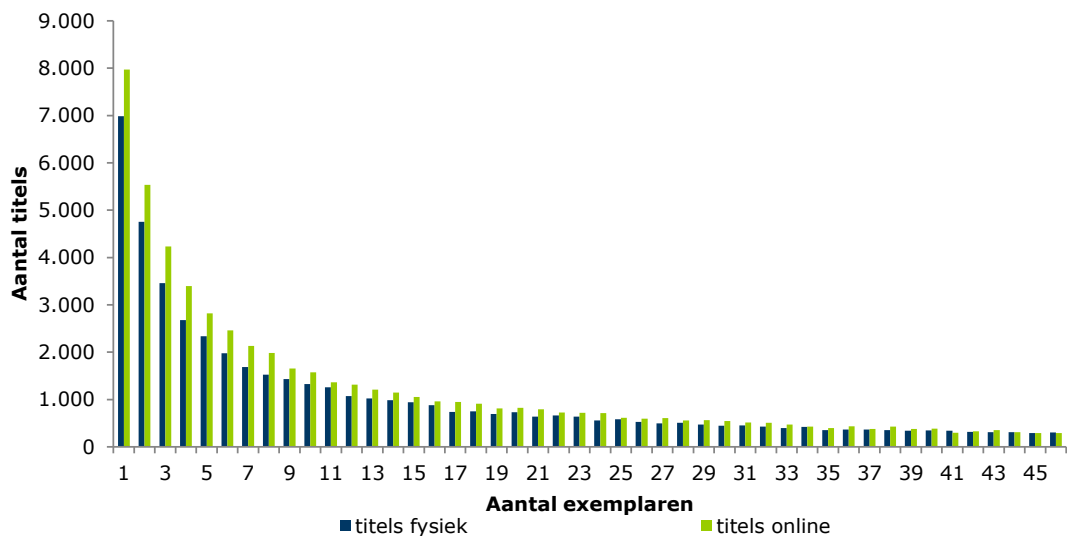
Figuur 5.4: Long tail-grafiek: categorie 3000 t/m 7899, 2012

Bron: CB (bewerkingen APE)

Om de vergelijking van de beschikbaarheid van specifieke boeken nog beter in beeld te brengen draaien we de grafiek nu om. In Figuur 5.5 wordt voor fysieke en internetboekhandels afzonderlijk het aantal titels getoond waarvan een exemplaar wordt gekocht, waarvan twee exemplaren worden verkocht enzovoorts.

Figuur 5.5: Aantal boeken waarvan weinig exemplaren worden geleverd

Bron: CB (bewerkingen APE)

Uit deze grafiek blijkt dat in de online markt inderdaad meer titels worden verkocht waarvan maar enkele exemplaren worden afgenomen.

5.4 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn we dieper ingegaan op de assortimentsversmalling van de boekhandels. Samenvattend zijn de conclusies in dit hoofdstuk:

- Een toenemend deel van de totale afzet van de fysieke boekhandels wordt gerealiseerd door een afnemend aantal titels. Het belang van courante titels neemt dus toe.

- Het percentage bestsellers is in gemeenten met een lage OAD hoger dan in gemeenten met een hoge OAD. Een duidelijke toename in de loop van de jaren van dit verband hebben we echter niet kunnen vaststellen.
- De afzet van fysieke boekhandels is groter dan die van de internetboekhandels. Dit verschil is vooral groot voor titels waarvan veel exemplaren worden afgenomen. Via internet worden meer titels geleverd waarvan maar enkele exemplaren worden geleverd.

De bevindingen wijzen erop dat boekhandels een kleiner assortiment aan titels voeren en in de loop van de tijd relatief meer exemplaren verkopen van courante titels. Dit kan samenhangen met de opmars van de internetboekhandels. De online markt faciliteert het gemakkelijk vinden van heel specifieke boeken.

De assortimentsversmalling in de fysieke boekhandels is een algemene ontwikkeling. De resultaten wijzen er niet op dat de assortimentsversmalling vooral in minder stedelijke gebieden plaatsvindt.

6 Digitalisering

In dit deelonderzoek staat de volgende onderzoeksvraag centraal: Wat zijn de gevolgen van de digitalisering voor de werkingssfeer van de wet? In de afgelopen jaren heeft digitalisering een opmars gemaakt in de boekenmarkt. Er worden meer fysieke boeken online verkocht (zie hoofdstuk 1). Dankzij online verkoop zijn boeken (fysiek of elektronisch) tegenwoordig altijd, overal en via ieder apparaat (computer, e-reader, tablet, phablet²⁷, smartphone) vindbaar, bestelbaar en voor e-boeken 'met een druk op de knop' direct beschikbaar. Daarnaast verschijnt er een groeiend aantal elektronische boeken (e-boeken). Ook zijn we getuige van de eerste stappen met digitale platformen die 'self publishing' ondersteunen. Overigens zijn digitalisering van de boekenmarkt enerzijds en de fysieke boekenmarkt anderzijds geen tegenpolen. Op sommige punten zijn zij bijvoorbeeld complementair ('op internet oriënteren en later in de fysieke boekhandel kopen'), maar op andere aspecten substitueren zij elkaar ('e-boek lezen in plaats van het gedrukte boek'). Zie Tabel 6.2 voor een overzicht van verschillende functies van de fysieke en de internetboekhandel. De vraag rijst dan welke invloed de omvang en het tempo van digitalisering in de (nabije) toekomst hebben op de werking en doelbereiking van de Wet op de vbp (brede beschikbaarheid en pluriformiteit van het titelaanbod). Wij zullen dat in dit hoofdstuk beschrijven aan de hand van een scenario voor de verschillende aspecten die van invloed (kunnen) zijn op digitalisering.

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag hebben we uiteenlopende bronnen geraadpleegd die ons helpen zowel een *kwalitatieve* als *kwantitatieve* uitspraak te doen over de impact van digitalisering op het boek en op de boekenmarkt. Deze bronnen zijn:

1. Gegevens uit de voorgaande hoofdstukken over pluriformiteit, brede beschikbaarheid en assortimentsversmalling.
2. Interviews met vertegenwoordigers van boekhandels, uitgevers, CB en andere betrokken organisaties. Zie voor de lijst van interviewrespondenten Bijlage C.
3. Deskstudie van uiteenlopende publicaties over digitalisering inzake het boek en de boekenmarkt.
4. Beknopte elektronische vragenlijst over digitalisering onder deelnemers aan de tweede expertmeeting.

Niettemin blijft het lastig om een scenario op te stellen waarin de impact van digitalisering op bijvoorbeeld de positie van de fysieke boekhandel centraal staat; zeker wanneer het cijfers over marktaandeel en omzetten betreft. Het was in de voorgaande hoofdstukken bijvoorbeeld niet mogelijk om een uitsplitsing te maken tussen verkoop van boeken via een bijbehorende webshop van een fysieke boekhandel en de verkoop via de fysieke winkel. Wij weten dus niet op basis van harde gegevens hoe sterk of zwak de positie van de fysieke boekhandel is ten opzichte van de internetboekhandel in de online verkoop anno 2013; laat staan dat wij zeker weten hoe deze positie is over enkele jaren. Met dit soort onzekerheden is deze scenarioanalyse omkleed. Ook de interviews leveren niet meer op dan een kwalitatieve blik op de toekomst op basis van (onzekere) verwachtingen. Toch geeft een scenario zicht op relevante ontwikkelingen en zullen wij waar mogelijk (onderbouwde) uitspraken doen over de impact van digitalisering.

Alvorens over te gaan tot de scenario-analyse geven we in aanvulling op hoofdstuk 1 enkele definities van begrippen die in dit hoofdstuk worden gehanteerd.

Box 3: Omschrijving van enkele centrale begrippen

Boeken: gedrukte boeken.

E-boeken: digitale boeken die ook geschikt zijn voor uitgave in fysieke vorm (of andersom), zonder daarbij aan functionaliteit te verliezen.

Verrijkte e-boeken: digitale boeken met multimediale functionaliteiten (zoals media, hyperlinks of interactiviteit) die zich daardoor niet lenen voor een gedrukte versie. Verrijkte boeken komen afzonderlijk aan de orde in paragraaf 6.3.

In de volgende paragraaf volgt een beknopte geschiedenis van de digitalisering van de boekenmarkt, in het bijzonder de opkomst van het e-boek. In deze paragraaf staan wij ook stil bij vier scenario's die enkele jaren geleden zijn opgesteld over digitalisering.²⁸ Deze scenario's vormen het startpunt voor de verdere uitwerking van dit hoofdstuk. Vervolgens worden per paragraaf aspecten behandeld die samenhangen met digitalisering en die invloed (kunnen) hebben op:

- Het marktaandeel van de fysieke boekhandel.
- Het marktaandeel van het e-boek.
- De omzet van de boekenmarkt.

De voorlaatste paragraaf staat stil bij een scenario voor de digitalisering van het wetenschappelijke boek. Hieronder vallen *alle* wetenschappelijke boeken. Waar van toepassing zal – conform hoofdstuk 2 – een onderscheid worden gemaakt tussen de smalle en brede afbakening van wetenschappelijke boeken. In de laatste paragraaf bespreken wij de effecten van de geschetste aspecten van digitalisering op de werking van de Wet op de vbp.

6.1 Beknopte geschiedenis en enkele scenario's

6.1.1 Opkomst e-boek en de internetboekhandel

Het begin van het e-boek gaat terug naar 1971. In dat jaar lanceerde de Amerikaan Michael Hart het Project Gutenberg. Met dit project beoogde hij elektronische versies van literaire werken (die niet onder het auteursrecht vielen) wereldwijd gratis beschikbaar te stellen. Boek voor boek werden door Hart en vele vrijwilligers overgetypt. De verspreiding van deze eerste e-boeken is niet te vergelijken met de huidige situatie. Het eerste gedigitaliseerde boek werd door slechts zes mensen opgeslagen en gelezen. Dit had uiteraard te maken met het feit dat internet technologisch nog in de kinderschoenen stond en het aantal internetgebruikers in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw minimaal was.

Tegenwoordig heeft vrijwel iedereen toegang tot internet.²⁹ De consument verlangt steeds meer dat hij overal toegang heeft tot producten en diensten; los van locatie, apparaat en

²⁷ Kruising tussen een tablet en een smartphone.

²⁸ Zie voetnoot 3.

²⁹ In 2012 had in Nederland 96% van de personen van 12 jaar en ouder toegang tot internet. Het gebruik van internet ligt ook al enkele jaren boven de 90% (Bron: CBS Statline).

tijdstip. Dit geldt ook voor (e-)boeken. De eerste digitalisering van de boekenmarkt betrof de opkomst van internetboekhandels (bijvoorbeeld Bol.com in 1999), fysieke boekhandels die ook online boeken gingen verkopen en uitgevers die webshops ontwikkelden³⁰.

Voor wat betreft het e-boek begon de echte verandering met de introductie van de Sony Reader met eInk-technologie in 2007 gevolgd door de webwinkel Amazon met zijn eigen e-reader Kindle. In Nederland begon CB met de ontwikkeling van het e-boekhuis in 2009 en begon de verkoop van e-boeken op gang te komen toen Bol.com startte met het aanbieden van e-boeken (in combinatie met de Sony Reader). Het aandeel e-boeken is in Nederland beperkt: jaarlijks distribueert CB ongeveer 62 miljoen boeken naar retailers en 2,2 miljoen e-boeken (=3,5%). CB heeft momenteel ongeveer 27.500 verschillende e-boektitels in de database en ongeveer 87.000 fysieke boeken. Maandelijks worden er 500 tot 1.000 boeken gedigitaliseerd en toegevoegd aan de database. Uitgaande van 17.000 nieuwe fysieke titels³¹ per jaar bij CB is het aandeel e-boeken ten opzichte van fysieke boeken beperkt. De doelstelling uit het meerjaren ondernemingsplan van CB is om in 2015 4 miljoen e-boek transacties te hebben. Voor 2014 verwacht CB 3,5 miljoen transacties.

Ter vergelijking, volgens de *Association of American Publishers* was 23% van de omzet in de VS in 2012 afkomstig van e-boeken. Hiermee lijkt er op dit moment in de VS wel een einde gekomen te zijn aan de groei³². Daarmee is overigens niet gezegd dat wat in de VS gebeurt, ook automatisch in Nederland zal gebeuren. Audioboeken zijn in de VS bijvoorbeeld wel goed aangeslagen, terwijl dat in Nederland niet het geval is.

Daarnaast heeft CB ingezet op Printing on Demand (POD), middels de joint venture 'Joint Books Services'. Hierdoor kan CB een oneindig aantal boeken leveren: indien een boek niet op voorraad is, kan het binnen één dag gedrukt en geleverd worden. Het aandeel POD-boeken dat CB jaarlijks distribueert, is beperkt, maar zij verwacht dat deze methode de komende jaren aan belang zal winnen. Van 40% van de uitgebrachte titels worden er jaarlijks nog geen drie exemplaren verkocht³³, waardoor POD een relatief goedkope methode is om het titelaanbod (oneindig) groot te houden (vergelijk dat met de Long Tail grafieken in paragraaf 5.3). POD stelt in zekere zin ook de toekomst van het fysieke boek veilig, want deze methode maakt fysieke herdrukken met een oplage van minimaal één exemplaar mogelijk. Dit is wel afhankelijk van contracten en rechten. Bovendien is niet ieder boek geschikt om in POD te publiceren.

De mate waarin de sector momenteel is gedigitaliseerd, is in eerdere hoofdstukken al met cijfers onderbouwd:

- **Aandeel internetboekhandel**

- Het percentage titels dat de internetboekhandels kunnen aanbieden, is gestegen van 81% in 2006 tot 90% in 2012. Dit is iets lager dan het titelaanbod in de fysieke boekhandel (98% in 2006 en 95% in 2012). Zie Tabel 3.1.

³⁰ Met name uitgevers in de wetenschappelijke en professionele markten digitaliseerden vroeg. Een interviewrespondent gaf aan dat sommige wetenschappelijke uitgevers momenteel het grootste deel van hun omzet halen uit de verkoop via het digitale kanaal (zowel fysieke producten via eigen webshop als digitale ontsluiting content). Wij hebben hierover geen exacte cijfers gevonden. Zie Tabel 2.12 en Tabel 2.13.

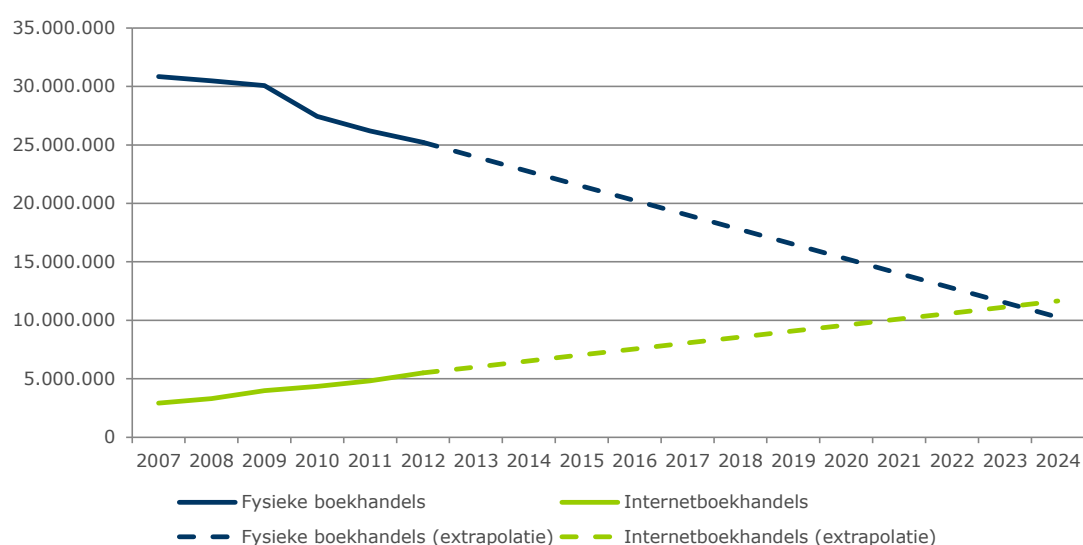
³¹ Dit zijn niet enkel nieuwe boeken, maar bijvoorbeeld ook boeken die in een herdruk uitgegeven worden.

³² lunch.publishersmarketplace.com.

³³ www.oce.nl.

- Het aantal internetboekhandels groeit in de periode 2006-2012 jaarlijks met ruim 55%, maar met 28 internetboekhandels in 2012 is het nog geen 2% van het totale aantal boekhandels. Zie Tabel 4.2 en Tabel 4.3.
- Het aantal exemplaren dat CB levert, is in de periode 2006-2012 stabiel (respectievelijk 30,5 miljoen en 30,7 miljoen). Het marktaandeel van de internetboekhandel neemt al jaren toe, van 7% in 2006 tot 18% in 2012 (Tabel 4.4 en Tabel 4.5). Dit komt doordat de depotafname van de fysieke boekhandel in die periode lineair afneemt ($R^2 = 0,94$), terwijl de depotafname van de internetboekhandel lineair toeneemt ($R^2 = 0,99$). Uiteraard is het niet te zeggen wanneer deze respectievelijke daling en groei stopt. Maar indien we de huidige ontwikkelingen extrapoleren is over tien jaar het aandeel van de internetboekhandel gelijk aan het aandeel van de fysieke boekhandel. Dit in de veronderstelling dat er tot 50% geen plafond is voor de afname van exemplaren via internetboekhandels.

Tabel 6.1: Totale afname van exemplaren van verkooppunten waaraan CB levert (gebaseerd op depotafname), 2007-2012 + extrapolatie door Dialogic

Bron: CB (bewerkingen APE en Dialogic)

- Het totaal aantal boeken dat online wordt verkocht (door internetboekhandels en fysieke boekhandels) is hoger dan de 18% uit Tabel 6.1. In een recente studie van de Rabobank (2013)³⁴ wordt aangegeven dat momenteel 35% van de boeken online wordt aangeschaft³⁵. Wij kunnen deze gegevens van de Rabobank niet verrekenen met onze gegevens over de verkoop van boeken in fysieke en internetboekhandels. Daardoor kunnen wij niet bepalen welk aandeel de fysieke boekhandels hebben in de online verkoop van boeken.
- De afzet van de fysieke boekhandel wordt in toenemende mate veroorzaakt door titels waarvan veel exemplaren worden afgenomen (bestsellers).

³⁴ Rabobank (2013). Cijfers & Trends, Boekhandels. Opgevraagd op 9 december 2013 via www.rabobankcijfersentrends.nl.

³⁵ Dit komt overeen met de studie van GfK, waarin op basis van een survey is aangegeven dat 63% van de boeken die zijn gekocht, zijn aangeschaft in de fysieke boekwinkel. Intomart GfK (2013). Rapportage Boekenbranche Meting 24. Purchase journey kopen en lenen van boeken. Mei 2013.

Online worden meer titels geleverd waarvan maar enkele exemplaren worden geleverd (paragraaf 5.3).

- o Zoals eerder gesteld geven de cijfers geen inzicht in het aandeel fysieke boeken dat fysieke boekhandels via een webshop verkopen.

- **Assortimentsbreedte fysieke en internetboekhandel**

- o Het aandeel boekhandels met meer dan 2.000 geleverde unieke titels (gebaseerd op depotafnames), is ongeveer gelijk voor de fysieke en internetboekhandel, maar het gaat bij internetboekhandels om aanzienlijk lagere absolute aantallen (6 op 8 internetboekhandels krijgt meer dan 2.000 unieke titels geleverd tegen 749 op 1.175 fysieke boekhandels). Zie Tabel 4.6.
- o Het gemiddeld aantal unieke titels bij verkooppunten met meer dan 2.000 geleverde unieke titels is hoger bij de internetboekhandel (zie Tabel 4.7). Ook worden er in het algemeen aan de internetwinkels meer genres geleverd dan aan de fysieke boekhandels (beide met meer dan 2.000 geleverde unieke titels, zie Tabel 4.9).
- o Aan de internetboekhandels zijn gemiddeld meer literair-culturele titels (Figuur 4.3) en literair-culturele genres (Tabel 4.10) geleverd dan aan de fysieke boekhandels.

6.1.2 Huidige ontwikkelingen + scenario's digitalisering en de vaste boekenprijs

Twee jaar geleden heeft SEO vier scenario's opgesteld om de ontwikkelingen van e-boeken in relatie tot de vaste boekenprijs in Nederland voor de korte en lange termijn in kaart te brengen. De vier scenario's zijn gebaseerd op de twee assen (i) wel/geen vaste boekenprijs voor het e-boek (vbp-e), en (ii) terughoudend/ruim baan voor het e-boek. Zie voor een beknopte beschrijving het volgende kader.

<p>Scenario 1</p> <p>Ruim baan voor het e-boek, geen vbp-e</p>	<p>Nieuwe titels komen zonder vertraging als e-boek uit, oudere titels worden in hoog tempo ook als e-boek beschikbaar gemaakt, boekhandels slagen in de ontwikkeling van een gezamenlijke infrastructuur voor de verkoop van e-boeken prijsconcurrentie op e-boeken maar niet op vaste boeken dus e-boek verwerft snel een aanzienlijk marktaandeel, waarvan een deel via de infrastructuur van fysieke boekhandels wordt verkocht. In dit scenario wordt het marktaandeel van de fysieke boekhandel voor gedrukte boeken geschat op gemiddeld 75% en voor e-boeken op gemiddeld 25%.</p>
<p>Scenario 2</p> <p>Ruim baan voor het e-boek, met vbp-e</p>	<p>Dezelfde maatregelen als bij scenario 1, maar door de vpb-e is er een rem op het tempo waarin het e-boek marktaandeel verwerft. Bepaalde genres zullen door technische verrijkingen niet onder de vbp-e vallen. Weinig prijsconcurrentie, beperkte mogelijkheden voor uitgevers en retailers om de prijzen aan te kunnen passen als de markt verandert.</p>
<p>Scenario 3</p> <p>Terughoudend aanbod, geen vbp-</p>	<p>Aanbod van e-titels blijft achter vergeleken met gedrukt aanbod. E-boeken komen pas digitaal uit na een 'window' (een tijdsperiode waarin de titel eerst alleen gedrukt wordt verkocht), er wordt weinig gedaan met verrijking van het e-boek. Buitenlandse aanbieders hebben door de beperkte beschikbaarheid geen interesse voor de Nederlandse markt, positie boekhandel iets sterker. E-boek wordt niet groter dan 15% op lange termijn. In dit scenario wordt het</p>

	marktaandeel van de fysieke boekhandel voor gedrukte boeken geschat op gemiddeld 75% en voor e-boeken op gemiddeld 25%.
Scenario 4	Er is geen prijsconcurrentie tussen e-boek en gedrukt boek.
Terughoudend aanbod, met vbp-e	Marktaandeel fysieke boekhandels blijft groter dan bij 3, maar niet bij kinderboeken en non-fictie omdat deze uitgesloten zijn van vbp-e.

Staatssecretaris Halbe Zijlstra (Cultuur) heeft eind 2011 bekend gemaakt niet van plan te zijn een vaste boekenprijs voor e-boeken in te stellen, omdat het cultureel belang ontbreekt en de innovatie op de boekenmarkt er door zou worden geschaad³⁶: *“De verwachte bijdrage van een vaste prijs aan behoud van het marktaandeel van de boekhandel is klein vergeleken met de invloed van de strategie die de uitgevers volgen bij de positionering van het e-boek ten opzichte van het gedrukte boek. [...] Ook met een vaste prijs zal de boekhandel niet voldoende weerwerk kunnen bieden aan de marktmacht van grote nationale en internationale aanbieders.”* en *“een vaste boekenprijs [heeft] als nadeel dat het de doorbraak van het e-boek vertraagt en dus een rem zet op innovatie.”* Hiermee vervallen scenario's 2 en 4.

Uit de ontwikkelingen beschreven in paragraaf 6.1.1 volgt dat momenteel een mix van scenario 1 en 3 geldt: er is nu geen echte ruim baan voor het e-boek, maar van terughoudendheid is ook geen sprake meer. Het vervolg van dit hoofdstuk beschrijft de verwachte ontwikkeling van de adoptie van het e-boek voor de (middel)lange termijn. Daarbij richten we ons op aspecten die van invloed (kunnen) zijn op:

- Marktaandeel fysieke boekhandel
- Marktaandeel e-boek
- Omzet boekenmarkt

Hierbij hebben we vijf ontwikkelingen geïdentificeerd: (1) piraterij, (2) verrijkte e-boek, (3) technologische ontwikkelingen, (4) business modellen en (5) prijsontwikkeling. Daarnaast besteden we apart aandacht aan het wetenschappelijke boek.

6.2 Piraterij

Piraterij – de (on)bewuste schending van auteursrechten zonder de uitdrukkelijke toestemming van de auteur (of de exploitant/houder van het auteursrecht) - is al jaren een heet hangijzer binnen de muziek- en filmindustrie. Vooral de opkomst van internet heeft het illegaal kopiëren en uitwisselen van film- en muziekbestanden vereenvoudigd en verveelvoudigd. Binnen de boekenmarkt was er tot voor kort beperkt sprake van piraterij (bijvoorbeeld het op papier kopiëren van boeken), maar met de komst van e-boeken is daar verandering in gekomen. Zelfs boeken die enkel als papieren versie zijn uitgebracht, circuleren enkele dagen later al als e-boek op internet, zoals Stephen King's boek *Joyland*³⁷. GfK meldde in september 2013 dat gemiddeld voor 12% van de boeken op een e-reader/tablet betaald is. Omgerekend naar alle verkochte e-boeken en e-readers/tablets

³⁶ Staatssecretaris van OCW (2011), Resultaten onderzoek naar de functionaliteit van een vaste prijs voor het e-boek, Brief aan de Tweede Kamer, nr. 341078.

³⁷ www.mediabistro.com.

staat er op elke e-reader/tablet 1,6 legale gekocht e-boek.³⁸ Dit betekent niet automatisch dat de overige 88% van de boeken op een e-reader tablet illegaal is; dit kunnen ook legale gratis downloads zijn.

Er is echter geen sluitend antwoord of, en in welke mate, het onbetaald downloaden en verspreiden van e-boeken schadelijk is voor de huidige en toekomstige omzet van uitgevers en boekhandels. Enerzijds staat elke illegale download gelijk aan omzetverlies voor auteurs, uitgevers en boekhandels. Anderzijds wordt gesteld dat personen die een boek illegaal downloaden dit boek anders toch niet gekocht hadden. In dat perspectief heeft illegaal downloaden door haar marketingfunctie juist een positief effect. Het nettoresultaat van beide ontwikkelingen is echter onbekend.

Vorig jaar is het downloadgedrag van Nederlanders in kaart gebracht³⁹. Over e-boeken wordt het volgende vastgesteld (we presenteren afgeronde percentages):⁴⁰

- Ruim een kwart van alle Nederlanders (16 jaar en ouder) heeft in 2011 muziek, films, series, games of boeken illegaal gedownload of gestreamd. Vooral muziek en films/series worden uit illegale bron gedownload (respectievelijk 22% en 18%). 'Slechts' 6% van de Nederlanders heeft op illegale wijze een e-boek verkregen.
- In een onderzoek van Poort en Leenheer is gevraagd welke methode consumenten in het afgelopen jaar hebben gebruikt voor het verwerven van (e-)boeken. Zij konden kiezen uit:
 - het kopen van een fysiek boek in een (web)winkel.
 - het betaald en legaal downloaden van een e-boek.
 - het gratis en legaal downloaden van een e-boek.
 - het illegaal downloaden van een e-boek.

Twee derde van de respondenten heeft in 2011 minimaal één boek gekocht in een boekhandel (online en/of offline). Daarnaast zeggen meer respondenten legaal een e-boek te hebben verkregen (8% betaald en 9% onbetaald) dan illegaal (6%). Gecombineerd met de gegevens van GfK dat 12% van de boeken op een e-reader/tablet betaald is, kopen mensen minder legale e-boeken dan dat men illegaal boeken downloadt.

- Uit de analyse van Poort en Leenheer volgt dat mensen die via illegale bron een e-boek hebben verkregen, ook veel vaker gebruik maken van de drie legale kanalen. Van de downloaders kocht 82% in het afgelopen jaar ook een (e-)boek in een (web)winkel, tegenover 68% van de mensen die nog nooit via de illegale weg een e-boek hebben gedownload.
- Van de mensen die illegaal een e-boek hebben gedownload, zeg 32% in het afgelopen jaar ook legaal een e-boek te hebben gekocht en 74% zegt onbetaald een legaal e-boek te hebben aangeschaft, ten opzichte van respectievelijk 6% en 4% van de respondenten die nog nooit via illegale weg een e-boek hebben aangeschaft. Mensen die 'illegaal' downloaden schaffen dus legaal vaker e-boeken aan dan mensen die niet 'illegaal' downloaden.
- Volgens de onderzoekers lijkt het erop dat voor een grote groep gebruikers e-boeken en gedrukte boeken complementair zijn aan elkaar. Een deel van de mensen die online een e-boek hebben verkregen, geeft aan na het downloaden ook de papieren versie te hebben aangeschaft. Dit betreft 29% van de respondenten die via illegale weg een e-boek heeft verkregen en 6% van de respondenten die via

³⁸ Boekblad (23 september 2013), GfK: e-Reader wordt niet verdrongen door de tablet.

³⁹ Poort, J. & Leenheer, J. (2012), *Filesharing 2@12*, IViR en CentERdata.

⁴⁰ In deze opsomming maken we een onderscheid tussen 'legaal' en 'illegaal' downloaden. Daar downloaden wettelijk niet verboden is (voor eigen kopie), is de term 'illegaal downloaden' in feite incorrect. We doelen hier op het downloaden van e-boeken uit illegale bron.

legale weg een e-boek heeft verkregen. 21% van de mensen die wel eens een boek uit illegale bron hebben verkregen, geeft aan dit te doen nadat ze het boek eerst in gedrukte vorm hadden gekocht.

- De populariteit van het illegale aanbod neemt niet af met de leeftijd, in tegenstelling tot de andere vormen van content, zoals muziek en films.

Gegeven de geschetste ontwikkelingen kunnen wij een uitspraak doen over de omvang van de impact van piraterij op het marktaandeel e-boek, marktaandeel fysieke boekhandel en de omzet boekenmarkt.

- **Marktaandeel e-boek:** Het absoluut aantal e-boeken stijgt vanwege piraterij, maar deze illegaal verkregen e-boeken vallen uiteraard niet onder de officiële verkoopcijfers en rekenen wij dus ook niet tot de markt. Piraterij werkt kannibaliserend op het marktaandeel van het e-boek; net zoals het illegaal kopiëren van gedrukte boeken (als elektronische of papieren kopie) dat ook doet voor het marktaandeel van het fysieke boek. Tegelijkertijd constateren we dat sommige lezers van illegale kopieën later toch besluiten een legaal (fysiek) exemplaar aan te schaffen. De omvang van het netto-effect blijft daardoor onzeker.
- **Marktaandeel fysieke boekhandel:** Het is geen gegeven dat piraterij dus per definitie kannibaliserend werkt op de verkoop van fysieke boeken en e-boeken. Vandaar dat we geen uitspraak kunnen doen over het effect van piraterij op het marktaandeel van de fysieke boekhandel. Het illegaal kopiëren van boeken raakt immers ook het marktaandeel van de internetboekhandel.
- **Omzet boekenmarkt:** Ook voor de omzet van de boekenmarkt is het onduidelijk of (en in welke mate) piraterij effect heeft.

6.3 Verrijkte e-boek

Naast het e-boek – een facsimile van het fysieke boek – is de laatste jaren ook het *verrijkte* boek zich aan het ontwikkelen. Het verrijkte e-boek kent in tegenstelling tot het e-boek multimediale toepassingen die het leesapparaat, bijvoorbeeld een tablet, biedt. Enkele voorbeelden zijn verrijkte e-boeken met hyperlinks in de tekst naar websites met achtergrondinformatie, via Facebook vrienden worden met een auteur, via YouTube een film over een specifiek onderwerp uit een boek, via Flickr foto's over locaties die in een roman voorkomen, via Wikipedia aanvullende informatie over een land, een historisch figuur of elk ander onderwerp. Het e-boek verschuift middels deze 'verrijking' (niet iedereen ervaart dit als een verrijking van het boek) richting multimedia. Hoewel het geen grote hoeveelheden betreft, groeit het aantal verrijkte e-boeken. Wij hebben echter geen cijfers gevonden die dit kunnen onderbouwen; hooguit 'circumstantial evidence' (zie verderop de cijfers over de Apple App Store).

Omdat we in dit hoofdstuk ook kijken naar omzetgroei, lopen we bij de bespreking van het verrijkte e-boek tegen een probleem aan. Wanneer kan een verrijkt e-boek nog meegerekend worden onder de omzet van de boekenmarkt? Vanaf wanneer moet het verrijkte e-boek geclassificeerd worden als multimedia content in plaats van als een boek? De vervagende grenzen tussen verrijkte e-boeken en e-boeken maken het lastig hier een eenduidig antwoord op te geven, maar voor onze analyse moeten we wel een keuze

maken⁴¹. Het verrijkte e-boek heeft volgens ons wel impact op de boekenmarkt, maar wij rekenen het verrijkte e-boek zelf echter niet tot de boekenmarkt.

Dat er een markt is voor verrijkte e-boeken blijkt bijvoorbeeld uit het de hoeveelheid 'boeken' in de Apple App Store⁴². De iBookstore van Apple kon technisch tot eind 2011 geen verrijkte e-boeken aanbieden. Vandaar dat veel boeken werden aangeboden als iPod/iPhone/iPad-app. Met de komst van het open e-boekformaat EPUB3 (eind 2011) wordt het voor uitgevers eenvoudiger om een verrijkte e-boek uit te brengen⁴³. Met opties als 'fixed layout', het toevoegen van multimedia en (in beperkte mate) interactiviteit kunnen e-boeken uitgebracht worden die optimaal gebruik maken van de multimediale opties van de e-reader of tablet⁴⁴. Uitgevers hebben dus een extra keuze gekregen: brengen ze het verrijkte e-boek uit als boek of als app? Dit wordt voor een groot deel bepaald door *return on investment* (waaronder betalingsbereidheid van een boek versus een app en de zichtbaarheid in het verkoopkanaal).

Verrijkte e-boeken zijn momenteel vooral populair voor 'content rijke' boeken. Denk hierbij aan kinderboeken (de app Kinderboeken van WPG Uitgevers of losse boeken zoals Nijntje op school), catalogi (bijv. woordenboeken of kookboeken), professionele boeken (bijv. wettenbundels) en schoolboeken. Doordat het verrijken relatief duur is – en de terugverdientijd in een klein taalgebied als het Nederlands relatief lang is – worden de technische mogelijkheden niet in de breedte benut. Hoewel de mogelijkheden eindeloos zijn, is het niet te voorspellen of, wanneer en in welke mate ook de fictieboeken overgaan op verrijkte e-boeken.

Door slim met de mogelijkheden om te gaan, kunnen uitgevers middels het verrijkte e-boek hun omzet zien toenemen. Verrijkte e-boeken kunnen een nieuwe doelgroep aanboren, bijvoorbeeld consumenten die minder geneigd zijn 'gewone' boeken te lezen, maar door verrijking van boeken eerder overgaan tot de aanschaf van verrijkte boeken. Diverse interviewrespondenten verwachten dat een boek dat aangevuld is met (extra) informatie de verkoop zal stimuleren. Maar zoals gezegd, rekenen we de omzet uit verrijkte boeken niet toe aan de boekenmarkt. Dit betekent dat naarmate er meer boeken als verrijkt e-boek uitgegeven gaan worden het marktaandeel van het e-boek zal afnemen.

Gegeven de geschetste ontwikkelingen kunnen wij een uitspraak doen over de omvang van de impact van het verrijkte e-boek op het marktaandeel e-boek, marktaandeel fysieke boekhandel en de omzet boekenmarkt.

- **Marktaandeel e-boek:** Het marktaandeel van het e-boek neemt af naarmate meer boeken als verrijkt e-boek worden uitgegeven. De verhouding tussen e-

⁴¹ De grenzen tussen veel producten, diensten en markten vervagen. Dit verschijnsel treedt niet alleen op in de boekenmarkt. Een ander voorbeeld betreft de mobiele telefoon die tot enkele jaren geleden vooral functies voor bellen en SMS bevatte, terwijl tegenwoordig een mobiele telefoon geschikt is voor internet, het luisteren van muziek, het bekijken van films en het lezen van boeken. Binnen de boekenmarkt zien we bijvoorbeeld dat boekhandels naast de verkoop van boeken ook beperkte horecafaciliteiten aanbieden.

⁴² De App Store vierde in juni 2013 haar vijfde verjaardag. Op dat moment stonden er circa 900.000 apps in de App Store. De rubriek Games is verreweg de grootste categorie met 158.000 apps. De rubriek Boeken staat op de 9^e plek met 39.000 apps (dit betreffen niet enkel Nederlandstalige apps). De hekkensluiter, op de 22^e plaats, is de rubriek Weer met bijna 5.000 apps. Bron: www.marketingfacts.nl.

⁴³ CB ondersteunt vanaf 2013 ook het EPUB3 formaat.

⁴⁴ Ook de nieuwste e-readers zijn in staat om bijv. video af te spelen, zoals B&N Nook Color of de Kindle Fire.

boeken en verrijkte e-boeken verandert dan ten gunste van het verrijkte e-boek. Het verrijkte e-boek rekenen we echter niet tot de boekenmarkt (en zal dus buiten de tellingen vallen).

- **Marktaandeel fysieke boekhandel:** Ondanks dat wij in dit onderzoek het verrijkte e-boek niet tot de boekenmarkt rekenen, kan zij wel impact hebben op het marktaandeel van de fysieke boekhandel. Wanneer de fysieke boekhandel relatief meer e-boeken verkoopt dan de internetboekhandel, en deze e-boeken worden steeds meer vervangen door verrijkte e-boeken (die dus niet tot de markt worden gerekend) zal het marktaandeel van de fysieke boekhandel dalen. Andersom geldt hetzelfde argument. Wanneer internetboekhandels relatief meer e-boeken verkopen dan fysieke boekhandels en deze e-boeken worden steeds meer vervangen door verrijkte e-boeken zal het marktaandeel van internetboekhandels dalen (en dat van fysieke boekhandels stijgen). Het aantal verrijkte e-boeken is echter beperkt en we hebben ook geen zicht hebben op de huidige marktaandelen in de verkoop van e-boeken. We kunnen we hier geen uitspraken over doen.
- **Omzet boekenmarkt:** Aangezien verrijkte e-boeken niet tot de boekenmarkt gerekend worden, dragen zij niet bij aan de marktomzet. Naarmate meer e-boeken uitgegeven worden als verrijkt e-boek zal de omzet van de boekenmarkt dus dalen.

6.4 Technische infrastructuur

Een technische infrastructuur is onontbeerlijk voor digitalisering van de boekenmarkt en het boek. Het gaat dan niet alleen om internettoegang, maar ook de aanwezigheid van infrastructuur die het mogelijk maken (verrijkte) (e-)boeken aan te schaffen en te lezen.

Digitale platformen als aanvulling/vervanging van fysieke boekhandel?

Tijdens de interviews zijn er wisselende geluiden gehoord in welke mate de internetverkoop de fysieke verkoop zal vervangen. De voor- en nadelen van het online kopen van boeken, en eigenlijk alle consumentenproducten, zijn algemeen bekend. Dat betekent echter niet dat daarmee fysieke boekhandels zullen verdwijnen. We hebben al eerder gewezen op het feit dat de internetboekhandel en de fysieke boekhandel ook complementair kunnen zijn aan elkaar.

De internetboekhandel en de webwinkels van de fysieke boekhandel zijn altijd en overal toegankelijk en dat maakt ze laagdrempelig voor de aanschaf van (e-)boeken. Een webwinkel kan technisch gezien alle bestaande boeken aanbieden, terwijl een fysiek verkooppunt gebonden is aan zijn fysieke grenzen. Boeken hoeven, dankzij het bestaan van CB, niet fysiek bij de verkopende partij (de fysieke boekhandel en de internetboekhandel) opgeslagen te zijn. Ze worden snel geleverd. Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat internetboekhandels gemiddeld minder exemplaren van meer titels verkopen, terwijl fysieke boekhandels meer exemplaren van minder titels verkopen (zie paragraaf 5.3). Voor deze laatste groep hebben we in de voorgaande hoofdstukken geen uitsplitsing kunnen maken voor de verkoop via de webshop en de verkoop via de fysieke winkel.

In de interviews en tijdens de expertmeetings in het kader van de twee voorgaande deelonderzoeken is vaak gezegd dat fysieke boekhandels een belangrijke etalage- en ontmoetingsfunctie vervullen. Een fysieke boekhandel nodigt uit tot rondsnuffelen en impulsaankopen, toont de bezoeker onbekende en onverwachte boeken, en kan ter plekke adviezen geven. Op basis van deze ervaring koopt de consument een boek (in de winkel of later online). Anderen zeggen juist dat een digitale winkel op basis van de enorme hoeveelheid aan data die zij bezitten, beter in staat is een lezer te koppelen aan boeken die goed bij hem passen. Er bestaat een enorme hoeveelheid data over mensen en hun

(eerder) zoek-, koop- en leesgedrag.⁴⁵ Door deze data op een slimme wijze te gebruiken/analyseren kan de bezoeker van een webwinkel boeken aanbevolen krijgen en ook impulsaankopen doen. Daarbij wordt ook de potentie van sociale media benoemd, zoals het 'volgen' van lezers die soortgelijke boeken lezen of 'recommendations' van vrienden. Uit een recent onderzoek van GfK⁴⁶ volgt dat mensen die online een boek hebben aangeschaft vaker vooraf wisten welk specifieke boek ze gingen kopen dan mensen die in een fysieke winkel een boek hebben aangeschaft (respectievelijk 56% en 35%). In beide gevallen zegt ongeveer een derde dat men op zoek was naar een boek, maar nog niet exact wist welk boek. Online is de aankoop dus gericht.

Tenslotte verdient ook de complementariteit van internetboekhandels en fysieke boekhandels aandacht te krijgen. Het gaat niet om 'tegenpolen'. Zo zijn er consumenten die in een fysieke winkel een boek aantreffen dat zij later via een webwinkel aanschaffen. Andersom zijn er consumenten die in een fysieke boekhandel een boek aanschaffen dat zij op internet gevonden hebben.

In de volgende tabel presenteren we een overzicht van de verschillen en overeenkomsten in de functionaliteit van de fysieke en de internetboekhandel.

Tabel 6.2: Verschillen en overeenkomsten fysieke boekhandel en internetboekhandel (algemeen boek)

Fysieke boekhandel (veelal met webshop)*	Internetboekhandel*
Gevarieerd, fysiek aanwezig assortiment. Voorraad risicodragend; beperkingen fysieke aanwezigheid.	Geen fysiek aanwezig aanbod, geen voorraadrisico.
Assortiment samengesteld aan de hand van selectie door deskundige boekverkopers, daardoor diversiteit in aanbod ter plekke. Focus op actualiteit, breedte of niche.	Aanbod voornamelijk bepaald door database distributeur of gericht op specifiek thema. Presentatie selectie vindt plaats aan de hand van actueel hardlopende titels. Aanbod al omvattend.
Onbeperkt aanbod: vrijwel ieder in het Centraal Depot beschikbaar boek kan via de winkel of de webshop worden besteld en binnen 24 uur worden afgehaald, dan wel eventueel thuis worden afgeleverd.	Onbeperkt aanbod, dat ontsloten wordt aan de hand van gerichte en geavanceerde zoekfuncties en/of profiel. Mede daardoor ook veel verkoop van backlist: de 'long tail'. Snelle 24 uren levering.
Toegesneden advies op basis van kennis, persoonlijk.	Advies naar aanleiding van zoekopdracht / profiel en op basis van statistieken.
Etalagefunctie voor het boek, mogelijkheid om boeken direct en concreet onder de aandacht te brengen bij een breed publiek.	Assortiment indirect vindbaar, via snelle geavanceerde zoekfunctie; aandacht via merkmarketing.
Serendipiteit. Men doet ideeën en inspiratie in de breedte op, want men wordt in de winkel fysiek geconfronteerd met allerlei boeken, ook boeken waarnaar men in eerste instantie niet op zoek is. Stimuleert en faciliteert impulsaankopen in een breed assortiment.	Vindfunctie: klant kan middels geavanceerde zoekfunctie precies vinden waarnaar hij op zoek is en krijgt op dat terrein nadere suggesties, die nieuwe (impuls)aankopen stimuleren en faciliteren.
Laagdrempelig en dichtbij in enigerlei vorm in vrijwel iedere woon-winkelomgeving te vinden,	Winkelgemak; 24 uur per dag 7 dagen per week, bestel en betaalgemak, overal vandaan, snelle

⁴⁵ Sommige e-readers verzamelen grote hoeveelheden gegevens over de literaire voorkeuren en gewoontes van lezers. Amazon's e-reader Kindle is bijvoorbeeld in staat te tonen dat lezers op bepaalde pagina's aantekeningen en onderstrepingen plaatsen, hoeveel tijd lezers nodig hebben om een hoofdstuk of pagina te lezen of bij welk hoofdstuk of pagina relatief veel lezers afhaken. Amazon speelt deze informatie niet door naar uitgeverijen en schrijvers die hiermee hun producten zouden kunnen verbeteren (bron: Mayer-Schönberger, V & K. Cukier (2013), *De Big Data Revolutie. Hoe de data-explosie al onze vragen gaat beantwoorden*, Maven Publishing, Amsterdam, p. 163 en p. 188).

⁴⁶ Intomart GfK (2013). Rapportage Boekenbranche Meting 24. Purchase journey kopen en lenen van boeken. Mei 2013.

onderdeel van de sociale omgeving en schakel in de leefbaarheid. Toegang fysiek gelimiteerd tot tijd winkelopenstelling.	levering.
Een stimulerende, intellectuele en culturele omgeving, waar men vaak ook terecht kan voor lezingen, cursussen, boekpresentaties, debatten en gerichte activiteiten voor kinderen. Persoonlijke interactie. Een plek waar mensen graag zijn en met anderen afspreken en waar men auteurs persoonlijk kan ontmoeten.	Voornamelijk winkel/bestelfunctie. Activiteiten vinden plaats via sociale media, nieuwsbrieven, en online signeersessies van de auteur.
Publiekswervende functie: boekhandel is aan de hand van activiteiten ook bezig als cultureel ondernemer (nieuw) publiek te trekken en te enthousiasmeren voor het boek; samenwerkingsverbanden met (culturele) instanties als musea en theaters. Draagt bij aan boekencultuur in de brede zin.	Is met name gericht op marktaandeel, zonder in eerste instantie zelf een nieuw publiek aan te boren.
Veel boekhandels vervullen een rol in het kader van de leesbevordering (onder jongeren) en terugdringing analfabetisme, onder meer door middel van samenwerking met onderwijsinstellingen en bibliotheken.	

* Niet alle functies worden door alle fysieke of internetboekhandels in gelijke mate vervuld.

Bron: Interne notitie KvB (2014)

Verspreiding van e-readers en tablets

Het aantal verkochte e-readers neemt toe. Onderzoeksbureau GfK meldt dat in het tweede kwartaal van 2013 de omzet met 23% is gestegen ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2012⁴⁷. Op Bol.com is de Sony Reader al lange tijd één van de meest verkochte producten⁴⁸. Enkele cijfers (ook van GfK):

- In 2013 worden in Nederland naar verwachting 250 duizend e-readers verkocht. Dat is een groei van 36% ten opzichte van 2012. Eind 2013 zullen er meer dan één miljoen e-readers in Nederland in omloop zijn.
- In 2013 worden naar verwachting 1,8 miljoen tablets verkocht. In juli 2013 zijn er al 4,1 miljoen tablets in omloop in Nederland. Aanvullend is inmiddels één op de vijf verkochte smartphones een phablet.⁴⁹

Het is nog niet bekend welk apparaat het uiteindelijk het meest gehanteerd zal worden om e-boeken te lezen. In de vakpers wordt gesuggereerd dat gebruikers van e-readers de meer toegewijde lezers zijn, terwijl dat voor tablets minder geldt. Cijfers lijken dit te bevestigen: in 2012 gaf 40% aan op de tablet te lezen. In 2013 is dat percentage gedaald tot 23%. 91% gebruikt de tablet om te surfen en voor 'social media' (Facebook, Twitter, etc.), 30% kijkt er tv op, 30% gebruikt de tablet voor films en 21% doet er spelletjes op.⁵⁰ Uit ander onderzoek⁵¹ blijkt dat de meerderheid van de jongeren (68% van de 14-15 jarigen) meestal alleen maar papieren boeken lezen.⁵² Van de jongeren die wel eens een e-

⁴⁷ www.ereaders.nl.

⁴⁸ www.bol.com.

⁴⁹ Emerce, "Phablet rukt op" (www.emerce.nl, 15 november 2013).

⁵⁰ Boekblad (23 september 2013), GfK: e-Reader wordt niet verdrongen door de tablet.

⁵¹ GfK (2012), *Rapportage Boekenbranche Meting 26. 2e themameting van 2013, naar het kopen, lezen en lenen van boeken onder jongeren tussen 14 en 25 jaar*.

⁵² Het bezit van tablets en e-reader zal onder 14- en 15- jarige jongeren ongetwijfeld relatief laag zijn vanwege de prijs van deze apparaten. Zij zijn dus eerder aangewezen op papieren boeken (of het lenen van tablets/e-readers).

boek lezen, doet het grootste deel dat via een tablet (46%) gevolgd door een e-reader (41%).

In de volgende tabel presenteren we een overzicht van de voor- en nadelen van de tablet tegenover de e-reader.

Tabel 6.3: Voor- en nadelen van de tablet tegenover de e-reader

	Tablet	E-reader
Voordelen	Kleur Video, animaties Achtergrondverlichting	Scherpte, resolutie Batterijduur Contrast in daglicht Gewicht
Nadelen	Batterijduur Scherpte Contract in daglicht Achtergrondverlichting Gewicht	Beperkte grijswaarden Geen kleur Geen animatie/video Geen achtergrond

Beveiliging & uitwisseling e-boeken

Het gebruik van gesloten systemen (zoals Apple, Amazon, Kobo) zorgt ervoor dat e-boeken veelal niet uitwisselbaar zijn tussen verschillende apparaten. Dit probleem wordt wel eens gezien als oorzaak van de relatief langzame adoptie van e-boeken. Ook het beperkende Digital Rights Management (DRM)⁵³ zou de uitwisseling van e-boeken tussen apparaten belemmeren. DRM wordt ook door Nederlandse lezers van e-boeken daarom als hinderlijk ervaren. Vandaar dat bijna alle uitgevers overgestapt zijn op het 'watermerk'. Deze beveiliging omvat zichtbare (bv. de naam van de klant op iedere pagina en de verkoopdatum) en onzichtbare kenmerken, waardoor de eigenaar van het e-boek in het geval van illegale activiteiten getraceerd en aangesproken kan worden. Rond augustus 2013 was tussen de 75-80% van de e-boeken die bij het CB beschikbaar zijn voorzien van een watermerk en het CB stelt uitgevers in staat om met behoud van ISBN de oude DRM om te zetten naar watermerkbeveiliging⁵⁴.

De effecten van de technische infrastructuur in de boekenmarkt, omschrijven wij als volgt.

- **Marktaandeel e-boek:** De e-reader en tablet worden steeds beter en goedkoper. Daarnaast zorgen de aanpassingen in DRM ervoor dat de consument geen tot nauwelijks hinder ondervindt. Tevens zijn steeds meer mensen gewend aan het gebruik van een tablet. Het is dus waarschijnlijk dat deze technologische ontwikkelingen een positieve invloed zullen hebben op het marktaandeel van het e-boek.
- **Marktaandeel fysieke boekhandel:** Door de verbeterende technologie is het te verwachten dat er meer e-boeken verkocht zullen worden. Bij een stijgende verkoop van e-boeken is het de vraag in hoeverre de fysieke boekhandel hier van kan profiteren. De fysieke boekhandel verkoopt momenteel al een deel van de e-boeken, maar het marktaandeel is onbekend (het marktaandeel van het e-boek in totaal is 4%). Omdat de fysieke boekhandel niet in staat zal zijn alle omzet uit de stijgende verkoop van e-boeken naar zich toe te trekken - een deel van deze

⁵³ Digital Rights Management (DRM) is een techniek om digitale rechten van makers of uitgevers (de 'rechthebbenden') van werken (bijvoorbeeld muziek, afbeeldingen, teksten, computer games) digitaal te beheren.

⁵⁴ GAU (2013). Nieuwsbericht gepubliceerd op: 12 augustus 2013. www.gau.nuv.nl.

omzet komt terecht bij internetboekhandels of branchevreemde kanalen – zal het marktaandeel van de fysieke boekhandel naar verwachting dalen.

- **Omzet boekenmarkt:** Indien e-boeken volledig complementair zijn aan het fysieke boek, zal de omzet van de boekenmarkt stijgen. Indien e-boeken daarentegen substituten zijn, zal de omzet dalen doordat e-boeken veelal goedkoper op de markt worden gezet. Het is niet met zekerheid te zeggen waar de balans zit tussen deze twee visies, waardoor wij vooralsnog uitgaan van geen effect op de omzet van de boekenmarkt.

6.5 Business modellen | Streaming of lenen e-boeken

Door de digitalisering zijn steeds meer mensen digitale content gaan consumeren, hetgeen ook vergemakkelijkt wordt door initiatieven van boekhandels (denk aan de samenwerking tussen Kobo e-readers en de Libris boekhandel). Digitalisering is bijvoorbeeld ook duidelijk zichtbaar in de muziek- en filmindustrie en heeft diverse nieuwe business modellen opgeleverd. Op basis van de ervaring in deze industrieën kan gesteld worden dat de boekenmarkt ook een transitie zal ondergaan, maar het gaat volgens ons te ver om deze veranderingen één op één geldig te verklaren voor de boekenmarkt. Het tempo en de intensiteit verschillen bijvoorbeeld al. Ondanks de overeenkomsten met de muziekindustrie moet ook gewezen worden op de verschillen tussen boeken en muziek.

- Boeken worden meestal maar één keer gelezen, terwijl muziek vaak meer dan één keer wordt geluisterd.
- De muziekindustrie heeft middels de radio een goed marketingkanaal, terwijl de uitgevers en boekhandels meer afhankelijk zijn van media die zelf kampen met economische problemen (kranten), bezuinigingen (publieke omroep) of andere prioriteiten waardoor literatuur en begrijpend lezen minder aandacht krijgen (onderwijs).
- Muziek is een meer grensoverschrijdend product, in tegenstelling tot het Nederlandstalige boek (met uitzondering van populaire vertalingen).
- De muziekindustrie haalt naast de verkoop van muziek inkomsten uit concerten en merchandise. Ook op dit vlak hebben uitgevers, boekhandels en schrijvers minder mogelijkheden, ook al ontstaan er diverse initiatieven op dit gebied.
- Films en muziek werden altijd al afgespeeld via luidsprekers en beeldbuizen. In dit licht verandert er voor de consument weinig wanneer deze overschakelt op digitale content. Dit in tegenstelling tot het gebruik van e-boeken, wat door het noodzakelijke gebruik van e-readers/tablets ook de leeservaring verandert.

Toch kunnen de ervaringen uit de muziekindustrie gebruikt worden om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen binnen de boekenmarkt. Binnen de muziekindustrie heeft men de digitalisering in eerste instantie actief tegengewerkt en hard opgetreden tegen het illegale downloaden. Pas toen men jaren later met betaalbare alternatieven kwam, waardoor het illegale downloaden echte concurrentie kreeg, daalde het aantal illegale downloads (Poort en Leenheer, 2012) en stegen de inkomsten.⁵⁵ De London School of Economics stelt dat de muziek, film- en game-industrie nog steeds stabiel is of zelfs groeit en dat deze

⁵⁵ Een soortgelijke trend is ook te zien binnen de filmindustrie. Volgens onderzoeksbureau Sandvine is in Noord-Amerika het aandeel BitTorrent verkeer aan het afnemen, terwijl het aandeel real-time entertainment zoals Netflix aan het toenemen is. Sandvine (2012). Nieuwsbericht gepubliceerd op: 7 november 2012. www.sandvine.com. Tweakers (2013). Website beken op 9 september 2013. tweakers.net.

ontwikkelingen "de stellingen over algemene patronen van verminderende inkomsten als gevolg van individuele schending van het auteursrecht niet ondersteunen".⁵⁶

'Spotify voor e-boeken'

Wanneer de vergelijking tussen de muziek- en boekenindustrie doorgetrokken wordt, is het logisch te kijken naar een 'Spotify voor e-boeken'. Spotify, in 2006 opgericht, biedt muziek als stream aan, dat wil zeggen dat de muziek direct geluisterd kan worden in plaats van dat deze eerst gedownload moet worden. Hierbij kunnen gebruikers uit miljoenen nummers kiezen welke muziek zij willen luisteren. Middels reclame- of abonnementinkomsten worden de opbrengsten gegenereerd. In Zweden, waar Spotify is opgericht, daalde het aantal legale downloads door de komst van Spotify, maar stegen de inkomsten voor de muziekindustrie. Oftewel, de daling van inkomsten middels downloaden werd ruimschoots goedgehaakt door stijging van inkomsten uit streaming. Streaming vertegenwoordigt in Zweden momenteel al 89% van alle digitale inkomsten.⁵⁷ Ook in Nederland hebben diensten als Spotify een positieve impact op de inkomsten van de platenmaatschappijen. Door de populariteit van streaming-diensten, zoals Spotify en Deezer, stijgen de inkomsten voor de muziekinkomsten weer na twaalf jaar van inkomstendaling, hoewel het oude niveau zeker niet bereikt is en wellicht nooit meer gehaald zal worden.⁵⁸

Sinds eind 2012 biedt CB retailers de mogelijkheid om e-boeken te verhuren.⁵⁹ Tot op heden is het geen partij gelukt een 'spotify voor e-boeken' op te zetten. Hiervoor moeten individuele afspraken gemaakt worden met de uitgevers (of andere rechthebbenden). Sites als eboektehuur.nl proberen wel in de behoefte te voorzien en bieden individuele e-boeken te huur aan. Tevens is het aanbod nog beperkt; eboektehuur.nl heeft ruim 800 boeken in het assortiment, een fractie van het totale aanbod e-boeken in Nederland.

De uitgeverijen WPG en Lannoo hebben besloten gezamenlijk een nieuwe onderneming te starten die e-boeken aan consumenten gaat verhuren voor een vast bedrag per maand. De Autoriteit Consument & Markt (ACM) heeft de nieuwe onderneming goedgekeurd waardoor de komst van een 'Spotify voor e-boeken' nog maar een kwestie van tijd is.

Ook in het buitenland komen er steeds meer initiatieven van de grond. In Spanje is het bedrijf 24Symbols en telecombedrijf Telefónica (met Nubico) actief en in de VS is de dienst Oyster van start gegaan. Ook de online documentensite Scribd begeeft zich momenteel in deze markt.

Bibliotheken

Ook bibliotheken overleggen met uitgevers hoe zij e-boeken kunnen (uit)lenen. Hierbij streven bibliotheken naar een zo volledig mogelijk aanbod. Uitgevers waken hierbij voor kannibalisatie op de verkoop/verhuur van (e-)boeken. In juni 2013 hebben de Stichting Bibliotheek.nl (BNL) en diverse uitgevers een intentieovereenkomst getekend om "bij de lancering van het e-bookplatform van de openbare bibliotheken voorjaar 2015 minimaal 5.000 extra e-boektitels beschikbaar te stellen". Dit is inmiddels gerealiseerd. De verwachting is dat het aanbod snel zal groeien en dat daarbij ook steeds meer recente titels bij komen. De overeenkomst maakt het mogelijk dat leden van de bibliotheek voor twintig euro per jaar een e-bookpluspakket kunnen afnemen, waarbij ze achttien e-boeken

⁵⁶ Cammaerts, B. et al. (2013). Media Policy Brief 9. Copyright & Creation, A case for promoting inclusive online sharing. The London School of Economics and Political Science. www.lse.ac.uk.

⁵⁷ Musically (2013). Website beken op 9 september 2013 (www.musically.com).

⁵⁸ www.nos.nl.

⁵⁹ CB (2012). Nieuwsbericht gepubliceerd op: 22 september 2012. www.cb-logistics.nl.

kunnen lenen.⁶⁰ Het is nog onduidelijk welk effect deze ontwikkelingen hebben op de boekenmarkt. Door het aanvullende abonnement e-bookpluspakket worden uitgeverij gecompenseerd voor eventuele omzetzdalingen. De app vakantieBieb was, naar eigen zeggen, in ieder geval een groot succes. Tijdens de vakantieperiode 2013 konden mensen gratis 50 e-boeken lezen. Ongeveer 100.000 mensen registreerden zich en samen downloaden zij 535.000 e-boeken.⁶¹

Hieronder vatten we de effecten van (nieuwe) verdienmodellen op de boekenmarkt samen.

- **Marktaandeel e-boek:** Hoewel het mogelijk is dat het verhuren of uitlenen van e-boeken in enige mate kannibaliserend kan werken op de verkoop van e-boeken, zal dit niet voor 100% het geval zijn. Vandaar dat we voorzien dat het marktaandeel van het e-boek zal toenemen.
- **Marktaandeel fysieke boekhandel:** Bij een stijgend marktaandeel van e-boeken is het de vraag in hoeverre de fysieke boekhandel hier van kan profiteren. De fysieke boekhandel zal niet in staat zijn alle omzet uit de verhuur van e-boeken naar zich toe te trekken, doordat omzet ook terecht komt bij internetboekhandels. Het marktaandeel van de fysieke boekhandel zal daardoor neutraal blijven of licht dalen.
- **Omzet boekenmarkt:** Zoals eerder gesteld is het voor de omzet van de boekenmarkt onduidelijk in welke verhouding e-boeken complementair of substituten zijn van het fysieke boek. Indien e-boeken volledig complementair zijn, zal de omzet van de boekenmarkt stijgen. Indien e-boeken daarentegen substituten zijn, zal de omzet dalen doordat e-boeken veelal goedkoper op de markt worden gezet. Het is niet met zekerheid te zeggen waar de balans zit tussen deze twee visies, waardoor wij vooralsnog uitgaan van geen effect op de omzet van de totale boekenmarkt.

6.6 Prijsontwikkeling

Uit onderzoek blijkt dat de bereidheid van consumenten om voor gedownloade producten te betalen lager is dan voor fysieke producten⁶². De enige uitzondering zijn games. Voor muziek, films, televisieseries en boeken ligt de bereidheid om te betalen voor een download op ongeveer de helft tot een derde van het fysieke product. De huidige adviesprijzen van een Nederlands e-boek zijn gemiddeld 20 procent lager dan de prijs van een gedrukt exemplaar.⁶³ Dit komt doordat er, ook voor een e-boek, kosten zijn voor bijvoorbeeld de redactie, de aankoop van rechten en voor de (eventuele) vertaling. Voor het e-boek geldt bovendien het hoge BTW tarief van 21 procent (voor fysieke boeken geldt het BTW tarief van zes procent).⁶⁴

⁶⁰ VOB (2013). Nieuwsbericht gepubliceerd op: 13 juni 2013. www.debibliotheken.nl.

⁶¹ Boekblad (24 september 2013), Bibliotheken lanceren in januari e-boekplatform. www.boekblad.nl.

⁶² Zie voetnoot 3.

⁶³ GfK (2013). KVB-smb Uitgebreide e-boekenrapportage - Nederlandstalig juni 2013. Uiteraard is het mogelijk dat e-boeken onder de adviesprijs verkocht worden. Er is hier gekeken naar de gemiddelde adviesprijs van een e-boek en de gemiddelde prijs van een fysiek boek. Het betreft niet een gewogen gemiddelde (waarbij enkel boeken meegenomen worden die zowel als fysiek boek als e-boek uitgebracht worden).

⁶⁴ Boezeman, T. (2010). Blog gepubliceerd op 29 november 2010. boekeman.blogspot.nl. Fortuin, A. (2012). 'Uitgeverij ziet niks in e-book'; Studente sprak vijftien Nederlandse uitgeverij. NRC Handelsblad 31/01, pp. 18-19.

De NMA (tegenwoordig ACM) stelde eind 2011 met instemming vast dat de vaste boekenprijs niet gaat gelden voor e-boeken. Zij verwacht dat hierdoor meer concurrentie komt op de markt voor e-boeken en dat het leidt tot een prijsdaling van e-boeken. De prijsdaling van e-boeken, hoewel niet met zekerheid toe te schrijven aan het uitblijven van een vaste boekenprijs, heeft in Nederland daadwerkelijk plaatsgevonden. Diverse winkels verkopen e-boeken momenteel onder de adviesprijs, bijvoorbeeld Google. Met de verwachte komst van Amazon naar Nederland wordt een verdere prijsdaling van e-boeken verwacht, doordat Amazon prijsconcurrentie inzet om marktaandeel te veroveren. Doordat de prijs van boeken inelastisch is (-0,84)⁶⁵, betekent dit niet automatisch een sterke stijging van het aantal verkochte boeken. Tevens is een eventuele prijsdaling voor de lange termijn niet gegarandeerd, want zodra een internetboekhandel (bijvoorbeeld Amazon) een sterke positie bekleedt, wordt het weer eenvoudiger om de prijs van boeken te verhogen.

Interviewrespondenten geven wel aan dat een e-boek niet onder de prijs van circa acht euro verkocht kan gaan worden, omdat er anders op de verkoop toegelegd moet worden. Dit wel met behoud van de huidige keten schrijver - uitgever - (CB) - boekhandel - lezer. Hoe minder schakels in de keten, hoe minder schakels geld kunnen verdienen aan de 'reis' van het boek van de schrijver naar de lezer. Middels de iBookstore van Apple, de Android Market van Google of andere platformen zoals Udoc of Pumbo, is het steeds makkelijker om als individu (auteur) zelf boeken aan te bieden (buiten uitgevers en distributeurs om). Het is dan vooral ook een methode voor aspirant- en beginnende auteurs, omdat zij hiermee schakels in de keten over kunnen slaan en rechtstreeks in contact staan met de lezer. Vergelijk dat met Esmée Denters, een zangeres die dankzij zelf geplaatste filmpjes op YouTube een doorbraak beleefde. Of zoals Grandinetti, topmanager van Amazon, het verwoordde: "*de enige personen noodzakelijk voor het uitgeven van een boek zijn de schrijver en de lezer, voor iedereen daartussen zijn er risico's én mogelijkheden*".⁶⁶ Of self-publishing een grote vlucht zal nemen, is onduidelijk. Diverse interviewrespondenten geven aan dat dit alleen is weggelegd voor schrijvers met een 'merknaam'. Minder bekende auteurs zullen de kennis en kanalen van uitgevers nodig hebben, omdat het boek zich niet vanzelf verspreidt. Bovendien werken auteurs (ook bekende auteurs) met voorschotten van een uitgever.

Hieronder vatten we de effecten van de prijsontwikkelingen van e-boeken samen.

- **Marktaandeel e-boek:** Het is te verwachten dat bij een lagere prijs, de consument meer e-boeken zal aanschaffen. Hierbij moet opgemerkt worden dat de prijselasticiteit beperkt is. Aangezien het te verwachten is dat de prijzen van e-boeken zullen dalen, verwachten wij dat het marktaandeel van het e-boek zal toenemen.
- **Marktaandeel fysieke boekhandel:** Ook voor het effect van prijsconcurrentie geldt de vraag in hoeverre de fysieke boekhandel kan profiteren van een stijgende verkoop van e-boeken. Het is niet te verwachten dat de fysieke boekhandel alle omzet uit de verkoop van e-boeken naar zich toe te trekken, waardoor het marktaandeel van de fysieke boekhandel neutraal blijft of licht zal afnemen.
- **Omzet boekenmarkt:** Voor de omzet van de boekmarkt is het onduidelijk in hoeverre e-boeken complementair of substituten zijn van het fysieke boek. Daarnaast is er een inelastische vraag van het e-boek, waar met een dalende prijs

⁶⁵ Goudriaan, R., N. de Groot, A. Notenboom, C. Schrijvershof en C. van Hout (2008). Evaluatie van het verlaagde BTW-tarief voor cultuur en media. Den Haag: Ape.

⁶⁶ Wede, J., Noll, R. van der, Akker, I., Poort, J., Gompel, S. van & Leenheer, J. (2012). Digitale drempels. SEO-rapport 2012-41. Amsterdam: SEO.

niet dezelfde omzet gehaald kan worden. Vandaar dat wij het effect neutraal inschatten.

6.7 Wetenschappelijk boek⁶⁷

Het algemeen boek is voornamelijk een lineair product, met een duidelijk begin en einde, en er is vaak maar één logische manier om door het boek heen te gaan. Dit geldt in mindere mate voor het wetenschappelijke boek⁶⁸. Dit maakt het digitaliseren van dergelijke wetenschappelijke boeken vanzelfsprekender, al is dit ook afhankelijk van andere factoren zoals de mate van digitalisering van (wetenschappelijke) instellingen en technische ontwikkelingen.

Piraterij en het wetenschappelijke boek

Piraterij is voor de professionele markt niet echt een issue. Wetenschappelijke boeken worden veelal door bedrijven of instellingen aangeschaft en daar is piraterij nauwelijks aanwezig. Binnen het hoger onderwijs hebben studenten toegang tot boeken via de universiteitsbibliotheken en digitaal via de mediatheek die hiertoe via zogenoemde big deals tussen SURF en uitgevers de toegangsrechten regelen waardoor de noodzaak tot illegaal downloaden en kopiëren minder groot is. Het komt echter nog wel steeds voor (zie de volgende tabel).

Uitgever Springer Science+Business Media, na Elsevier de grootste uitgever van vakliteratuur en wetenschappelijke literatuur ter wereld, geeft in een brief aan zijn auteurs over hoe hij illegaal gebruik bestrijdt ook aan dat zij vooralsnog geen negatieve effecten zien van illegale downloads op hun e-boekverkoop:

"In order to protect our authors' rights and interests, Springer proactively screens websites for illegal download links of Springer eBooks and subsequently requires hosts of such download sites to remove and delete the files or links in question. This necessary action has become increasingly important with the growing number of eBooks within the Springer eBook collection. While we have not yet seen harmful effects of eBook piracy and file sharing on our eBook portfolio, these are nevertheless considered serious topics."⁶⁹

Hoewel de markt voor digitale studieboeken nog jong is, en de ervaringen dus beperkt, geven interviewrespondenten aan dat studieboeken wel gevoelig zijn voor piraterij. Onderzoek lijkt dit te bevestigen. Het zijn vooral school-, studie- en fictieboeken die het relatief goed doen als illegale download. Bijna een kwart van alle illegale e-boeken valt onder de categorie school- of studieboek, terwijl het aandeel school- en studieboeken onder e-boeken nog geen 20% is (gedrukte boeken: 15%).⁷⁰

Verrijkte e-boeken

⁶⁷ Zie Box 2 voor een definitie van het wetenschappelijk boek. We maken in deze paragraaf geen onderscheid tussen de ruime en enge afbakening tenzij dat voor de analyse relevant is.

⁶⁸ Dit geldt ook voor bijvoorbeeld voor naslagwerken als reis- en kookboeken, waarin de inhoudsopgave of register ondersteuning biedt bij het opzoeken van specifieke bestemmingen of gerechten.

⁶⁹ Springer (2013). Anti-Piracy Strategies for Springer eBooks. Information for Springer Book Authors, updated August 2013. (www.scribd.com).

⁷⁰ Zie voetnoot 3.

Binnen de professionele markt is vraag naar digitale ontsluiting groot. Daarbij worden de boeken van nog grotere toegevoegde waarde door ze te verrijken. Een grote toegevoegde waarde is het hyperlinken binnen content. Dit versnelt het werkproces van de gebruikers aanzienlijk.

Ook het verrijken van studieboeken kan van grote toegevoegde waarde zijn. Denk hierbij aan het toevoegen van video's, praktijkmateriaal of hyperlinken naar andere bronnen.

Over het algemeen kan gesteld worden: hoe verder een boek richting non-fictie verschuift, hoe groter de toegevoegde waarde van een verrijkt e-boek.

Business modellen

Op de markt voor HBO en WO is het digitale aanbod relatief beperkt. De verkoop en distributie van fysieke boeken is in de afgelopen twee jaar zelfs nog gegroeid. Maar er is vanuit het onderwijs wel een groeiende vraag naar digitale studieboeken.

De interviewrespondenten en experts verwachten dan ook dat er in de komende twee tot zeven jaar veel gaat veranderen. Hierin speelt digitale en interactieve content – waarvan verrijkte e-boeken een voorbeeld zijn – een steeds belangrijke rol. Daarnaast kan de digitalisering van het wetenschappelijk boek leiden tot interactieve onderwijscontent die we niet als (e-)boek zullen herkennen. Het raakt geïntegreerd met allerlei online en multimediale e-learningtoepassingen. Een relevante ontwikkeling in de digitale toegang en ontsluiting van wetenschappelijke publicaties is het Open Access uitgeven, waarbij al digitaal beschikbare wetenschappelijke informatie gratis toegankelijk wordt in het publieke domein. Open access betreft overigens nu alleen wetenschappelijke tijdschriften. De ambitie van de overheid is om over tien jaar alle wetenschappelijke publicaties gratis toegankelijk te maken. Uitgevers worden dan voor hun diensten betaald door de auteurs of door de instelling via de onderzoeksbudgetten. In de plannen van de staatssecretaris omvat Open Access het hele hoger onderwijs. Het gaat hier vooralsnog om tijdschriften en niet om boeken. Een volgende stap zou het digitaal ontsluiten van open access boeken kunnen zijn.⁷¹

Een voorbeeld is de samenwerking van CB met Bookshelf® (op initiatief van NUV GEU). Via dit systeem kan eenvoudig toegang verkregen worden tot educatieve e-boeken, inclusief interactieve en multimediale studieboeken. Docenten kunnen tevens op eenvoudige wijze alle beschikbare titels ontdekken en beoordelen. Daarnaast kunnen docenten notities delen met studenten, kunnen de boeken gekoppeld worden met een elektronische leeromgeving en krijgen uitgevers anoniem inzicht in het gebruik van de boeken zodat het studiemateriaal kan worden geoptimaliseerd aan de hand van het gebruik in de praktijk.⁷² Een ander voorbeeld, hoewel gericht op VO-instellingen, is de oprichting van enkele 'Steve Jobsscholen', waarbij digitale onderwijsmodules een prominente rol spelen. Gevolg van deze ontwikkelingen voor de keten is dat uitgevers licenties afsluiten, rechtstreeks met opleidingen of via intermediairs als Swets of SURF, en niet de student zelf boeken bij de boekhandel gaat inkopen.

⁷¹ SURF, NWO, OCW en negen wetenschappelijke uitgevers hebben een studie verricht naar het online gebruik en de vindbaarheid van open access boeken. Zij constateren dat het gebruik van open access boeken online sterk is toegenomen zonder dat dit de verkoop van gedrukte versies benadeeld heeft (zie www.scienceguide.nl en het achterliggende rapport: OAPEN-NL (2013), *A project exploring Open Access Monograph Publishing in the Netherlands*, Den Haag).

⁷² Suidman (2013). Bookshelf. Presentatie gehouden op 5 juli 2013. (www.cb-logistics.nl).

Prijsonwikkeling

Professionele boeken zijn veelal 'verplichte' kost voor de ontwikkeling van de professional en dat maakt de prijsgevoeligheid voor deze boeken relatief laag. Daarnaast zijn het veelal bedrijven en instellingen die voor de aanschaf betalen, en niet de directe en professionele gebruiker.

6.8 Tot slot

De digitalisering van de boekenmarkt heeft zowel betrekking op het verkoopkanaal als op het medium. We hebben vijf aspecten bekeken die de diffusie van online verkopen en het e-boek beïnvloeden, waarbij we steeds de relatie legden welke effect het heeft op (i) het marktaandeel fysieke boekhandel, (ii) het marktaandeel e-boek en (iii) de omzet boekenmarkt. Hieruit volgt dat:

- Het **marktaandeel van het e-boek** zal op korte en lange termijn toenemen. Door de ontwikkeling van e-boeken verandert de traditionele vorm van het boek. E-boeken kunnen verrijkt worden (maar als verrijkt e-boek worden zij in dit onderzoek niet tot de markt gerekend) en door nieuwe business modellen wordt ook de toegankelijkheid van e-boek sterk verbeterd en zullen prijzen van e-boeken naar verwachting gaan dalen. De steeds verbeterende techniek en het goedkoper worden van e-readers en tablets zorgen ervoor dat het lezen van e-boeken steeds goedkoper en prettiger wordt. Het marktaandeel van het e-boek is in 2012 gestegen naar 2,5%, ten opzichte van 1,3% in 2011⁷³. Cijfers over geheel 2013 zijn nog niet bekend (medio 2013 wel 3,7%), maar naar verwachting zal het aandeel wederom stijgen⁷⁴. Het blijft echter lastig deze gegevens verder te extrapoleren, omdat het onduidelijk is wanneer de groei remt, of er een plafond zit in het aandeel e-boeken en welke impact de groei van verrijkte e-boeken zal hebben op de marktpositie van het e-boek. Het is echter te verwachten dat de verkoop in de komende jaren eerder gestimuleerd dan geremd zal worden.
- De komst van e-boeken zorgt ervoor dat er een nieuwe markt ontstaat, deels aanvullend op en deels vervangend van de traditionele markt. Hierdoor kan het e-boek een positieve werking hebben op de **omzet van de boekenmarkt**, maar dit zal mede afhangen van de prijsvorming (e-boeken zijn goedkoper dan fysieke boeken) en daarmee samenhangend de mate waarin e-boeken (illegaal) gekopieerd gaan worden.
- Het **marktaandeel van de fysieke boekhandel** zal op korte en lange termijn dalen. Uitgaande van de extrapolatie van de verkooppunten waar CB aan levert (= de trendreeks voor 2012 doorzetten in de komende jaren), zouden de fysieke en internetboekhandels binnen tien jaar beide een marktaandeel van 50% hebben. Door de komst van e-boeken ontstaat er een nieuwe markt, die het marktaandeel van de fysieke boekhandel aan kan tasten. De fysieke boekhandel zal immers niet in staat zijn – ondanks zijn webshops – de gehele omvang van de markt van e-boeken naar zich toe te trekken. Daarnaast is het mogelijk dat er nieuwe internetboekhandels op de Nederlandse markt komen (bijv. Amazon), wat ook effect heeft op het marktaandeel van de fysieke boekhandel (zowel zijn verkoop via fysieke verkooppunten als via webshops). Het is echter onduidelijk welk effect e-

⁷³ www.kvb.nl.

⁷⁴ GfK (2013). KVB-smb Uitgebreide e-boekenrapportage - Nederlandstalig juni 2013.

boeken exact zullen hebben op het marktaandeel van de fysieke boekhandel bij de verkoop van gedrukte boeken.

- De digitale ontwikkelingen van het **wetenschappelijke boek** gaan sneller dan van de algemene boeken (hoewel dat nu vooral digitalisering van artikelen betreft). Er zijn verwachtingen dat in bepaalde segmenten van de wetenschap de komende tijd een versnelling te zien zal zijn op het gebied van digitalisering. Een veel groter aandeel boeken is al gedigitaliseerd, boeken zijn vaker verrijkt, e-boeken worden via andere business modellen uitgegeven, en het Open Access model toont dat digitalisering bij andere publicaties (tijdschriften) al sterk ingeburgerd is. Het aandeel wetenschappelijke boeken op de totale verkoop door boekhandels is circa 15% (zie Tabel 2.14). De algemene trends zoals hierboven beschreven zullen dan ook vooral merkbaar zijn voor de boekhandels die relatief meer wetenschappelijke boeken verkopen.

7 Alternatieven voor de wet

De Wet op de vbp beoogt de brede beschikbaarheid van het boek, pluriformiteit van het titelaanbod en publieksparticipatie te stimuleren. De vraag laat zich stellen of de Wet op de vbp – gegeven ontwikkelingen zoals beschreven in de voorgaande hoofdstukken – nog steeds bijdraagt aan het behalen van deze doelen (en in welke mate). In dit hoofdstuk verkennen we welke mogelijke alternatieven voor de huidige wet beschikbaar zijn en of deze alternatieven beter of slechter bijdragen aan het bereiken van de doelstellingen. Specifiek richten we ons op het beantwoorden van de volgende twee vragen:

1. Hoe is de functionaliteit van de vaste prijs te beoordelen in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument?
2. Welk instrument is het meest geschikt om tegenwicht te bieden aan de factoren die van negatieve invloed zijn op het aantal fysieke boekhandels en op de breedte van hun assortiment?

In opdracht van het ministerie van OCW hebben het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) al in 2002 een rapport uitgebracht over de effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs in vergelijking met alternatieve instrumenten.⁷⁵ De opdracht vloeide voort uit de verplichting om elke vijf jaar (thans vier jaar) de Tweede Kamer te informeren over de werking van de vaste boekenprijs (zie ook paragraaf 1.1). In overleg met de begeleidingscommissie van deze evaluatie is besloten de drie alternatieve instrumenten uit deze studie ('subsidie boekverkopers', 'variant vaste boekprijs' en 'geen interventie') als basis te nemen. Een samenvatting van de studie – inclusief een beperkte actualisatie – van CBP en SCP over de effectiviteit en efficiëntie van deze alternatieven voor de Wet op de vbp staat in Bijlage D. In deze bijlage is waar nodig informatie toegevoegd, bijvoorbeeld vanwege aanpassingen in de prijsbinding sinds 2002 en de invoering van de Wet op de vbp in 2005. In de volgende paragraaf schetsen we (nieuwe) inzichten en ontwikkelingen bij deze drie alternatieve instrumenten. We sluiten in paragraaf 7.2 af met een conclusie op basis van een nieuwe schematische vergelijking van de effectiviteit en efficiëntie van alternatieve instrumenten in vergelijking met de vaste boekenprijs.

7.1 (Nieuwe) inzichten en ontwikkelingen

In deze paragraaf reflecteren we op de drie alternatieven voor de vaste boekenprijs, namelijk (1) subsidie aan boekverkopers; (2) varianten op prijsbinding; en (3) geen interventie (= afschaffen van de vaste boekenprijs). Deze reflectie is gebaseerd op interviews met belanghebbenden, de bevindingen uit voorgaande deelonderzoeken en enkele aanvullingen uit de literatuur.⁷⁶ Nadrukkelijk stellen wij dat de interviews niet bedoeld waren om een representatief beeld te krijgen van de diverse opvattingen over de voor- en nadelen van de vaste boekenprijs ten opzichte van andere instrumenten. Daarvoor is het aantal interviewrespondenten te klein. De interviews waren gericht op het

⁷⁵ CPB/SCP (2002), *Boek en Markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*, Den Haag.

⁷⁶ Alternatieven voor de Wet op de vaste boekenprijs zijn niet aan de orde gekomen in de expertmeetings die in het kader van deelonderzoeken 1 en 2 zijn georganiseerd.

verzamelen van zo veel mogelijk *kwantitatieve* argumenten. Daar waar mogelijk toetsen we de resultaten uit de interviews aan andere bronnen, zoals de analyses uit voorgaande hoofdstukken, maar ook aan de hand van (internationale) rapporten die in de afgelopen tijd verschenen zijn over de impact van prijsbinding. Deze bronnen hebben we middels een internetverkenning verzameld, of zij zijn ons aangereikt door derden.

Wat betreft de keuze van de drie alternatieven voor de vaste boekenprijs bouwen wij voort op analyse van CPB/SCP (zie bijlage D). Tijdens de interviews is nog wel gevraagd of andere instrumenten beschikbaar zijn, maar dat betrof meestal varianten op de genoemde drie instrumenten (bijvoorbeeld subsidies aan uitgever of de prijsbinding alleen laten gelden voor literaire werken). Deze aanvullingen hebben we daarom buiten beschouwing gelaten.

Subsidie boekverkopers

Het instrument subsidies aan boekverkopers (of andere schakels in de keten schrijver – uitgever – distributeur – boekhandel – lezer) geniet weinig steun onder degenen die wij gesproken hebben. Sommige gesprekspartners wijzen op het huidige tijdgewricht (economische crisis, begrotingstekort, tanende politieke steun voor subsidies) dat van subsidiëring een politiek weinig haalbaar instrument maakt. Deze laatste argumenten gelden thans zwaarder dan tien jaar geleden (ten tijde van het CPB/SCP-onderzoek).

Tijdens de interviews zijn de volgende argumenten *tegen* subsidies voor boekhandels genoemd:

- Subsidies tasten volgens de meeste gesprekspartners het ondernemerschap en de innovatie van boekhandels aan. Subsidies geven een bepaalde inkomensgarantie, waardoor de noodzaak om te innoveren kleiner wordt. Voorts kunnen subsidies strategisch gedrag bij boekhandelaren uitlokken, meer nog dan bij de andere overheidsinstrumenten.
- Subsidies vergen een (publieke) organisatie die subsidieaanvragen verwerkt, besluiten neemt over toekenning, en controle uitoefent op de mate waarin boekhandels (of andere subsidieontvangers) zich houden aan subsidiebepalingen en daarover rapporteert aan de politiek. Zeker in vergelijking met de uitvoeringskosten van de Wet op de vbp is subsidiëring een relatief kostbaar instrument (meer administratieve lasten; ook aan de zijde van de boekhandels zelf die aanvraag- en verantwoordingsinformatie over de besteding van subsidies moeten produceren). Dit argument werd ook in het CPB/SCP-onderzoek genoemd.
- Subsidies leiden ertoe dat bij de toekenning de overheid (als subsidieverstrekende instantie) gaat letten op de inhoud van boeken. Het subsidie-instrument is daarmee minder onafhankelijk van de overheid dan bijvoorbeeld de Wet op de vbp die zich niet inlaat met de inhoud.
- Subsidies zijn een relatief onzeker instrument, omdat zij in vergelijking met wetgeving sneller en makkelijker aangepast kunnen worden. In tijden van budgettaire krapte bij de overheid zijn subsidies een dankbaar instrument om op te bezuinigen.

Overigens wordt het subsidie-instrument voor boekhandels (en soms uitgeverijen) wel in verschillende landen ingezet. Frankrijk is wellicht het meest bekende voorbeeld.⁷⁷

⁷⁷ Frankrijk kent een subsidieregeling voor boekhandels die bestaat uit: renteloze leningen voor het oprichten, ontwikkelen, moderniseren en aankopen van onafhankelijke boekhandels (inclusief hun aansluiting bij relevante websites en netwerken van onafhankelijke boekhandels). Ook zijn er subsidies voor het verbreden van het titelaanbod, het uitbrengen van thematische catalogi door één

De argumenten voor subsidies waren:

- Subsidies hebben een positief effect op het titelassortiment van boekhandels, omdat in de bepalingen opgenomen kan worden dat de boekhandels een bepaalde breedte in hun assortiment moeten voeren.
- Subsidies leiden tot lagere boekenprijzen (voor de koper, niet voor de belastingbetaler) en leiden tot een hogere omzet voor boekhandels.

Een aantal van deze argumenten is in de CPB/SCP-studie ook al uitgewisseld. De conclusie blijft staan dat subsidies kunnen bijdragen aan de cultuurpolitieke doelstelling van een breed assortiment en brede beschikbaarheid. Wat betreft pluriformiteit van het titelaanbod (in aantallen) lijken internetboekhandels een steeds belangrijkere bijdrage te leveren. Zij verkopen meer verschillende titels waarvan maar enkele exemplaren worden geleverd. Zie de 'Long Tail' grafieken in paragraaf 5.3. Subsidies zijn hier dus minder relevant om brede beschikbaarheid te garanderen. Wat betreft efficiëntie scoort het subsidie-instrument volgens ons nog steeds erg laag. De kans op overheidsfalen – genoemd in het CPB/SCP-onderzoek – blijft groot en subsidies veroorzaken administratieve lasten.

Varianten op de vaste boekenprijs

Varianten op de vaste boekenprijs betreffen aanpassingen van de huidige wet (en zijn dus geen echt alternatief) waarbij mogelijke gevolgen van de wet zo veel mogelijk worden tegengegaan. Momenteel verdienen twee mogelijke aanpassingen nadere bestudering, namelijk (1) een verkorting van de periode waarin de vaste boekenprijs geldt, en (2) het vrijstellen van wetenschappelijke boeken van de vaste boekenprijs. Beide varianten zijn ook ter sprake gekomen in de eerdere CPB/SCP-studie.

Aanpassing termijn vaste boekenprijs

Op grond van de Wet op de vbp moet een prijs worden vastgesteld. Deze prijs geldt zolang deze niet is opgeven (minimaal één jaar). Na verloop van één jaar kan de prijs worden opgeheven door de uitgever/importeur (Artikel 7, Lid 1). Veelal is dat niet het geval en blijft de vaste prijs ook na verloop van een jaar van toepassing. De termijn was oorspronkelijk twee jaar. In de CPB/SCP-studie werd ook een verdere verkorting naar een half jaar genoemd. Uit onze gesprekken blijkt dat inkorting van de termijn geen steun krijgt. Er worden door interviewrespondenten vooral argumenten genoemd *tegen* aanpassing van de termijn:

- Een verkorting van de termijn is volgens de meeste gesprekspartners niet goed, omdat de huidige termijn van één jaar eigenlijk net voldoende is om de gemaakte kosten voor productie en distributie van boeken terug te verdienen. Het instrument van de vaste prijs zorgt ervoor dat de boekverkoper meer financiële ruimte krijgt voor dekking van de kosten gemoeid met de inkoop van minder populaire titels.
- Sleutelen aan de termijn heeft vanuit het consumentenperspectief weinig toegevoegde waarde, omdat de consument nu al geen rekening houdt met de termijn voor prijsbinding (aldus gesprekspartners). Ten eerste weten veel consumenten niet van de vaste boekenprijs; laat staan van de termijn van minimaal één jaar die voor deze prijsbinding geldt voor nieuwe boeken.⁷⁸ Ten

of meerdere boekhandels, het ontwikkelen en onderhouden van collectieve websites voor en door uitgevers en boekhandels en voor innovatieve distributie- en disseminatieplatforms en voor het vermarkten van e-boeken. Bron: Centre National du Livre (www.centrenationaldulivre.fr).

⁷⁸ Deze onwetendheid speelt sommige boekverkopers in de kaart (of ze maken er handig gebruik van). Een supermarkt prijst bestsellers bijvoorbeeld aan met de volgende sticker op de kaft: "Nu € 19,95" (in plaats van "altijd en overal € 19,95"). Ook zou onder consumenten het beeld (kunnen) bestaan

tweede zullen veel consumenten hun aankoopgedrag niet aanpassen wanneer ze wel op de hoogte zijn van deze termijn. Vooral populaire boeken wil men meteen aanschaffen (en lezen).

In vergelijking met de CPB/SCP-studie zijn weinig veranderingen aan te duiden. Boekhandels verkopen de meeste exemplaren van een nieuwe titel binnen de eerste maanden. Een verkorting van de termijn – die weinig steun krijgt – zou er wel toe kunnen leiden dat boekhandels gedwongen worden efficiënter te werken en sneller een prijsstrategie te ontwikkelen.

Afschaffing van de vaste boekenprijs voor wetenschappelijke boeken

Dit onderwerp is aan de orde gekomen in het hoofdstuk over de afbakening van het studieboek en het wetenschappelijk boek (zie paragraaf 2.5). Aangezien twee aparte expertmeetings aan dit onderwerp zijn gewijd (waarin ook de afbakening van het wetenschappelijke boek en de impact van een eventuele afschaffing van de prijsbinding van de vaste boekenprijs voor wetenschappelijke boeken aan de orde kwamen) is dit onderwerp in de interviews minder aan de orde geweest. We herhalen hier kort de belangrijkste bevindingen uit paragraaf 2.5.

- De boekhandel haalt gemiddeld 15% van de omzet uit wetenschappelijke uitgaven, zie Tabel 2.14. Het grootste deel (65%) van de omzet van boekhandels betreft algemene boeken. We hebben geen gegevens over het gemiddelde omzetaandeel van de zuiver wetenschappelijke titels. Uit de expertmeetings blijkt dat het gemiddelde omzetaandeel van de zuiver wetenschappelijke boeken rond de 10% is bij de gespecialiseerde boekhandels en nihil bij de andere boekhandels.
- Sommige boekhandels realiseren nauwelijks omzet door wetenschappelijke titels in ruime zin en andere boekhandels een groot deel. Desgevraagd antwoorden uitgeverij dat er enkele tientallen boekhandels zijn voor wie de omzet in wetenschappelijke titels in ruime zin belangrijk is voor het bedrijfsresultaat en dat de overige boekhandels weinig of geen wetenschappelijke titels verkopen.
- De boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkopen, zullen het naar verwachting afleggen omdat ze een eventuele prijsverlaging bij het loslaten van de prijsbinding niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af, vooral bij boekhandels die relatief veel omzet halen door wetenschappelijke boeken.
- Het afschaffen van de prijsbinding voor het zuiver wetenschappelijke boek heeft nauwelijks nadelige effecten heeft op de brede beschikbaarheid van dit type boek omdat het boek voor een specifieke doelgroep wordt gemaakt en er sprake is van een zeer kleine markt.
- Als we uitgaan van wetenschappelijke boeken in ruime zin kan de brede beschikbaarheid van boeken in de fysieke boekhandel onder druk komen te staan (zie voor de argumenten paragraaf 2.5).

dat fysieke boekhandels duurder zijn dan supermarkten en webwinkels. Dit werd gesuggereerd in enkele gesprekken, maar we hebben dit niet kunnen staven middels een bevraging van consumenten.

Conclusie varianten op de vaste boekenprijs

In vergelijking met de conclusies die de CPB/SCP-studie formuleerden, zijn er weinig tot beperkt nieuwe inzichten bijgekomen. Dat betekent dat het onduidelijk blijft of aanpassingen in de wet per saldo negatief of positief uitpakken op het behalen van cultuurpolitieke doelstellingen.

Geen interventie

Geen interventie komt neer op het geheel afschaffen van de vaste boekenprijs zonder dat daar een alternatieve regeling voor in de plaats komt. Uit onze gesprekken blijkt dat de steun voor het geheel afschaffen van de vaste boekenprijs – zowel onder uitgevers als boekhandels – gering is. Naarmate gesprekspartners verder van het boekenvak afstaan, neemt de steun voor afschaffing toe. Echter het aantal gesprekken buiten (vertegenwoordigers van) uitgevers, boekhandels en de distributeur is te klein om daar conclusies aan te verbinden. Desondanks zijn er in de interviews ook argumenten gewisseld die voor afschaffing pleiten.

De meeste gesprekspartners onderkennen ook dat er nadelen aan prijsbinding kleven en zien ook in dat (technologische) ontwikkelingen de effectiviteit van de wet kunnen aantasten, maar men wijst op het (cultuurpolitieke) belang van de vaste boekenprijs. Volgens de meeste gesprekspartners garandeert zij een breed aanbod van titels en helpt zij de fysieke boekhandel te overleven in de huidige moeilijke tijden. Geen interventie betekent volgens de meesten dat het kind met het badwater wordt weggegooid, waarbij in de meeste interviews naar de situatie van de fysieke boekhandel in het Verenigd Koninkrijk wordt gewezen (na afschaffing van de prijsbinding in dat land). Afschaffing – indien daar sprake van zou zijn – zou volgens een enkeling een termijn van meerdere jaren vergen, zodat de markt zich beter kan voorbereiden.

Argumenten voor non-interventie (= voor het afschaffen van prijsbinding) zijn:

- De verkoop van boeken via internetboekhandels en de webshops van fysieke boekhandels voorziet volgens een aantal respondenten steeds meer in de cultuurpolitieke doelstelling van een brede beschikbaarheid via een fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels. Deze boekhandels, online leesplatforms en e-boeken zorgen bovendien dat de lezer altijd, overal en via elk apparaat (bijv. computer, tablet, e-reader; zie paragraaf 6.4) toegang heeft tot boeken. Hier plaatsen wij de kanttekening dat het huidige marktaandeel van e-boeken niet meer dan ongeveer 4% bedraagt en dat 35% van de boeken online wordt aangeschaft (zie paragraaf 6.1). Ofwel 96% van de verkochte boeken zijn papieren boeken en 65% van de boeken wordt in een fysieke boekhandel verkocht. Uit onze analyse blijkt dat internetboekhandels er steeds beter in slagen een meer pluriform assortiment aan te bieden (c.q. te verkopen) dan fysieke boekhandels. De laatste groep verkoopt steeds meer exemplaren van dezelfde titel (bestsellers), terwijl internetboekhandels steeds meer een beperkt aantal exemplaren verkopen van meer titels (zie de Long Tail-grafieken in paragraaf 5.3). Sommige interviewrespondenten pleiten voor een modernisering van de (cultuurpolitieke) doelstellingen door meer nadruk te leggen op het bevorderen en garanderen van een goede en toegankelijke informatie-infrastructuur voor de samenleving. Iedereen moet altijd, overal, via elk hulpmiddel tegen geringe inspanning bij informatie kunnen, ook bij boeken. Pas wanneer de markt barrières opwerpt bij het realiseren van deze doelstelling ligt er een rechtvaardiging van een overheidsinterventie. Wij plaatsen hierbij de kanttekening dat dit van toepassing is op de overheidssteun aan de (digitale) openbare bibliotheekvoorziening, maar dat

deze voorziening voor zijn bestaan echter afhankelijk is van een (florerende) boekenmarkt.

- Volgens sommigen vergroot de afschaffing van de vaste boekenprijs de kans op nieuwe toetreders in de boekenmarkt. Specifiek wordt door respondenten regelmatig gewezen op Amazon. Dit bedrijf zou sneller de Nederlandse markt betreden wanneer de prijsbinding komt te vervallen, omdat dit bedrijf vooral succesvol is vanwege prijsconcurrentie. Het gevolg hiervan kan zijn - volgens enkele respondenten - dat het aantal fysieke boekhandels verder zal afnemen (zie bijvoorbeeld de discussie die in Frankrijk speelt ⁷⁹). Overigens wordt de boekenmarkt - ook onder de Wet op de vbp - gekenmerkt door nieuwe toetreders die jaarlijks niet meer dan 1.000 exemplaren van CB geleverd krijgen. Dat betreft enerzijds internetboekhandels die zich richten op nichemarkten (zie paragraaf 4.1.2) en anderzijds 'branchevreemde' aanbieders als supermarkten die vooral bestellers verkopen.
- Volgens enkele gesprekspartners zal afschaffing van de prijsbinding een stimulans zijn voor het uitbrengen van meer e-boeken en dat heeft een positieve invloed op de pluriformiteit van het titelaanbod. Wanneer deze afschaffing gepaard gaat met een prijsdaling (wat nog moet blijken) zal dat piraterij ook doen afnemen (zie paragraaf 6.2). Overigens vinden er ook onder het regime van de vaste boekenprijs innovaties plaats in het boekenvak. Denk aan de ontwikkeling van apps (de wacht-app van Querido), webshops en innovatieve samenwerking tussen verschillende partners (voorbeeld Libris en Kobo).
- Afschaffing van de prijsbinding heeft als voordeel dat prijzen van boeken als gevolg van toegenomen prijsconcurrentie - zeker van bestsellers - wellicht zullen dalen. Dit kan leiden tot een groter volumeverkoop, maar niet noodzakelijk tot meer omzet, omdat marges zullen dalen (vooral nadelig voor de fysieke boekhandel). Ook zal het aantal verkooppunten van boeken (internet en fysiek) toenemen; overigens een trend die los van de vaste boekenprijs al gaande is (zie Tabel 4.2). ⁸⁰

We sluiten deze argumentatie af met een Deens onderzoek naar de impact van de afschaffing van prijsbinding. Wij vinden deze aanvulling relevant, omdat in de interviews vooral naar het Verenigd Koninkrijk wordt gewezen om te illustreren wat de effecten van de afschaffing van prijsbinding zouden zijn. Rond de eeuwwisseling begon in Denemarken een debat over de vraag of prijsbinding nog voldoende bijdraagt aan cultuurpolitieke doeleinden (vergelijkbaar met Nederland: brede beschikbaarheid en een pluriform titelaanbod). Het Deens kent ook een beperkt taalgebied. Dit debat resulteerde in een stapsgewijze liberalisering. Dat begon met de afschaffing van de prijsbinding. Vervolgens mochten 'branchevreemde' partijen ook boeken gaan verkopen (Voor Nederland geldt overigens dat boeken al sinds de invoering van de wet in 2005 verkocht kunnen worden via 'branchevreemde' verkooppunten). In 2011 zijn in Denemarken de laatste onderdelen van de prijsbinding afgeschaft. De impactstudie - waarin ook consumenten betrokken

⁷⁹ In Frankrijk bestaat ook een vaste boekenprijs die een maximum korting van vijf procent toestaat. De discussie over de wet is weer opgelaaid, omdat Amazon deze 5%-korting koppelt aan gratis verzendingen van boeken, hetgeen betekent dat Amazon verlies lijdt op Franse verkopen. Daar staat tegenover dat ze marktaandeel wint ten koste van (Franse) boekhandels. De Franse Senaat moet nog een besluit nemen over een eventuele aanpassing van de wet, zodat Amazon deze kortingsacties niet meer kan voeren (bron: Le Monde, "Prix du livre: droite et gauche unies pour défendre les libraires face à Amazon", 3 oktober 2013, www.lemonde.fr).

⁸⁰ In een Canadees onderzoek wordt gewezen op een ander mogelijk effect van lagere boekenprijs (als gevolg van het ontbreken van prijsbinding), namelijk dat personen die minder geneigd zijn te lezen, meer boeken gaan lezen vanwege de lagere boekenprijs. Bron: Montreal Economic Institute (2013), *The consequences of a fixed book price*, Montreal. Daarmee niet gezegd dat dit automatisch ook voor Nederland geldt.

werden - is recent uitgevoerd na de definitieve liberalisering (november 2013). Het onderzoek is in opdracht van de Deense Autoriteit Consument en Markt (Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen). Evenals als de ontwikkelingen in het Verenigd Koninkrijk niet één op één zullen gelden voor Nederland, geldt dat ook voor de Deense situatie. In de volgende box zetten we enkele resultaten op een rij.

Box 4: Liberalisering van de Deense boekenmarkt

Over het algemeen beoordeelden de meeste consumenten de liberalisering van de boekenmarkt als een voordeel (51%), tegenover acht procent van de consumenten die de liberalisering als nadelig beoordeelden (10% weet niet en 31% geen verschil).

Het aantal fysieke boekhandels is gedaald, van 450 in 2000 tot 360 in 2013. Dit is een voortzetting van de reeds dalende trend: in 1980 waren er nog 570 boekhandels. Daar staat tevens tegenover dat het aantal 'branchevreemde' verkooppunten is gestegen, zoals een kleine 200 supermarkten met een echte selectie van boeken. Dit betekent dat bij een gelijk blijvende omzet, de 'branchevreemde' verkooppunten marktaandeel verworven hebben ten koste van de boekhandel. Het nettoresultaat is een toename van het aantal verkooppunten van boeken. Ook in de perceptie van de consumenten is de beschikbaarheid van boeken verbeterd.

Het aantal fictie titels is gestegen met 44% en het aantal non-fictie titels is gedaald met 12%. Uitgevers melden dat het moeilijker wordt om boeken met een kleinere markt c.q. doelgroep uit te geven. Kanttekening hierbij is dat de impact van internet en e-boeken nog niet onderzocht is. Dit kanaal en medium spelen juist bij de productie en verspreiding van non-fictie een steeds grotere rol. Dit laatste is gemeld in het interview met de Deense Autoriteit Consument en Markt.

De liberalisering heeft tot prijsdaling geleid; fictieboeken met gemiddeld 12% en non-fictieboeken met gemiddeld 24% (gecorrigeerd voor inflatie). De enige uitzondering hierop zijn kinder- en jeugdboeken, maar onderzoek wijst uit dat niet de liberalisering maar met name andere factoren debet zijn aan deze prijsstijging.

Het totaal aantal verkochte boeken is gestegen, mede dankzij de prijsdaling die de liberalisering heeft veroorzaakt: fictieboeken met 25% en non-fictieboeken met 17% (de Deense bevolking is in dezelfde periode 5% gegroeid). De verkoop van kinderboeken is sterk afgenomen, maar wederom lijken andere oorzaken hier debet aan (o.a. concurrentie andere mediaplatforms, lagere inkoop kinderboeken door bibliotheken en het tijdelijk effect van zeer populaire bestsellers, zoals boeken over Harry Potter).

Volgens Statistics Denmark veranderen consumenten hun 'jaarlijkse budget' voor het kopen van boeken niet als gevolg van de prijsdaling; van het budget kopen ze daarentegen meer boeken. Met de lagere prijzen worden tevens doelgroepen bereikt die voorheen geen of weinig boeken kochten. Tevens is aan consumenten gevraagd wat de reden is voor het meer/minder kopen van boeken. Consumenten die meer boeken zijn gaan kopen, noemen hiervoor argumenten die te wijten zijn aan de liberalisering (boeken zijn beter beschikbaar en de lagere prijzen). Omgekeerd noemen consumenten die minder boeken zijn gaan kopen nauwelijks argumenten die gekoppeld kunnen worden aan de liberalisering (maar bijvoorbeeld 'veranderende prioriteiten' en 'gebruik aan ruimte voor boeken').

Bron: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen (2013), Liberalisering af bogmarkedet En evaluering set med forbrugernes øjne, Holte.

Argumenten tegen non-interventie (= voor het behouden van de prijsbinding) zijn:

- De Wet op de vbp kent zoals eerder gemeld volgens de meeste interviewrespondenten duidelijke en breed gedragen cultuurpolitieke doelstellingen (brede beschikbaarheid, pluriform titelaanbod). De wetgever onderstreept daarmee

het cultureel-maatschappelijk van boeken en lezen.⁸¹ Deze waarde moet niet onderschat worden.

- Het behoud van de vaste boekenprijs biedt de beste garantie voor de bescherming van de aanwezigheid van fysieke boekhandels; aldus de meeste interviewrespondenten. Onze analyse toont dat er nu al gebieden zijn in Nederland waar het aantal boekhandels erg laag is (Noordoost Groningen, Zuid-Limburg; zie paragraaf 4.1.1). Deze garantie draagt bij aan het behalen van de cultuurpolitieke doelstelling over brede beschikbaarheid. Het risico bij eventuele afschaffing van prijsbinding – volgens interviewrespondenten – is dat ‘branchevreemde’ partijen (supermarkten, tankstations) bestsellers onder de verkoopprijs gaan aanbieden (om klanten te werven), hetgeen de positie van de fysieke boekhandel verder zal ondermijnen.⁸² Dit argument krijgt extra gewicht omdat uit onze analyse blijkt (zie paragraaf 5.1) dat een toenemend deel van de omzet van fysieke boekhandels gerealiseerd wordt met minder titels (vooral bestsellers). Uit onze analyse blijkt echter niet dat het aantal verkooppunten vermindert. Dit aantal is in de periode 2006-2012 redelijk stabiel gebleven (ongeveer 1.500; zie paragraaf 4.1).
- Behouden van de vaste boekenprijs heeft volgens interviewrespondenten een positief effect op de breedte van het titelaanbod. In interviews wordt regelmatig verwezen naar het Verenigd Koninkrijk waar afschaffing van de vaste boekenprijs geleid zou hebben tot minder boekhandels en een smaller titelaanbod. Het behoud van de prijsbinding is volgens geïnterviewden daarom de beste garantie dat uitgevers kleine titels blijven uitgeven (gefinancierd door omzetten uit goedlopende titels).
- Het schrappen van de prijsbinding zal in het begin volgens interviewrespondenten wellicht tot een daling van de prijzen van bestsellers leiden (zie de argumenten onder ‘voor non-interventie’), maar daarna zullen deze prijzen weer stijgen. Voor uitgeverijen en voor boekhandels geldt immers dat zij alleen geld verdienen aan volumes. Ter illustratie: De nieuwe roman van Donna Tartt (“Het Puttertje”) zal in Nederlands taalgebied naar verwachting vierhonderdduizend keer verkocht worden. Echter een “nieuwe” schrijfster met de kwaliteit van Donna Tartt zal bij het verdwijnen van de vaste boekenprijs minder snel haar boek kunnen uitgeven, omdat uitgevers minder snel kleine oplagen zullen uitgeven. Mochten zij dat wel doen, zal dat altijd gepaard gaan met hogere prijzen. Juist voor die nieuwe schrijvers moet iemand zich verantwoordelijk voelen door het ondersteunen van boekpresentaties, festivals, recensies, promotie, kortom publieksvorming. Met het afschaffen van de vaste boekenprijs zal deze steun verdwijnen. Uitgevers en retailers zijn dan alleen nog geïnteresseerd in grote oplagen.⁸³ Dit zal er dus op neerkomen dat uitgevers minder snel ‘risicovolle’ titels zullen uitgeven, ofwel boeken die naar verwachting een lager verkoopvolume hebben. In de Denemarken – waar de prijsbinding is afgeschaft – is dat één van de nadelige gevolgen waar de uitgevers op wijzen (zie Box 3).

⁸¹ Zo constateerde Suzanne Mol in haar proefschrift *To Read or Not to Read* (2010, Leiden) dat het lezen van boeken leidt tot meer schoolsucces en een hogere intelligentie.

⁸² Hier staat tegenover dat los van het wel of niet voortbestaan van de vaste boekenprijs er de komende jaren sowieso een verdere ‘shake-out’ van fysieke boekhandels zal plaatsvinden (volgens vele gesprekspartners). Oorzaken zijn de voortdurende economische crisis, de groeiende populariteit van internetboekhandels en e-boeken, self-publishing en het veranderend leesgedrag (ontlezen, anders lezen, ...). Verschillende grote marktpartijen, bijvoorbeeld Polare, worden dan ook geconfronteerd met grote problemen.

⁸³ Het tegenargument dat deze nieuwe talenten volop gebruik kunnen maken van self-publishing wordt minder gedeeld door de gesproken uitgevers en boekhandels. Zelfs schrijvers met naam lukt het nauwelijks succesvol aan self-publishing te doen, laat staan onbekende schrijvers. Bovendien zouden veel schrijvers niet of nauwelijks geïnteresseerd zijn in marketing, verkoop en promotie.

- Andere boeken dan de bestsellers zijn vaak goedkoper dankzij prijsbinding, omdat zij voor een deel betaald worden uit de opbrengsten van bestsellers. Wanneer boekhandels (te veel) moeten toeleggen op de verkoop van bestsellers (zie het vorig punt) zal de prijs van andere boeken stijgen, omdat de boekhandel meer marge nodig zal hebben op deze boeken als gevolg van de omzetverlies op bestsellers. Zeker in een klein taalgebied als het Nederlands is dat aan de orde.
- Het behoud van de vaste prijsbinding verkleint de risico's voor boekhandels en uitgeverijen. Dit betekent dat zij zich minder risicomijdend zullen gedragen en dus titels zullen uitbrengen die een grotere kans hebben dat ze minder goed verkocht worden.
- Het behoud van de vaste prijsbinding handhaaft een weefsel van uiteenlopende uitgevers en een variëteit aan fysieke en internetboekhandels die voor een groot deel voorzien worden van een unieke distributiestructuur (CB). Afschaffing van prijsbinding kan betekenen dat op termijn slechts één of enkele zeer grote boekhandels overblijven. Dit kan tot ongewenste monopolievorming leiden die op zijn buurt een negatieve invloed kan hebben op de pluriformiteit van het titelaanbod en hogere prijzen. Hoewel hier natuurlijk een rol voor ACM weggelegd is om dat te voorkomen.
- Zou bijvoorbeeld het wetenschappelijke boek van de wet worden uitgezonderd, dan kan dat niet langer deel uitmaken van het Centraal Depot van CB, de collectieve distributie-infrastructuur voor boeken in de zin van de Wet op de vbp. Deze infrastructuur maakt het mogelijk boeken binnen één of enkele dagen uit depot geleverd en gefactureerd te krijgen onder toepassing van een vastgestelde minimale korting. Op het moment dat het wetenschappelijke boek buiten het bereik van de Wet op de vbp zou vallen, kan het ook niet meer vallen onder de reikwijdte van het Centraal Depot en gelden ook de collectief vastgestelde minimale kortingen voor deze boeken niet meer. Als gevolg daarvan vermindert de effectieve beschikbaarheid van het wetenschappelijke boek voor het overgrote deel van de boekhandel, vanwege het wegvallen van de laagdrempelige verkrijgbaarheid. Per titel zal er door uitgever en boekhandelaar rechtstreeks moeten worden onderhandeld over prijzen en overige leveringsvoorwaarden.⁸⁴ De verwachting van de boekverkopers is dat de gemiddelde boekhandel marge lager uit zal komen dan in de collectieve kortingenstructuur. Uitgevers denken dat de marge voor de gespecialiseerde boekhandels als belangrijke handelspartner wellicht kan verbeteren.

In vergelijking met de CPB/SCP-studie studie zijn de conclusies over de impact van het afschaffen van de Wet op de vbp op de effectiviteit en efficiëntie bij het behalen van de cultuurpolitieke doelstellingen ongeveer hetzelfde gebleven. Het stopzetten van de prijsbinding heeft een onzeker effect op pluriformiteit. Sommige bronnen spreken van een toename van de pluriformiteit, andere bronnen spreken dat tegen. Een methodologisch knelpunt hierbij is dat we geen 'Nederland met' en een 'Nederland zonder' prijsbinding op *hetzelfde* moment kunnen vergelijken. Andere – niet te isoleren – factoren kunnen naast wel of geen prijsbinding ook invloed hebben op pluriformiteit van het titelaanbod en de brede beschikbaarheid. Voorts blijken (technologische) ontwikkelingen, o.a. self-publishing,

⁸⁴ Boekhandels kunnen via het Centraal Depot van CB wetenschappelijke boeken met een W-kortingscodering aanschaffen met een minimale korting van 27-30%, wetenschappelijke boeken met een S-kortingscodering en schoolboeken die wel onder de wet vallen met een minimale korting van 22-24% en boeken met een A-kortingscodering (veelal algemene boeken) met minimaal 42% korting. Dat zijn marges (op een of enkele exemplaren) die slecht denkbaar zijn, wanneer boekhandels rechtstreeks met uitgevers moeten onderhandelen over de inkooprijzen en andere leveringsvoorwaarden, wanneer het Centraal Depot haar werking geheel of gedeeltelijk zou verliezen.

'printing-on-demand' en verrijkte e-boeken, een positieve bijdrage te leveren aan pluriformiteit. Deze ontwikkelingen – die voor een deel nog in de kinderschoenen staan – worden overigens niet belemmerd door het bestaan van de prijsbinding.

7.2 Tot slot

Op basis van de inzichten uit de vorige paragraaf is het mogelijk om een nieuwe vergelijking tussen alternatieve instrumenten te maken. Tien jaar geleden bleek al dat de door SCP/CPB onderzochte alternatieve instrumenten op veel criteria beter scoorden dan de Wet op de vbp. In de onderstaande tabel maken we de vergelijking opnieuw, waarbij we de 'scores' ook afzetten tegen de 'scores' uit de CPB/SCP-studie.

Tabel 7.1: Vergelijking effectiviteit en efficiëntie van alternatieven ten opzichte van de huidige vaste boekenprijs⁸⁵

		Subsidie boekverkopers		Variant vaste boekenprijs		Geen interventie	
		2002	2013	2002	2013	2002	2013
Effectiviteit	Brede beschikbaarheid	++	0	+	0	++ of -	-/0
	Pluriformiteit	0	0	-	-	++ of -	++ of -
	Zekerheid bijdrage aan doelstellingen	0	0	0	0	-	0
Efficiëntie	Marktconforme prijzen	++	++	+	+	++	++
	Bevordering ontwikkeling van assortiment en dienstverlening ⁸⁶	++	++	+	+	++	++
	Beperking overheidsfalen	-	-	0	0	0	0
	Beperking kosten overheidsbudget	-	-	0	0	0	0

++ betekent veel beter dan de vaste boekenprijs
 + betekent beter dan de vaste boekenprijs
 0 betekent vergelijkbaar met de vaste boekenprijs
 - betekent slechter dan de vaste boekenprijs

In vergelijking met 2002 treden de volgende wijzigingen op:

- Voor de brede beschikbaarheid van boeken is in 2013 steeds een '0' of een '-/0' geplaatst omdat het gekozen beleidsinstrument minder relevant wordt naarmate de digitalisering van het boek en de boekenverkoop voortschrijden. Boeken (fysiek en digitaal) zullen eenvoudiger overal en altijd te verkrijgen zijn.
- Voor het overige zijn er voor de instrumenten 'subsidie boekverkopers' en 'variant vaste boekenprijs' geen wijzigingen sinds het CPB/SCP-onderzoek uit 2002. Wel geldt dat de (politieke) steun voor subsidies in de afgelopen jaren afgekald is (niet opgenomen in de tabel). Voor varianten op de vaste boekenprijs geldt dat het boekenvak niet wil tornen aan de termijn waarin de prijsbinding geldt (minimaal één jaar), omdat deze tijd hard nodig is om gedane investeringen in nieuwe boeken terug te verdienen. Voor de andere variant (afbakening wetenschappelijk boek) geldt dat – mede op basis van de inzichten uit hoofdstuk 1 – het loslaten van de prijsbinding een minder grote impact zal hebben op de positie van de doorsnee

⁸⁵ Gebaseerd op CPB/SCP (2002), Boek en Markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs, Den Haag.

⁸⁶ De termen 'assortiment' en 'dienstverlening' (afgeleid van de CPB/SCP studie) zijn volgens ons in deze context enigszins misleidend, omdat deze termen niet direct over efficiëntie gaan. Het gaat eigenlijk om de ontwikkeling van prijsstrategieën voor doelgroepen en negatieve invloed op productinnovatie, bijvoorbeeld verkoop via internet.

fysieke boekhandel (met uitzondering van de meer gespecialiseerde boekhandels) dan het verkorten van de termijn. Het gemiddeld aandeel wetenschappelijke boeken op de totale verkoop bedraagt ongeveer 15% (zie paragraaf 2.5). de boekhandels met een groot deel wetenschappelijke boeken verwacht dat ze hard worden getroffen.

- Voor het alternatieve instrument 'geen interventie' zijn de onzekerheden wat betreft de bijdrage aan een pluriformiteit titelaanbod verminderd (door de opkomst van de internetboekhandel), maar nog niet verdwenen. De boekenmarkt en het lezen verkeren in een transitie die het momenteel redelijk onzeker maakt wat de uiteindelijke effecten op een pluriform titelaanbod zullen zijn. De vraag of het pluriform aanbod lijdt onder afschaffing van de prijsbinding is lastig te beantwoorden. Onderzoeken spreken elkaar tegen.⁸⁷ We hebben de score uit 2002 daarom gehandhaafd. Wat betreft de brede beschikbaarheid: Het aantal fysieke boekhandels zal naar verwachting verder afnemen. Dit is een minpunt, maar er is geen hard bewijs dat het titelaanbod kwalitatief of kwantitatief verschaalt of dat het aanbod groter wordt als gevolg van het afschaffen van de prijsbinding. Op dit moment verschaalt het titelaanbod in fysieke boekhandels in kwantitatieve zin wel, omdat zij meer exemplaren verkopen op basis van minder titels. De consument zal hierdoor steeds meer aangewezen zijn op internet. Het is echter onbekend hoe deze ontwikkeling zich doorzet de komende jaren. De verandering van een minus in een '0' bij 'zekerheid bijdrage aan doelstellingen' blijft dus met onzekerheid omkleefd.

Over de functionaliteit van de vaste prijs in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument concluderen we dat de het bereik van de Wet op de vbp tengevolge van digitalisering zal afnemen. Het tempo waarin dat gebeurt, hangt wel sterk af van de snelheid waarmee de digitalisering zich voltrekt; en dat tempo is onzeker. Thans (tweede helft 2013) heeft het e-boek een (groeïend) marktaandeel van ongeveer 4% en de meeste boeken (65%) worden via de fysieke boekhandel verkocht. In de tweede plaats mag van het instrument niet het onmogelijke worden verwacht, de effectiviteit van de prijsbinding kent ook een grens. Het kan hoogstens een rem vormen op de huidige tendens van boekhandels om onder de druk van dalende omzetten te kiezen voor een voorzichtig inkoopbeleid en meer focus op bestsellers. De dalende omzetten hebben geen verband met de prijsbinding maar met externe ontwikkelingen als veranderend leesgedrag, economische crisis en de algehele malaise in de detailhandel (die niet alleen boekhandels treft) die alleen maar versnellen.

De vraag resteert of andere instrumenten dan ook beter geschikt zijn om tegenwicht te bieden aan de factoren die van negatieve invloed zijn op het aantal fysieke boekhandels en op de breedte van hun assortiment. Deze vraag is niet met een simpel 'ja' of 'nee' te beantwoorden. De economische crisis en de problemen in de detailhandel (dus ook de boekhandel) worden niet opgelost met instrumenten die zich louter op de boekenmarkt

⁸⁷ Een Britse impactevaluatie van het afschaffen van de prijsbinding concludeert bijvoorbeeld dat het aantal titels sinds de afschaffing is gestegen, terwijl het aantal titels in Duitsland (waar prijsbinding is blijven bestaan) stabiel is gebleven. Bron: Office of Fair Trading (2008), *An evaluation of the impact upon productivity of ending resale price maintenance on books*, Londen, p. 43, p. 77-78, p. 92. Onze analyse (zie paragraaf 3.2) toont een ander beeld: sinds 2005 is het aantal titels stabiel gebleven tot enigszins gestegen. Het Britse onderzoek toont ook dat het marktaandeel van supermarkten en internetboekhandels fors is gestegen ten koste van onafhankelijke boekhandels (ibid, p. 44-45). Dit heeft ongetwijfeld geleid tot een afname van het aantal fysieke boekhandels, hoewel daarover geen uitspraak wordt gedaan. Het Deens onderzoek (zie Box 3) toont dat na afschaffing het aantal fictietitels is gestegen en het aantal non-fictietitels is gedaald.

richten. Een instrument als subsidies (en vooral de extra publieke uitgaven die daarmee gepaard gaan) geniet nauwelijks politieke steun.

Voorts bestaat er – op basis van de inzichten uit het vorige hoofdstuk – in twee opzichten onzekerheid over het tempo van de digitalisering van het boek en de boekenmarkt, namelijk hoe het marktaandeel van de internetboekhandel zich de komende jaren zal ontwikkelen en hoe de adoptie van het e-boek zal verlopen. Hierin speelt zeker de vraag in hoeverre elektronische varianten van boekhandels en boeken een aanvulling en/of een substitutie vormen van fysieke boekhandels en boeken. Afhankelijk van het profiel van een boekenkoper zal dit per functie verschillen (zie Tabel 6.2).

8 Conclusie

In dit hoofdstuk presenteren wij eerst de antwoorden op de onderzoeksvragen in één overzicht. Vervolgens presenteren we de belangrijkste conclusies die uit deze antwoorden af te leiden zijn. We sluiten af met een korte beschouwing. Bij het formuleren van de antwoorden hanteren we een indeling op basis van de vier deelonderzoeken en de daaronder vallende onderzoeksvragen.

8.1 Antwoorden op de onderzoeksvragen

Deelonderzoek 1: Positie van het wetenschappelijke boek

Hoe kan binnen het W-segment de categorie studieboeken eenduidig worden gedefinieerd en hoe kunnen wetenschappelijke boeken worden afgebakend van algemene boeken?

- In dit deelonderzoek is onderzocht of een wetstechnisch geschikte en in de praktijk hanteerbare afbakening van de begrippen studieboek en wetenschappelijke boek mogelijk is. Slechts een minderheid van de studieboeken kan op basis van aard, inhoud en didactische vorm onderscheiden worden. Verder weet een uitgever doorgaans niet bij publicatie van een titel of het als studieboek in het HBO of WO gebruikt zal worden, noch in welke mate en bij hoeveel en welke onderwijsinstellingen. Als een boek voorkomt op boekenlijsten van veel onderwijsinstellingen, kan geconcludeerd worden dat het boek (voornamelijk) een studieboek is. Het punt is dat pas na publicatie van het boek getoetst kan worden waar en in welke mate het in het hoger onderwijs gebruikt wordt. Het is niet uitvoerbaar om boeken met terugwerkende kracht – zodra ze verschijnen op boekenlijsten van onderwijsinstellingen – uit te zonderen van de Wet op de vbp. Aanmelding van boeken via een centraal aanmeldsysteem zodra ze als studieboek gebruikt worden is omslachtig en onuitvoerbaar. Uit onze analyses blijkt dat de handelskortingscoderingen en/of de NUR-codering tekort schieten om het studieboek te definiëren. We concluderen dat het niet mogelijk is om de studieboeken adequaat te definiëren.
- Afbakening van het wetenschappelijke boek als geheel is theoretisch mogelijk voor de 'zuiver' wetenschappelijke publicaties aan de hand van enkele criteria, zoals non-fictief karakter, bronvermeldingen (noten, literatuurlijst), verantwoording onderzoeksmethoden en resultaat van wetenschappelijk onderzoek, studie of inventarisatie. Het gaat hier om een gering aantal titels. Deze afbakening is niet in de praktijk getoetst. Wetenschappelijke boeken in ruimere zin zijn lastig te onderscheiden van algemene non-fictie. De verschillende doelgroepen (professionals versus het algemene publiek) lopen in elkaar over.

Wat is de omvang van de categorie studieboeken en van het W- segment als geheel?

- De totale marktomvang van boeken 'in print' is € 1,26 mld. Van dat totaal van € 1,26 miljard heeft 17% betrekking op wetenschappelijke uitgaven en uitgaven voor het hoger onderwijs: € 219 mln. Daarvan loopt 67% (€ 147 mln.) via het boekhandelskanaal, de rest via andere kanalen.

Hoe verloopt de productie en distributie van studieboeken en van overige wetenschappelijke boeken?

- Het wetenschappelijke boek (in ruimere zin) wordt voor 67% via het boekhandelskanaal verkocht (48% via de fysieke boekhandel verkocht 19% via de internetboekhandel). Rechtstreekse bestellingen zijn goed voor 17% van de distributie en leveringen in opdracht voor 10%.

Welk effect zou de eventuele afschaffing van de prijsbinding voor het studieboek dan wel voor het W- segment als geheel hebben op de brede beschikbaarheid van het algemene en het wetenschappelijke boek?

- Afschaffing van de prijsbinding voor de 'zuivere' wetenschappelijke boeken heeft nauwelijks effect. Consumenten zijn niet prijsgevoelig en de markt is zeer klein. Afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijke boek in ruime zin kan volgens sommige experts het effect hebben dat het loslaten van de vaste prijs enkele grote (online) aanbieders de 'populaire uitgaven' in de boeken voor vak en wetenschap tegen lagere prijzen gaan aanbieden. De boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkopen (enkele tientallen), leggen het vervolgens af omdat ze een prijsverlaging niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af. Daarom en omdat de depotfunctie voor boeken die van de Wet zijn uitgezonderd wegvalt, en komt de brede beschikbaarheid onder druk te staan. Andere experts menen dat de markt te klein is voor het stunen met de prijs, en kunnen boekhandels hun aandeel behouden vanwege de informatie- en adviesfunctie. We merken op dat we bij de beantwoording van deze vragen 'brede beschikbaarheid' interpreteren in de zin van een geografisch fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels.

Deelonderzoek 2: Pluriformiteit en brede beschikbaarheid

Wat is de ontwikkeling van het titelaanbod in de periode 2005-2012 met een correctie op het vorige onderzoek van APE voor de hoofdcategorieën Literaire fictie en Non-fictie informatief/ professioneel van de NUR?

- Wat betreft pluriformiteit in termen van *aantal titels* liggen de internetwinkels achter op de fysieke boekhandels, hoewel zij hun achterstand snel inhalen, en het verschil in 2012 nagenoeg verdwenen is. In 2006 was het titelaanbod in internetboekhandels nog 81% van het totale titelaanbod, ten opzichte van 97% bij de fysieke boekhandel. In 2012 is het aandeel van de internetboekhandel gestegen tot 90% en dat van de fysieke boekhandel gedaald tot 95%. Daarbij moet echter nadrukkelijk de kanttekening gemaakt worden dat het aantal fysieke boekhandels waaraan CB levert veel hoger is dan het aantal internetboekhandels. Deze verhouding neemt tussen 2006 en 2012 wel af van 1.112 naar 147 fysieke boekhandels per internetboekhandel. Dat betekent dat een internetboekhandel gemiddeld (= per verkooppunt) aanzienlijk meer titels aanbiedt dan een fysieke boekhandel.
- In 2012 is circa 94% van de *genres* vertegenwoordigd in het bestand van CB. Het aantal genres vertegenwoordigd in boekhandels en internetwinkels waaraan minimaal 1.000 titels zijn geleverd, stijgt licht in de jaren 2006-2012. Slechts 16 genres tellen meer dan 1.000 unieke titels; het meest voorkomend zijn genres met een totaal van 10 tot 100 titels. Het aantal genres met 10 of meer titels stijgt terwijl het aantal genres met weinig titels (minder dan 10) daalt. Bij de beter

gesorteerde boekhandels (waaraan meer dan 2.000 titels worden geleverd) zien we wel een daling van het aantal vertegenwoordigde genres (zie hieronder).

Wat is de ontwikkeling van het specifiek literaire titelaanbod over de periode 2005-2012?

- Het titelaanbod van alle drie literair-culturele segmenten stijgt in de periode 2006-2012. Het aandeel van het aantal literair-culturele titels in het totaal aantal titels neemt in de periode 2006 en 2012 licht toe van 44% naar 46%. Het aantal literair-culturele titels stijgt dan ook iets sneller (gemiddeld 3,2% per jaar) dan het totaal aantal titels (gemiddeld 2,2% per jaar).

Wat is de ontwikkeling van het aantal fysieke boekhandels en de geografische spreiding hiervan, alsmede het totaal het aantal verkooppunten waaraan het CB levert?

- Het aantal leden van de Koninklijke Boekverkopersbond (deze vereniging dekt nagenoeg alle fysieke boekhandels in Nederland) is tot 2010 redelijk stabiel, maar daalt sinds 2010 van 1.150 naar 1.088. Het aantal verkooppunten blijft stabiel. Dit schommelt rond de 1.500. Het aantal verkooppunten per lid neemt toe in de tijd (van 1,3 in 2007 naar 1,4 in 2012). Dit suggereert dat het aantal zelfstandige boekhandels met slechts één verkooppunt afneemt. Het aantal internetboekhandels waar CB aan levert, is tussen 2006 en 2012 gestegen van 2 naar 28.
- Vooral in het noorden, het hart van Nederland, Midden-Zeeland en Zuid-Limburg komen weinig tot geen ruim gesorteerde fysieke boekhandels voor. Ten opzichte van de vorige evaluatie is er vooral in het noorden van Nederland en in het noorden van Limburg een aantal beter gesorteerde fysieke boekhandels bijgekomen. Het algemene beeld is ongeveer gelijk aan de vorige evaluatie.

Wat is de assortimentsbreedte van verkooppunten naar het aantal verkooppunten dat meer dan 2.000 unieke titels afneemt (de beter gesorteerde boekhandel) en de geografische spreiding?

- Het aandeel fysieke boekhandels waaraan CB meer dan 2.000 unieke titels levert, ligt rond de 64% en blijft stabiel in de periode 2006-2012. Deze trend wijkt af van wat we zagen in de vorige evaluatie. Daar zagen we dat het aandeel afnam in de tijd. Er zijn twee redenen voor dit verschil: in dit onderzoek zijn de boeken met een S-kortingscodering meegenomen en ten tweede zijn de internetboekhandels anders gedefinieerd (zie Box 2). Bij de internetboekhandels schommelt het aandeel waaraan meer dan 2.000 unieke titels geleverd wordt in de periode 2006 – 2012 zeer sterk vanwege het kleine aantal internetboekhandels dat meer dan 2.000 titels geleverd krijgt.

Wat is de assortimentsbreedte van verkooppunten naar het gemiddeld aantal geleverde unieke titels aan de beter gesorteerde boekhandel?

- Het aantal unieke titels geleverd aan de fysieke ruim gesorteerde boekhandels neemt in de periode 2006-2012 af. Deze afname is met een gemiddelde jaarlijkse daling van 2,3% in de periode 2006 – 2012 het kleinst bij de 1% best gesorteerde boekhandels.

Wat is de assortimentsbreedte van verkooppunten naar het gemiddeld aantal geleverde unieke literair-culturele titels (zonder en met correcties) aan de beter gesorteerde boekhandel.

- Het aantal literair-culturele titels is stabiel. Er is een stijging te zien voor kinderboeken en fictie en een daling van overige culturele titels.

- Het aantal genres dat in zowel de fysieke als de internetboekhandels vertegenwoordigd is, neemt af. Dit geldt ook voor de literair-culturele titels.

Wat zijn de kenmerken en oorzaken per genre van de gesignaleerde tendens tot assortimentsversmalling bij de fysieke boekhandel? Wat is de procentuele verdeling van de titels naar het gemiddeld aantal geleverde exemplaren per titel, met voor zover relevant specificaties naar genre?

- Een toenemend deel van de totale afzet van de fysieke boekhandels wordt gerealiseerd door een afnemend aantal titels. Het belang van courante titels neemt dus toe.
- Het percentage bestsellers is in gemeenten met een lage bevolkingsdichtheid hoger dan in gemeenten met een hoge bevolkingsdichtheid. Een duidelijke toename in de loop van de jaren van dit verband hebben we echter niet kunnen vaststellen.
- De afzet van fysieke boekhandels is groter dan die van de internetboekhandels. Dit verschil is met name groot voor titels waarvan veel exemplaren worden afgenomen. Via internet worden meer titels geleverd waarvan maar enkele exemplaren worden geleverd.

Deelonderzoek 3: Digitalisering

Wat zijn van de gevolgen van de digitalisering voor de werkingssfeer van de wet?

De digitalisering van de boekenmarkt heeft zowel betrekking op het verkoopkanaal als het medium. We hebben vijf aspecten bekeken die de diffusie van online verkopen en het e-boek beïnvloeden, waarbij we steeds de relatie legden welke effect het heeft op (i) het marktaandeel fysieke boekhandel, (ii) het marktaandeel e-boek en (iii) de omzet boekenmarkt. Hieruit volgt dat:

- Het **marktaandeel van het e-boek** zal op korte en lange termijn toenemen. Door de ontwikkeling van e-boeken verandert de traditionele vorm van het boek. E-boeken kunnen verrijkt worden (maar als verrijkt e-boek worden zij in dit onderzoek niet tot de markt gerekend) en door nieuwe business modellen wordt ook de toegankelijkheid van e-boek sterk verbeterd en zullen prijzen van e-boeken naar verwachting gaan dalen. De steeds verbeterende techniek en het goedkoper worden van e-readers en tablets zorgen ervoor dat het lezen van e-boeken steeds goedkoper en prettiger wordt. Het marktaandeel van het e-boek is in 2012 gestegen naar 2,5%, ten opzichte van 1,3% in 2011. Cijfers over geheel 2013 zijn nog niet bekend (medio 2013 wel 3,7%), maar naar verwachting zal het aandeel wederom stijgen. Het blijft echter lastig deze gegevens verder te extrapoleren, omdat het onduidelijk is wanneer de groei remt, of er een plafond zit in het aandeel e-boeken en welke impact de groei van verrijkte e-boeken zal hebben op de marktpositie van het e-boek. Het is echter te verwachten dat de verkoop in de komende jaren eerder gestimuleerd dan geremd zal worden.
- De komst van e-boeken zorgt ervoor dat er een nieuwe markt ontstaat, deels aanvullend op en deels vervangend van de traditionele markt. Hierdoor kan het e-boek een positieve werking hebben op de **omzet van de boekenmarkt**, maar dit zal mede afhangen van de prijsvorming (e-boeken zijn goedkoper dan fysieke boeken) en daarmee samenhangend de mate waarin e-boeken (illegaal) gekopieerd gaan worden.
- Het **marktaandeel van de fysieke boekhandel** zal op korte en lange termijn dalen. Uitgaande van de extrapolatie van de verkooppunten waar CB aan levert (=

de trendreeks voor 2012 doorzetten in de komende jaren), zouden de fysieke en internetboekhandels binnen tien jaar beide een marktaandeel van 50% hebben. Door de komst van e-boeken ontstaat er een nieuwe markt, die het marktaandeel van de fysieke boekhandel aan kan tasten. De fysieke boekhandel zal immers niet in staat zijn – ondanks zijn webshops – de gehele omvang van de markt van e-boeken naar zich toe te trekken. Daarnaast is het mogelijk dat er nieuwe internetboekhandels op de Nederlandse markt komen (bijv. Amazon), wat ook effect heeft op het marktaandeel van de fysieke boekhandel (zowel zijn verkoop via fysieke verkooppunten als via webshops). Het is echter onduidelijk welk effect e-boeken exact zullen hebben op het marktaandeel van de fysieke boekhandel bij de verkoop van gedrukte boeken.

- De digitale ontwikkelingen van het wetenschappelijke boek gaat sneller dan van de algemene boeken (hoewel dat nu vooral digitalisering van artikelen betreft). Er zijn verwachtingen dat in bepaalde segmenten van de wetenschap de komende tijd een versnelling te zien zal zijn op het gebied van digitalisering. Een veel groter aandeel boeken is al gedigitaliseerd, boeken zijn vaker verrijkt, e-boeken worden via andere business modellen uitgegeven, en het Open Access model toont dat digitalisering bij andere publicaties (tijdschriften) al sterk ingeburgerd is. Het aandeel wetenschappelijke boeken op de totale verkoop door boekhandels is circa 15% (zie Tabel 2.14). De algemene trends zoals hierboven beschreven zullen dan ook vooral merkbaar zijn voor de boekhandels die relatief meer wetenschappelijke boeken verkopen.

Deelonderzoek 4: Alternatieve instrumenten

Hoe is de functionaliteit van de vaste prijs te beoordelen in het licht van de huidige (en in de toekomst verwachte) marktsituatie van de fysieke boekhandel in vergelijking met de effectiviteit en efficiëntie van eventuele alternatieven voor dit instrument?

- Voor het streven naar een brede beschikbaarheid van boeken geldt dat de afhankelijkheid van het gekozen beleidsinstrument minder relevant wordt naarmate de digitalisering van het boek en de boekenverkoop voortschrijden. Boeken (fysiek en digitaal) zullen eenvoudiger overal en altijd te verkrijgen zijn. Het maakt voor de brede beschikbaarheid van het boek dan minder uit welk beleidsinstrument wordt ingezet.
- Voor het overige zijn er voor de instrumenten 'subsidie boekverkopers' en 'variant vaste boekenprijs' geen wijzigingen sinds de CPB/SCP-studie in 2002. Wel geldt dat de (politieke) steun voor subsidies in de afgelopen jaren afgekalfd is. Voor variant op de vaste boekenprijs geldt dat het boekenvak niet wil tornen aan de termijn waarin de prijsbinding geldt (minimaal één jaar), omdat deze tijd hard nodig is om gedane investeringen in nieuwe boeken terug te verdienen. Voor de andere variant (afbakening wetenschappelijk boek) geldt dat – mede op basis van de inzichten uit hoofdstuk 1 – het loslaten van de prijsbinding een minder grote impact zal hebben op de positie van de fysieke boekhandel (met uitzondering van de meer gespecialiseerde boekhandels). Het aandeel wetenschappelijke boeken op de totale verkoop bedraagt ongeveer 15% (zie paragraaf 2.5).
- Voor het alternatieve instrument 'geen interventie' zijn de onzekerheden wat betreft de bijdrage aan een pluriformiteit titelaanbod verminderd, maar nog niet verdwenen. We hebben de score uit 2002 uit het CPB/SCP-onderzoek daarom gehandhaafd. Het aantal boekhandels zal naar verwachting verder afnemen, maar er is geen hard bewijs dat het titelaanbod kwalitatief of kwantitatief verschaalt of dat het aanbod groter wordt als gevolg van het afschaffen van de prijsbinding. Op

dit moment verschaalt het titelaanbod in fysieke boekhandels in kwantitatieve zin wel, omdat zij meer exemplaren verkopen op basis van minder titels. De consument zal hierdoor steeds meer aangewezen zijn op internet. Het is echter onbekend hoe deze ontwikkeling zich doorzet de komende jaren. De verandering van een minus in een '0' bij 'zekerheid bijdrage aan doelstellingen' blijft dus met onzekerheid omkleefd. Zie ook paragraaf 2.5.2.

8.2 Conclusies

In deze paragraaf presenteren we onze conclusies over de werking, impact en toekomst van de Wet op de vbp.

Deelonderzoek 1: Positie van het wetenschappelijk boek

- Het is niet mogelijk om studieboeken adequaat te definiëren, want slechts een minderheid van de studieboeken kan op basis van aard, inhoud en didactische vorm vooraf onderscheiden worden als studieboek.
- Het is voor een deel mogelijk om het wetenschappelijk boek af te bakenen. Dit geldt voor de beperkte categorie van zuiver wetenschappelijke boeken die middels een aantal criteria (zie hierboven onder 'positie van het wetenschappelijk boek') in theorie te isoleren zijn van andere wetenschappelijke titels. In de praktijk is dit niet getoetst.
- Over het effect van het loslaten van de prijsbinding voor het studieboek dan wel het wetenschappelijk boek in brede zin is geen eenduidige uitspraak mogelijk aangezien studieboeken niet af te bakenen zijn van andere boeken en verder niet duidelijk is geworden hoe wetenschappelijke boeken in brede zin zijn af te bakenen van andere boeken. Wanneer de wetgever wetenschappelijke boeken in brede zin vrijstelt van prijsbinding zullen naar verwachting enkele grote (online) aanbieders de 'populaire wetenschappelijke uitgaven' tegen lagere prijzen gaan aanbieden. De boekhandels die een substantieel aandeel wetenschappelijke titels verkoopt (enkele tientallen), leggen het vervolgens af omdat ze een prijsverlaging niet aankunnen. Hierdoor neemt het marktaandeel en de omzet in het wetenschappelijke segment van de fysieke boekhandel af.

Deelonderzoek 2: Pluriformiteit en brede beschikbaarheid

- Onder de Wet op vbp hebben de uitgevers de pluriformiteit van het aanbod in stand gehouden tot licht verbeterd. Dit geldt ook voor het literair-culturele aanbod.
- Het aandeel fysieke boekhandels met een breed assortiment blijkt in de periode 2006-2012 stabiel. Ten tweede zien we binnen de fysieke boekhandels een assortimentsversmalling optreden. Deze versmalling komt tot uitdrukking in een daling van het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel geleverd wordt, vooral in de beter gesorteerde fysieke boekhandels. Daarnaast daalt het aantal genres dat in de fysieke boekhandels vertegenwoordigd wordt. Dit geldt in nog sterkere mate voor de internetboekhandels, waar sterke schommelingen plaatsvinden, die toe te schrijven zijn aan de toetreding van nieuwe, kleine spelers. Dit is een andere conclusie dan de conclusie uit de vorige evaluatie. Toen zagen we weinig veranderingen na de invoering van de Wet op de vbp. De dalingen in aantallen titels en genres vertegenwoordigd in de fysieke boekhandel zetten vooral na 2008 in. De jaren na 2008 zijn niet opgenomen in de vorige evaluatie. De vraag is of de assortimentsversmalling het gevolg is van

dalende verkopen. Het is duidelijk dat de economische crisis zijn weerslag heeft gehad op het consumentenvertrouwen van Nederlanders, de koopkracht en daarmee de aankopen van boeken. Daarnaast geldt dat de gehele detailhandel in zwaar weer verkeert door de toenemende concurrentie van online aanbieders.

- Fysieke boekhandels voeren een kleiner assortiment aan titels en zijn in de loop van de tijd relatief meer exemplaren gaan verkopen van courante titels. Dit kan samenhangen met de opmars van de internetboekhandels. De online markt faciliteert het gemakkelijk vinden van heel specifieke boeken.
- De assortimentsversmalling in de fysieke boekhandels is een algemene ontwikkeling. De resultaten wijzen er niet op dat de assortimentsversmalling vooral in minder stedelijke gebieden plaatsvindt.
- In de breedte is de fysieke boekhandel een opvallend stabiele factor zowel in de relatieve als in absolute zin.

Deelonderzoek 3: Digitalisering

- Digitalisering van het boek en boekenverkoop zijn twee onomkeerbare ontwikkelingen in de boekenmarkt. De digitalisering van zowel het kanaal als het medium heeft een zichtbare impact op de boekenmarkt, maar op welke aspecten (bijvoorbeeld productie, distributie, prijs, consumptie) zij de meeste invloed gaat hebben, valt moeilijk te zeggen. De technologische ontwikkelingen zijn nog niet uitgekristalliseerd (voor zover dat ooit zal gebeuren).
- Voor de werkingssfeer van de Wet op de vbp kunnen we concluderen dat de wet pas aan belang zal inboeten wanneer de digitalisering zeer sterk voortschrijdt. Een aanzienlijk deel van fysieke boeken wordt online verkocht via internetboekhandels en fysieke boekhandels. Dit plaatst de bijdrage van de Wet op de vbp aan een brede beschikbaarheid via een fijnmazig netwerk van fysieke boekhandels in een ander daglicht. Tegelijkertijd concluderen wij dat de verkoop van e-boeken – waarvoor de Wet op de vbp niet geldt – in de kinderschoenen staat (evenals self-publishing buiten de reguliere kanalen om). De toekomst moet uitwijzen hoe groot zijn thans groeiend marktaandeel zal worden.
- Specifiek voor wetenschappelijke boeken geldt dat digitalisering sneller verloopt dan bij algemene boeken. Hoewel deze digitalisering vooral tijdschriften betreft, zal zij ook impact krijgen op wetenschappelijke boeken die steeds vaker digitaal en verrijkt ontsloten worden. Op termijn zal hier de wet dus aan belang inboeten, en wellicht sneller dan bij algemene boeken.

Deelonderzoek 4: Alternatieve instrumenten

- Het bereik van de vaste prijs zal in het licht van de huidige (en in de toekomst) waarschijnlijk verslechterende marktsituatie van de fysieke boekhandel al tengevolge van digitalisering afnemen. Het tempo waarin dat gebeurt, hangt wel sterk af van de snelheid waarmee onder andere digitalisering zich voltrekt. Thans (tweede helft 2013) heeft het e-boek een (groeiend) marktaandeel van ongeveer 4% en de meeste boeken (65%) worden via de fysieke boekhandel verkocht. Hierin speelt zeker de vraag in hoeverre internetboekhandels en elektronische varianten van boeken een aanvulling en/of een substitutie vormen van fysieke boekhandels en boeken. De effectiviteit van het instrument kent ook een grens. Het kan hoogstens een rem vormen op de huidige tendens van dalende omzetten in de boekenbranche veroorzaakt door externe ontwikkelingen als veranderend

leesgedrag, economische crisis en de algehele malaise in de detailhandel (die niet alleen boekhandels treft).

- Of andere instrumenten dan ook automatisch beter geschikt zijn om tegenwicht te bieden aan factoren die de positie van de fysieke boekhandel en zijn assortimentsbreedte aantasten, is niet eenduidig vast te stellen. De economische crisis en de problemen in de detailhandel (dus ook de boekhandel) zijn niet eenvoudig op te lossen. Een instrument als subsidies (en vooral de extra publieke uitgaven die daarmee gepaard gaan) geniet nauwelijks politieke steun. Verder verkeert de boekenmarkt en het lezen in een transitie die het momenteel redelijk onzeker maakt wat de uiteindelijke effecten op een pluriform titelaanbod en brede beschikbaarheid zullen zijn. De vraag of het totale titelaanbod lijdt onder afschaffing van de prijsbinding is lastig te beantwoorden, getuige bijvoorbeeld de elkaar tegensprekende uitkomsten van onder meer onderzoeken in Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. Het meten van het totale titelaanbod wordt ook lastiger omdat de grenzen tussen 'echte' boeken en andere type publicaties vervagen

8.3 Tot slot

De centrale vraag is of er in het licht van de toenemende digitalisering van het boekenvak – digitalisering van productie, distributie, verkoop en consumptie van boeken, onder meer via meer internetverkoop en een groei van het aantal e-boeken – nog wel een vaste boekenprijs nodig is. Diverse betrokkenen noemen het directe effect van de Wet op de vbp, namelijk het voorkomen van een intensieve prijsconcurrentie en de daaruit volgende marktmacht van één of enkele partijen. Een dergelijke ontwikkeling zou een kaalslag onder fysieke boekhandels kunnen betekenen en doordat ook uitgevers marges zullen inleveren kan het ook effect hebben op de pluriformiteit van het aanbod, vooral in het literair-culturele segment.

De vraag is of er een aparte voorziening nodig is/blijft om de fysieke boekhandel blijvend onderdeel te laten zijn van het Nederlands straatbeeld met het oog op de brede beschikbaarheid van het boek. Momenteel ondergaat de boekenmarkt een transitie die wellicht voor een deel vergelijkbaar is met de transitie die de muziek heeft ondergaan. Belangrijke kenmerken van deze transitie zijn: (1) digitalisering van het boek en de boekverkoop (inclusief nieuwe toetreders, verrijkte producten); (2) het veranderend leesgedrag en –cultuur; en (3) de huidige recessie die de detailhandel en dus ook de fysieke boekhandel raakt. De intensiteit en het tempo van deze transitie liggen echter nog fors lager dan in de muziekmarkt. Het zijn echter wel allemaal ontwikkelingen die de werking en effectiviteit van de Wet op de vbp op termijn kunnen raken (en die een *echte* effectevaluatie onmogelijk maken, omdat we het effect van de Wet op de vbp niet kunnen isoleren van andere factoren).

Of de wet een verslechterende positie van de fysieke boekhandel kan voorkomen, is hiermee ook lastig te bepalen. Enkele factoren die daar debet aan zijn, liggen immers buiten de werkingssfeer van de Wet. De wet vertraagt mogelijk het negatief effect van deze ontwikkelingen voor de marktpositie van de fysieke boekhandel. Er is echter geen uitspraak over de termijn waarop en de mate waarin deze positie zal worden aangetast.

De marktpositie van de fysieke boekhandel is mede afhankelijk van de functies die zij vervult. We hebben eerder geconstateerd dat fysieke en internetboekhandels elkaar zowel aanvullen als vervangen (zie hoofdstuk 6). Naarmate de fysieke boekhandel ten opzichte van de internetboekhandel meer aanvullende functies vervult, kan dat een positief effect hebben op zijn marktpositie. Deze complementaire functies liggen bijvoorbeeld op het vlak

van de fysieke boekhandel als ontmoetingsplek voor het (lezers)publiek, verkopers en schrijvers, als omgeving die – middels samenwerking met onderwijsinstellingen en bibliotheken – lezen bevordert en die als laagdrempelige en nabije winkel in vrijwel elk winkelcentrum aanwezig is.

Voorlopig is de fysieke boekhandel nog dominant. Het aandeel fysieke boekhandels met een breed assortiment blijkt in de periode 2006-2012 stabiel. Wel daalt het gemiddeld aantal unieke titels dat aan de fysieke boekhandel geleverd wordt, vooral in de beter gesorteerde fysieke boekhandels. Daarnaast daalt het aantal genres dat in de fysieke boekhandels vertegenwoordigd wordt. Dit geldt in nog sterkere mate voor de internetboekhandels, waar sterke schommelingen plaatsvinden, die toe te schrijven zijn aan de toetreding van nieuwe, kleine spelers. Fysieke boekhandels voeren een kleiner assortiment aan titels en zijn in de loop van de tijd relatief meer exemplaren gaan verkopen van courante titels. Dit kan samenhangen met de opmars van de internetboekhandels. De online markt faciliteert het gemakkelijk vinden van heel specifieke boeken.

Over de wijze waarop en de mate waarin digitalisering verder van invloed zal zijn op het bereiken van de doelstellingen van de Wet op de vbp is op dit moment geen sluitende uitspraak te doen.

Voor zover de wetgever een aanpassing van de Wet op de vbp overweegt, zou volgens ons met de volgende aspecten rekening gehouden moeten worden:

- De houdbaarheid van de huidige interpretatie van 'brede beschikbaarheid' (fijnmazig netwerk van geografisch verspreide boekhandels) in de context van internetverkoop en de mate waarin internetboekhandels en fysieke boekhandels elkaars substituut zijn, dan wel elkaar aanvullen.
- De effectiviteit van de Wet op de vbp voor verschillende categorieën boeken, bijvoorbeeld meer relevantie voor literair-culturele titels en minder relevantie voor wetenschappelijke titels.
- Bij elke eventuele aanpassing van de Wet moet de vraag worden gesteld welke impact zij heeft op (1) de positie van literair-culturele titels als cultuurgoederen, en (2) op het belang van de fysieke boekhandels als één van de schakels waarlangs (literaire) boeken worden verspreid.
- De impact van een eventuele aanpassing van de Wet op de vbp op marktmacht van verschillende aanbieders. Een eventuele afschaffing van de Wet op de vbp zal leiden tot prijsconcurrentie die de positie van de fysieke boekhandel verder zal aantasten ten gunste van grote online aanbieders en branchevreemde aanbieders.
- De impact van eventuele aanpassingen van de Wet op de vbp op de unieke collectieve distributie-infrastructuur in Nederland die zowel meerwaarde heeft voor de fysieke als de internetboekhandel. Eventuele aanpassingen of afschaffing zou deze infrastructuur kunnen aantasten en een negatief effect kunnen hebben op de beschikbaarheid van boeken voor de consument.
- Een eventuele aanpassing van de Wet op de vbp biedt een gelegenheid om een breder publiek te informeren over deze wet.

Bijlage A | Representativiteit van de boekenlijsten

Wij hebben van een aantal leveranciers boekenlijsten gekregen. Bij deze leveranciers zijn de boekenlijsten in samenwerking met onderwijsinstellingen tot stand gekomen. De leveranciers kunnen op titelniveau aangeven welke opleiding(en) bepaalde titels gebruiken. De vraag is of de aldus verkregen boekenlijsten representatief zijn naar opleiding en niveau. Deze analyse naar representativiteit is verricht op het totale titelbestand, inclusief titels in andere talen dan het Nederlands, maar exclusief titels waarbij informatie over opleiding of niveau missend is (8.937 unieke titels in totaal).

Allereerst de vraag of de boekenlijsten representatief zijn naar niveau (HBO en WO). Om die vraag te beantwoorden, hebben we eerst geïnventariseerd hoeveel unieke titels worden voorgeschreven voor het HBO en hoeveel voor het WO. Het aantal titels uitgesplitst naar opleiding hebben we naast het aantal opleidingen volgens de registratie van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) gelegd (zie tabel A.1). Opvallend is dat het aantal titels dat voorgeschreven wordt voor het HBO naar verhouding groter is dan het percentage HBO opleidingen (zie tabel A.2). Dit betekent dat de boekenlijsten relatief veel HBO-titels bevatten (aangenomen dat er op het HBO niet meer titels per opleiding worden voorgeschreven dan op het WO).

Tabel A.1: Procentuele verdeling opleidingen en unieke titels HBO/WO

	Opleidingen (in %)	Unieke titels (in %)
HBO	33,9	81,6
WO	66,1	18,4
Totaal	100,0	100,0
Aantal unieke titels	2.723	8.937

Bron: Boekenlijsten en DUO (bewerkingen APE)

Om te bepalen of alle type opleidingen voorkomen op de boekenlijsten is een verdere uitsplitsing gemaakt naar de verschillende studierichtingen opgedeeld in clusters. Dit hebben we wederom naast de gegevens van DUO gelegd om na te gaan of de boekenlijsten representatief zijn voor de studies in Nederland (zie tabel A.2 en tabel A.3). Op de boekenlijsten lijken landbouw & natuurlijke omgeving en taal & cultuur relatief ondervertegenwoordigd.

Tabel A.2: Procentuele verdeling opleidingen per cluster⁸⁸

	HBO (in %)	WO (in %)
Economie en recht	24,8	15,8
Gedrag en Maatschappij	3,2	11,6
Gezondheidszorg	7,6	6,8
Landbouw en natuurlijke omgeving	8,9	5,1
Natuur en techniek	20,1	26,9
Onderwijs	12,8	1,8
Taal en cultuur	22,2	31,3
Sector overstijgend	0,4	0,8
Totaal	100,0	100,0
Aantal waarnemingen	922	1.801

Bron: DUO (bewerkingen APE)

Tabel A.3: Procentuele verdeling unieke titels per cluster⁸⁹

	HBO (in %)	WO (in %)
Economie en recht	38,9	30,2
Gedrag en Maatschappij	9,8	19,3
Gezondheidszorg	17,1	1,5
Landbouw en natuurlijke omgeving	1,2	0,5
Natuur en techniek	14,6	13,0
Onderwijs	12,8	1,3
Taal en cultuur	5,3	34,2
Sector overstijgend	0,3	0,0
Totaal	100,0	100,0
Aantal unieke titels	7.293	1.644

Bron: Boekenlijsten (bewerkingen APE)

⁸⁸ Het gaat om verschillende opleidingen (alleen voltijd). Als een opleiding aan twee verschillende instellingen wordt gegeven telt dit als twee verschillende opleidingen. Als het hetzelfde opleidingsinstituut betreft in twee verschillende plaatsen dan telt dit als één opleiding.

⁸⁹ 203 unieke titels van de boekenlijsten worden zowel op het HBO als het WO voorgeschreven. Van 158 van deze boeken is het cluster bekend. Deze worden hier dus zowel bij de boeken die voor het HBO worden voorgeschreven als bij de boeken die voor het WO worden voorgeschreven meegeteld. Als een boek in een bepaald cluster wordt voorgeschreven kan het bijvoorbeeld twee keer worden voorgeschreven aan verschillende opleidingen binnen dat cluster.

Bijlage B | NUR literair-cultureel

Kinderboeken

NUR-code	Omschrijving
200	Kinderboeken algemeen
210	Non-fictie kinderboeken (<12 jaar)
211	Computerboeken (<12 jaar)
212	Geschiedenis (<12 jaar)
213	Gezondheid (<12 jaar)
214	Hobbyboeken (<12 jaar)
216	Kookboeken (<12 jaar)
217	Kunst en cultuur (<12 jaar)
218	Mens en maatschappij (<12 jaar)
219	Moppen en raadsels (<12 jaar)
221	Muziek (<12 jaar)
222	Naslagwerken, woordenboek, atlas (<12 jaar)
223	Natuur, plant, dier (<12 jaar)
224	Religie en kinderbijbels (<12 jaar)
225	Ruimte en sterrenkunde (<12 jaar)
226	Seksualiteit/voorlichting (<12 jaar)
227	Sinterklaas- en kerstboeken (<12 jaar)
228	Speel- en leerboeken (<12 jaar)
229	Sport, spel (<12 jaar)
231	Techniek (<12 jaar)
232	Wereldoriëntatie, landen, volkeren (<12 jaar)
240	Non-fictie kinderboeken (> 12 jaar)
241	Computerboeken (>12 jaar)
242	Geschiedenis (>12 jaar)
243	Gezondheid (>12 jaar)
244	Hobbyboeken (>12 jaar)
246	Kookboeken (>12 jaar)
247	Kunst en cultuur (>12 jaar)
248	Mens en maatschappij (>12 jaar)
249	Muziek (>12 jaar)
251	Moppen en raadsels (>12 jaar)
252	Naslagwerken, woordenboeken, atlas (>12 jaar)
253	Natuur, plant, dier (>12 jaar)
254	Ruimte en sterrenkunde (>12 jaar)
255	Seksualiteit/voorlichting (>12 jaar)
256	Sport, spel (>12 jaar)
257	Techniek (>12 jaar)
258	Wereldoriëntatie, landen, volkeren (>12 jaar)
259	Wetenschap (>12 jaar)
270	Kinderboeken diversen
271	Peuterboeken
272	Kleuterboeken
273	Prentenboeken (<6 jaar)
274	Prentenboeken (>6 jaar)
275	Rijmpjes, versjes, liedjes
276	Uitklapboeken
277	Verhalen en sprookjes
280	Fictie kinder- en jeugdboeken algemeen
281	Fictie 4-6 jaar
282	Fictie 7-9 jaar
283	Fictie 10-12 jaar
284	Fictie 13-15 jaar
285	Fictie 15+
286	Moeilijk lezen
287	Leren lezen

Fictie

NUR-code	Omschrijving
300	Literaire fictie algemeen
301	Literaire roman, novelle
302	Vertaalde literaire roman, novelle
303	Verhalenbundels
304	Vertaalde verhalenbundels
305	Literaire thriller
306	Poëzie
307	Toneel, - theater- en filmteksten, ook scenario's
308	Klassieke oudheid (teksten)
309	Bloemlezingen
310	Pockets algemeen
311	Pockets literaire fictie
312	Pockets populaire fictie
313	Pockets spanning
314	Pockets non-fictie
315	Vertaalde pockets
320	Literaire non-fictie algemeen
321	Biografieën literaire auteurs
322	Briefwisselingen literaire auteurs
323	Literaire essays
324	Literaire tijdschriften
325	Gebundelde literaire columns
342	Historische roman (populair)
362	Strips voor kinderen (geen informatieve strips)
364	Geschiedkundige strips
365	Informatieve stripverhalen (<12 jaar)
366	Informatieve stripverhalen (>12 jaar)
373	Gedichten (populair)
713	Religieuze cadeauboekjes

Overig cultureel (inclusief menswetenschappen)

NUR-code	Omschrijving
491	Sportbiografieën
610	Taal en cultuur algemeen
611	Algemene letteren
612	Cultuurwetenschappen algemeen
613	Medievistiek
614	Archiefwetenschap
615	Boekwetenschappen algemeen
616	Taalkunde
617	Literatuurwetenschap
618	Theoretische literatuurwetenschap
620	Nederlandse taal- en letterkunde algemeen
621	Literatuurgeschiedenis van de lage landen
622	Letterkunde
630	Buitenlandse talen, letterkunde en cultuur algemeen
631	Duitse taal, letterkunde en cultuur
632	Engelse taal, letterkunde en cultuur
633	Frans taal, letterkunde en cultuur
634	Spaanse taal, letterkunde en cultuur
635	Literatuurgeschiedenis buitenland
640	Kunst algemeen
641	Biografieën van kunstenaars
642	Monografieën (kunst)
643	Museumgidsen
644	Tentoonstellingscatalogi
645	Antiek
646	Beeldende kunst
647	Beeldende kunsttechnieken
648	Bouwkunst, architectuur
649	Iconologie

NUR-code	Omschrijving
651	Kunsttheorie
654	Kunstgeschiedenis
655	Toegepaste kunst
656	Vormgeving en design
657	Museumstudies
658	Kunstbeleid- en management
661	Biografieën van musici
662	Muziekgeschiedenis
667	Muziekinstrumenten en - techniek
668	Bladmuziek
669	Naslagwerken (muziek)
670	Theater, film- en televisiewetenschap algemeen
671	Biografieën podiumkunsten
672	Biografieën film en theater
675	Toneel en theaterdans
676	Theatergeschiedenis
677	Theatertheorie en -techniek
680	Geschiedenis algemeen
681	Historische biografieën
682	Archeologie
683	Oudheid (tot 500)
684	Middeleeuwen (500-1500)
685	Nieuwe geschiedenis (1500-1870)
686	Moderne geschiedenis (1870-heden)
687	Theoretische geschiedenis
688	Vaderlandse geschiedenis
689	Oorlog en vrede
691	Europese overzeese expansie
692	Niet-westerse geschiedenis
693	Regionale stadsgeschiedenis
694	Cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis
695	Maatschappijgeschiedenis
696	Sociaal economische geschiedenis
697	Politieke geschiedenis en geschiedenis van de internationale betrekkingen
700	Theologie algemeen
701	Bijbels
702	Bijbelse handboeken
703	Bijbelwetenschappen
704	kerk- en dogmengeschiedenis
705	Godsdienstwijsbegeerte en ethiek
706	godsdienstwetenschappen
707	Geloofsopbouw
708	Godsdienstige mystiek
709	Kerkboeken/gebedenboeken, psalmen en gezangbundels
713	Religieuze cadeauboekjes
715	Humanistiek
716	Jodendom
717	Islam
718	Oosterse religies waaronder boeddhisme en hindoeïsme
719	Overige religies
724	New Age
730	Filosofie algemeen
731	Biografieën over filosofen
732	Geschiedenis van de filosofie
733	Theoretische filosofie
734	Praktische filosofie
735	Sociale filosofie
736	Cultuurfilosofie
737	Sociale kennistheorie & ethiek
738	Wetenschapsfilosofie, logica en kentheorie
739	Oosterse filosofie
740	Mens en maatschappij algemeen
741	Algemene sociale wetenschappen
745	Emancipatie
747	Minderheden, racisme, vluchtelingen

NUR-code	Omschrijving
748	Senioren
749	Rouwverwerking
751	Verslavingsvraagstukken
752	Welzijnswerk
754	Politicologie
755	Sociaal ruimtelijke wetenschappen
756	Sociologie algemeen
757	Cultuursociologie
758	Stadsociologie
761	Culturele antropologie
764	Sociale en historische antropologie
775	Sociale psychologie
791	Economische biografieën
815	Massacommunicatie

Bijlage C | Interviewrespondenten en expertbijeenkomsten

Interviewrespondenten

Naam	Organisatie
Albert Jagt	Van Dijk
Caroline Damwijk	Directeur Libris Blz
Daniel Ropers	Bol.com
David van Dantzig	Hardware Info
Hanca Leppink	voormalig uitgeefdirecteur Luitingh Sijthoff
Maarten Asscher	Managing Director at Athenaeum
Maria Nielsen	Danish Competition and Consumer Authority
Michael van Everdingen	Koninklijke Boekverkopersbond
Paul Rutten	Co-auteur SEO onderzoek Digitaal Gebonden
Peter Backx	Kluwer
Peter Paul Spanjaard en Hans-Willem Cortenraad	CB
Suzan Breeuwsma	WPG, deskundige digitaal platform

Afhankelijk van de respondent die werd geïnterviewd lag de nadruk op digitalisering of op alternatieve instrumenten.

Eerste expertmeeting (onderwerpen en deelnemers)

- Definitie en afbakening studieboek en wetenschappelijke boek
- Inventarisatie effecten afschaffing vast boekenprijs voor wetenschappelijke boek en/of het studieboek

Naam	Organisatie
Michael van Everdingen	Koninklijke Boekverkopersbond
Wouter van Gils	Boom Uitgevers Amsterdam
Anton van Kempen	Uitgeverij Pream
Petra Lubbers	Bol.com
Geert Noorman	Nederlands Uitgeversverbond
Merlijn Olon	Athenaeum, wetenschappelijk en studieboeken
Agnes van Reenen	Reed Business uitgevers
Pier Rienks	VU Boekhandel
Tom Schoute	Kluwer

Leden begeleidingscommissie, niet opgenomen in het overzicht, waren toevoerder.

Tweede expertmeeting (onderwerpen en deelnemers)

- Afbakening wetenschappelijk boek van algemene boek
- Scenario's afschaffen vaste prijs voor wetenschappelijk boek/studieboek

Naam	Organisatie
Agnes van Reenen	Reed Business Uitgevers
Anton van Kempen	Uitgeverij Pream
Bastiaan Mons	Commissariaat voor de Media
Gerdi Smit	Academic Service
Maarten Bohlken	Jongbloed Juridisch
Merlijn Olon	Athenaeum, wetenschappelijk en studieboeken
Michael van Everdingen	Koninklijke Boekverkopersbond
Pier Rienks	VU Boekhandel
Tom Schoute	Kluwer
Wouter van Gils	Boom Uitgevers Amsterdam

Leden begeleidingscommissie, niet opgenomen in het overzicht, waren toevoerder.

Bijlage D | Samenvatting en actualisering CPB/SCP-studie⁹⁰

In deze bijlage geven we een overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse die CBP en SCP in opdracht van het ministerie van OCW ruim tien jaar geleden hebben gemaakt van de effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs. We behandelen eerst wat CPB en SCP onder effectiviteit en efficiëntie verstaan waarna deze criteria worden conform de CPB/SCP-studie beschreven worden voor drie instrumenten, namelijk: (1) subsidies voor boekverkopers, (2) variant op de vaste boekenprijs, en (3) geen interventie.⁹¹ Waar relevant zijn passages aangepast op basis van besluiten en ontwikkelingen sinds 2002.

Effectiviteit en efficiëntie van beleidsinstrumenten conform de CPB/SCP-studie

De effectiviteit heeft betrekking op de mate waarin het beleidsinstrument bijdraagt aan het behalen van de cultuurpolitieke doelstellingen. De efficiëntie bekijkt tegen welke kosten de cultuurpolitieke doelstellingen (deels) worden behaald. Bij de beoordeling van de verschillende beleidsinstrumenten gaat het om de combinatie van effectiviteit en efficiëntie. Bij gelijke effectiviteit heeft het meest efficiënte instrument de voorkeur. Wanneer de effectiviteit niet gelijk is, dient er gekeken te worden naar de efficiëntie; een minder effectief instrument kan bij een grote efficiëntie toch de voorkeur genieten. Voor het analyseren van de effectiviteit en efficiëntie worden diverse criteria onderscheiden. Deze lichten we hieronder toe.

- Effectiviteit:
 - De bijdrage aan cultuurpolitieke doelstellingen: (1) pluriform titelaanbod, (2) brede beschikbaarheid van boeken en (3) publieksparticipatie;
 - Zekerheid van bijdragen aan cultuurpolitieke doelstellingen, dat wil zeggen de mate waarin de alternatieven (i) gericht ingezet kunnen worden – indien wenselijk – om de doelstellingen te bereiken en (ii) minder afhankelijk is van externe ontwikkelingen.
- Efficiëntie:
 - Marktconforme prijzen: Doordat de prijzen als gevolg van de vaste boekenprijs hoger kunnen zijn dan het marktevenwicht, betaalt de consument een toeslag voor het behalen van de cultuurpolitieke doelstellingen. Een alternatief is gunstiger indien het de prijsstelling minder verstoort.
 - Bevordering ontwikkeling van assortiment en dienstverlening: De huidige wet kan bij uitgevers, grossiers en boekverkopers verstorend werken op

⁹⁰ Deze bijlage is dus gebaseerd op hoofdstuk 8 uit: CPB/SCP (2002), *Boek en Markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*, Den Haag.

⁹¹ CPB en SCP noemen oorspronkelijk zeven alternatieven voor de huidige wet vaste boekenprijs. Naast de genoemde drie instrumenten zachte leningen, bibliotheken, vouchers en een 0% BTW tarief. Deze vier instrumenten werden als onhaalbaar bestempeld en dus niet meegenomen in de analyse. Wij stellen anno 2013 vast dat de argumenten om deze instrumenten niet mee te nemen nog steeds valide zijn (zie voetnoot 75, p. 161-163).

- productinnovatie. Indien alternatieven minder verstorend werken, scoren ze op dit criterium beter dan de huidige wet.
- Beperking overheidsfalen: Bij het implementeren van een wet kan de overheid verstorend werken, door bijvoorbeeld subsidies aan organisaties te geven die geen effect hebben op de doelstellingen. Doordat de overheid niet intervenueert, is dit risico tot een minimum beperkt. Alternatieven kunnen op dit criterium dus niet beter scoren.
 - Beperking kosten overheidsbudget: De opbrengsten voor het behalen van de doelstellingen dienen afgezet te worden tegen de kosten die gemoeid zijn met het beleidsinstrument. De overheid maakt binnen de huidige wet geen tot nauwelijks kosten. Alternatieven kunnen op dit criterium dus niet beter scoren.

Uitwerking drie alternatieven conform de CPB/SCP-studie

In de CPB/SCP-studie zijn drie alternatieven op een rij gezet en uitgebreid vergeleken, namelijk:

- Subsidie voor boekverkopers.
- Varianten op de boekenprijs.
- Geen interventie.

Wij lopen deze alternatieven hieronder kort na.

Subsidies voor boekverkopers

Middels het instrument 'subsidies voor boekverkopers' heeft de overheid een middel om heel gericht in de marktwerking te interveniëren, daar waar de markt niet uit zichzelf voorziet in goede beschikbaarheid en pluriformiteit. De onderbouwing hierbij is dat alle belastingbetalers baat hebben bij een goede beschikbaarheid van boeken middels een fijnmazig netwerk van boekhandels en een pluriformiteit van het titelaanbod ('merit goods'), aangezien alle Nederlanders en niet enkel kopers van boeken bijdragen aan de doelstellingen.

Er kunnen verschillende modellen gekozen worden bij het subsidiëren van boekverkopers en de keuze van inrichting kan van invloed zijn op de effectiviteit en efficiëntie van de subsidie. Beoordelingscriteria van de subsidie kan bijvoorbeeld gericht zijn op de grootte van de boekhandel, op de verkoop van specifieke boeken of op het herstructureren van boekhandels. Daarnaast is er keuze te maken in bijvoorbeeld de omvang van de subsidie en het moment van uitbetalen.

Effectiviteit

- Bijdrage aan cultuurpolitieke doelstellingen: Subsidiëring zal een positief effect hebben op de brede beschikbaarheid, hoewel de grootte van het effect niet te kwantificeren valt. Ook de pluriformiteit zal toenemen doordat subsidie boekverkopers stimuleert literair-culturele boektitels in het assortiment op te nemen en zo minder kruissubsidiëring nodig is bij de uitgevers. Doordat afschaffing van de vaste boekenprijs ook prijsdaling tot gevolg kan hebben, komt het ook de publieksparticipatie ten goede.
- Zekerheid bijdragen aan cultuurpolitieke doelstellingen: Doordat de overheid subsidies heel gericht kan inzetten, profiteren enkel de boekverkopers van de regeling die ook bijdragen aan de doelstellingen. Daarnaast is er nauwelijks afhankelijkheid van de (technologische) ontwikkelingen.

Subsidies hebben conform de CPB/SCP-studie een sterker positief effect op de doelstellingen beschikbaarheid, pluriformiteit en publieksparticipatie dan wordt aangenomen. Tevens verhoogt het de zekerheid waarmee de doelstellingen behaald worden.

Efficiëntie

- Marktconforme prijzen: Zonder vaste boekenprijs is de toepassing van prijsstrategieën mogelijk.
- Bevordering ontwikkeling van assortiment en dienstverlening: In tegenstelling tot de huidige Wet op de vbp verstoren subsidies de ontwikkeling van het assortiment de dienstverlening niet, maar zoals we eerder constateerden hebben deze punten niet direct met efficiëntie te maken.
- Beperking overheidsfalen: Doordat de overheid een actieve rol heeft in het uitgeven van subsidies, is er een risico op overheidsfalen. We noemen enkele voorbeelden uit de CPB/SCP-studie. Mogelijk krijgen boekverkopers een subsidie voor titels die ze zonder subsidie ook zouden hebben ingekocht. Een andere mogelijkheid van verstoring schuilt in de noodzaak dat de overheid de criteria voor brede beschikbaarheid moet (laten) concretiseren om subsidies te verdelen. Daarbij is niet uit te sluiten dat er verstoringen plaatsvinden als gevolg van informatieachterstand en politieke lobby.
- Beperking kosten overheidsbudget: Er zullen extra kosten gemaakt moeten worden wanneer de overheid kiest voor het uitgeven van subsidies. Een subsidie legt immers per definitie beslag op overheidsgeld. Het voordeel is dat direct duidelijk wordt welke publieke financiële middelen gemoeid zijn met het bevorderen van de cultuurpolitieke doelstellingen. Bij de vaste boekenprijs is dat niet inzichtelijk.

Subsidies komen de efficiëntie niet ten goede en gaan gepaard met een hogere kans op overheidsfalen en additionele kosten voor de overheid.

Variant vaste boekenprijs

Het alternatief 'variant vaste boekenprijs' vormde een aanpassing van de privaatrechtelijke regeling van de vaste boekenprijs (zie paragraaf 1.1). Bij de aanpassing worden de effectieve aspecten behouden (de collectief-verticale prijsbinding), maar aspecten die verstoring (kunnen) werken aangepakt. Uit een longlist van mogelijke aanpassingen zijn door CPB en SCP de volgende varianten als meest gunstig aangeduid. Wij hebben deze varianten aangevuld met de besluiten die sindsdien genomen zijn over deze varianten:

- Kortere termijn vaste boekenprijs: boekverkopers verkopen de meeste exemplaren van een titel binnen de eerste zes maanden. Door de minimale termijn van de vaste boekenprijs te verkorten van twee naar één of een half jaar kan de boekverkoper de afzet vergroten door de prijs ervan te verlagen. Deze aanpassing is in de wet overgenomen, want de termijn is teruggebracht naar één jaar.
- Afschaffen erkenningsregeling en collectief-exclusief handelsverkeer: Niet alle boeken mogen door alle boekverkopers aangeboden worden (zoals wetenschappelijke boeken of boeken duurder dan €30 euro). De doelstelling 'brede beschikbaarheid' is er echter juist bij gebaat wanneer alle boeken bij alle boekverkopers gekocht kunnen worden. Deze erkenningsregeling en het exclusieve handelsverkeer zijn bij de introductie van de huidige wet overigens afgeschaft.

- Afschaffen vaste boekenprijs voor wetenschappelijke boeken:⁹² Wetenschappelijke boeken zijn minder prijsgevoelig, worden vooral via directe verkoop verkocht en zijn niet breed beschikbaar. De vaste boekenprijs heeft daarom nauwelijks effect op deze boeken. Afschaffing kan zorgen dat de markt voor wetenschappelijke boeken beter gaat werken. Wel onder de conditie dat de markt volledige mededinging kent (en daar is geen sprake van vanwege de grote marktmacht van uitgeverij in diverse segmenten). Deze aanpassing is niet overgenomen op grond van de overweging dat veel wetenschappelijke boeken ook bestemd zijn voor een algemeen publiek (zie Memorie van Toelichting bij de wet).
- Afschaffen vaste verrekenkorting: Momenteel kunnen boekverkopers en uitgeverij afspraken maken over de handelsmarges van bestelling die verlopen via CB. Dit is een beperking van de mededinging die niet onder de ontheffing van de vaste boekenprijs valt en kan derhalve verboden worden. De Wet op de vbp biedt de mogelijkheid een collectieve distributie-infrastructuur in het leven te roepen waar afspraken over minimale kortingen voor de boekhandel deel van uitmaken (Artikel 12 Wet op de vbp annex art. 15 Besluit vbp).

Effectiviteit

- Bijdrage aan cultuurpolitieke doelstellingen: Ten aanzien van de brede beschikbaarheid van boeken heeft een afgebakende vaste boekenprijs waarschijnlijk beperkt gunstige effecten. Voor de meeste boektitels en de meeste boekverkopers zal het voordelig uitpakken. Alleen wanneer consumenten massaal de aanschaf van een boek uitstellen, zal een vaste boekenprijs gedurende de periode dat zij verplicht geldt voor een nieuw boek minder effectief zijn. Waarschijnlijk zal uitstel van aankoop zich echter beperken tot titels met een hoge prijselasticiteit, zoals pocketedities van oude bestsellers en evergreens. Wanneer gekeken wordt naar de pluriformiteit is er een klein negatief effect te verwachten.⁹³
- Zekerheid bijdragen aan cultuurpolitieke doelstellingen: Ten opzichte van de huidige wet neemt de onzekerheid iets toe. Door het inkorten van het termijn van een vaste boekenprijs kunnen marktpartijen strategisch opereren. Wanneer consumenten hun aankoop massaal gaan uitstellen, zal de wet niet effectief zijn.

CPB en SCP concluderen dat het onduidelijk is of de aanpassingen per saldo positief of negatief zullen uitpakken; voor de beschikbaarheid en publieksparticipatie zal het naar verwachting een positief effect hebben, voor de pluriformiteit kan het juist negatief uitpakken.

Efficiëntie

- Marktconforme prijzen: Doordat de prijsverstoring minder langdurig is dan bij de huidige vaste boekenprijs, is het te verwachten dat de gemiddelde prijs van boeken iets zal dalen, maar de omvang van die daling is onzeker. Boekhandels krijgen immers eerder de mogelijkheid om prijsstrategieën toe te passen. Daardoor kunnen zij sneller de prijs van titels aanpassen wanneer verkopen tegenvallen.
- Bevordering ontwikkeling van assortiment en dienstverlening: Het is te verwachten dat boekverkopers vanwege de inkorting van de vaste boekenprijs een sterkere prikkel hebben om hun assortiment, dienstverlening en prijsstrategieën efficiënter te maken en te verbeteren.

⁹² Wij wijzen erop dat de discussie over de afschaffing van de prijsbinding voor het wetenschappelijk boek expliciet onderdeel is van de nieuwe evaluatie en dat dit onderwerp uitgebreid aan de orde is gekomen in hoofdstuk 2.

⁹³ Het voorraadrisico van ondernemers wordt mogelijk groter, omdat boekhandels minder exemplaren per titel zullen inkopen vanwege de kortere duur van de prijsbinding.

- Beperking overheidsfalen: niet van toepassing
- Beperking kosten overheidsbudget: niet van toepassing

CPB/SCP stellen dat met de aanpassingen de bestaande verstoringen in de markt verminderd worden.

Geen interventie

Bij het alternatief 'geen interventie' vervalt de vaste boekenprijs zonder dat er een andere regeling voor in de plaats komt.

Effectiviteit

- Bijdrage aan cultuurpolitieke doelstellingen: Door afschaffing van de vaste boekenprijs zal het aantal fysieke boekhandels afnemen. Het effect op de pluriformiteit is onzeker, omdat het afhankelijk is van trends in de boekenmarkt.
- Zekerheid bijdragen aan cultuurpolitieke doelstellingen: Geen interventie betekent per saldo dat de markt zich zelfstandig ontwikkelt, waardoor er altijd onzekerheid zal bestaan over het behalen van de doelstellingen. Hierbij speelt uiteraard de vraag of de cultuurpolitieke doelstellingen nog steeds nagestreefd worden wanneer de prijsbinding wordt afgeschaft.

Het scenario 'geen interventie' brengt risico's met zich mee. Maar in gunstige scenario's, afhankelijk van (technische) ontwikkelingen (bijvoorbeeld voortschrijdende internetverkoop, meer 'branchevreemde' verkooppunten en groeiend gebruik van 'self-publishing'), heeft afschaffing geen negatief effect op de pluriformiteit en zelfs een positief effect op beschikbaarheid.

Efficiëntie

- Marktconforme prijzen. Doordat er geen interventie plaatsvindt, en dus de markt haar werk zal doen, is het te verwachten dat de gemiddelde boekenprijs zal dalen, maar het is onzeker hoe groot die daling is en voor welke boeken dat zal gelden.
- Bevordering ontwikkeling van assortiment en dienstverlening: Doordat marktwerking relevanter wordt, krijgen boekhandels als gevolg van (prijs)concurrentie meer prikkels om hun assortiment en dienstverlening te innoveren.
- Beperking overheidsfalen: niet van toepassing
- Beperking kosten overheidsbudget: niet van toepassing

Het stopzetten van de vaste boekenprijs (zonder dat daar iets voor in de plaats komt) komt volgens CPB en SCP ten goede aan de prijsontwikkeling en bevordert de efficiëntie van de boekhandel. Wel zal het aantal fysieke boekhandels naar verwachting dalen.

Contact:

Dialogic
Hooghiemstraplein 33-36
3514 AX Utrecht
Tel. +31 (0)30 215 05 80
Fax +31 (0)30 215 05 95
www.dialogic.nl

